

Sanelma

Sanelma

Sanelma

Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2023

Turun yliopisto
Kotimainen kirjallisuus
Vuosikirja nro 28

Toimittajat:

Joel Suontama
joel.o.suontama@utu.fi

Ennaliina Leiwo
ennaliina.e.leiwo@utu.fi

Taitto:

Joel Suontama
joel.o.suontama@utu.fi

Kannet:

Pyry Ruonavaara
pyry.n.ruonavaara@utu.fi

Paino-Kaarina Oy

Turku 2024

ISSN 1238-6340

Sisällys

Lajien ilo ja kirjo	11
<i>Ennaliina Leiwo & Joel Suontama</i>	

Esseet

KOKEMUSASIAANTUNTIJUUS JA KEYNOTE-KIRJALLISUUS	17
Miten tietää mihin luottaa?	
<i>Heli Kaijansalo</i>	
ÄKISTI ALLA AUKEAVA SALALUUKKU	23
Mihail Bahtinin kronotoopit Outsiderin <i>Ben Huronin testamentissa</i> (1945)	
<i>Kalle Toivonen</i>	
KOHTI HUOMIOIVAMPAA ENEMMÄN-KUIN-INHIMILLISTÄ YHTEISTYÖTÄ	29
<i>Mervi Autio</i>	
SIIPIRIKKO SATUMAA	35
Harmaan sinipiian jäljillä	
<i>Helmi Häggman</i>	

Artikkelit

”JOKU PÄIVÄ VIEL RANTATONTTI / KU RATKASEN TÄN TAITEEN JA DUUNIN VÄLISEN PARADOKSIN”	45
Raha, materia ja uusliberalistiset ihanteet Gettomasan rap-lyriikassa	
<i>Matilda Kirvelä</i>	

Kirjallisuudentutkimuksen kentältä

KOTIMAISEN KIRJALLISUUDEN KASVATTI	65
Haastattelussa Turun yliopiston Kirjallisuus ja kirjoittaminen -oppiaineryhmän apulaisprofessori Olli Löytty	
<i>Ennaliina Leiwo</i>	

Hanke-esittely: UUSIA REITTEJÄ SUOMALAISEEN SARJAKUVAHISTORIAAN: MONINAISUUS, VÄHEMMISTÖT JA ITSEILMAISU <i>Ralf Kauranen, Leena Romu & Anna Vuorinne</i>	67
--	----

Hanke-esittely: SANOJA TERVEYDEN TEKIJÖILLE – KAUNOKIRJALLISUUS, TERVEYDENHUOLTO JA DEMOKRATIA <i>Viola Parente-Čapková, Anna Ovaska, Riitta Jyttilä, Laura Karttunen & Niina Kekki</i>	73
--	----

Tutkimusesittely: SUOMALAINEN KANSALLISIDENTITEETTI VARHAISESSA SUOMALAISESSA GOOTTLAISISSA KIRJALLISUUDESSA <i>Emilia Rautiainen</i>	79
--	----

Reportaasi: ERÄKIRJALLISUUS MUUTOSTEN ÄÄRELLÄ <i>Katri Aholainen</i>	83
--	----

Kirja-arviot

TIETOKIRJALLISUUS OBJEKTIIVISEN TOTUUDEN JA KAUNOKIRJALLISEN KERRONNAN KUDELMANA Ida Henritius, Olli Löytty & Anne Mäntynen (toim.): <i>Tietokirjallisuuden lajit ja rajat</i> <i>Heli Kaijansalo</i>	91
--	----

TUHTI TIETOPAKETTI LUKEMISEN TUTKIMUKSESTA Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.): <i>Lukemisen kulttuurit</i> <i>Olli Löytty</i>	93
---	----

Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu-tutkielmat ja sivuainetutkielmat vuodelta 2023 ja keväältä 2024	96
--	----

LAJIEN ILO JA KIRJO

“Kotimainen kirjallisuus on niitä harvoja asioita, jotka otan tosi vakavasti. Aika monella asialla voi vitsailla, mutta siihen suhtaudun vakavasti” toteaa Kirjallisuus ja kirjoittamisen -oppiaineryhmän tuore apulaisprofessori Olli Löytty *Sanelman* haastattelussa.

Löytty tiivistää jotain olennaista tunnelmasta, josta käsin saatamme tämän vuosikirjan maailmaan. *Sanelma* on nimittäin julkaisu, jossa kotimainen kirjallisuus ja sen tutkimus otetaan vakavasti. Vakavalla emme tarkoita ryppyotsaisuutta, vaan sitä, että kirjallisuus merkitsee. Maailmassa, jossa on on helppo kohdata eteen tuleva ironisen etäisyyden päästä, me näemme kotimaisella kirjallisuudella ja kirjallisuudentutkimuksella olevan todellista painoarvoa. Tässä julkaisussa vakavasti ottaminen tarkoittaa ennen kaikkea tarkastelun kokonaisvaltaisuutta ja monipuolisuutta, ristiriitojen osoittamista ja toisinaan hyväksymistä, itsereflektiota – joskus myös huumoria.

Sanelmassa kotimaisen kirjallisuuden ottavat vakavasti professorien lisäksi kandidaattivaiheessa olevat opiskelijat, graduntekijät, jatko-opiskelijat sekä tutkijat. Lehti on yhteistyön tuote, jossa heijastuu oppaineen kuva monipuolisena ja ajankohtaisena keskustelijana.

Sanelman tekstit koottiin tänäkin vuonna ilman ennalta määriteltyä teemaa. Tekstejä editoidessa kuitenkin havaitsimme, että niitä sitoo yhteen käsiteltyjen kirjallisuuden lajien jopa poikkeuksellinen moninaisuus. Lehdessä kukkiva lajien kirjo ulottuu sarjakuvasta kioskikirjallisuuden kautta rap-lyriikkaan ja itseapukirjallisuuteen. Kirjoitukset tarkastelevat lajeja kontekstualisoiden, niiden erityispiirteitä kunnioittaen, niiden kirjallisuudentutkimuksellista kiinnostavuutta korostaen: vuoden 2023 *Sanelma* on lajien iloa ja kirjoja.

Toimittajille ja kirjoittajille vuosikirjan työstäminen on ollut puolen vuoden mittainen prosessi, joka saatiin päätökseen elokuussa 2024. Puolen vuoden aikana olemme lukeneet, kommentoineet ja editoineet kirjoituksia monista kiinnostavista ja ajankohtaisista aiheista. On ollut kunnia saada ajatella yhdessä kirjoittajien kanssa, ja saada aikaan jotain, mikä olisi ilman tätä yhteistyötä väistämättä toisenlaista.

Sanelman vuosikerran 2023 avaa neljä opinnäytetöihin perustuvaa esseetä. Heli Kaijansalon teksti tutkii hypersuosittuja elämäntaito-oppaita tietokirjallisuuden lajina. Kaijansalo pohtii tiedon uskottavuuden arviointia, jonka niin sanottu keynote-kirjallisuus yhä useammin sälyttää lukijan harteille. Essee peräänkuuluttaa kustantamojen vastuuta kirjoissa levitetyn tiedon oikeellisuuden varmistamisesta silloin, kun kirjoittajan asiantuntemus perustuu henkilökohtaiseen kokemukseen tai asemaan julkisuuden henkilönä. Samanaikaisesti Kaijansalo kuitenkin muistuttaa, että elämäntaito-oppaita paljon kuluttavat lukijat eivät usein ole passiivisia vastaanottajia vaan kriittisiä lukijoita, jotka tuntevat lajin konventiot hyvin.

Kalle Toivosen kandidaatintutkielmaan perustuva essee soveltaa Mihail Bahtinin kronotoopin käsitettä kioskiviihteen legenda Outsiderin seikkailukirjaan *Ben Huronin testamentti* (1945). Toivonen esittelee tutkielmassaan kehittämänsä salaluukun kro-

notoopin Outsiderin seikkailuille ominaisena viitekehyksenä, joka laajenee kuvaamaan myös seikkailukirjojen genreä laajemmin. Mervi Autio puolestaan pohtii esseessään enemmän-kuin-inhimillistä yhteistyötä kaunokirjallisuudessa ja ehdottaa tarkkaavaisuutta yhdeksi keinoksi sen edistämiseen. Autio korostaa, että meidän tulisi asettaa itsemme alttiiksi lukemaan esiin kauas inhimillisyyden taa ulottuvaa yhteistyötä, josta elinympäristömme syntyvät.

Helmi Häggmanin essee käsittelee valtasuhteita kirjallisuuden julkaisussa ja vastaanotossa. Häggman on kandidaatintutkielmassaan tarkastellut Hellevi Takkisen postuumisti julkaistua saturunoelmaa *Harmaa sinipiika* (1949) sekä nuoren kirjailijan äidin siihen kirjoittamaa esipuhetta. Esseessään Häggman reflektoi tutkielmaprosessiaan teoksen parissa, ja erityisesti sitä, miten nykyhetken ja teoksen välinen ajallinen etäisyys vaikutti tutkimukseen. Hän kysyy myös, mikä kirjailijan äidin rooli teoksen kustannusprosessin alkuunpanijana ja esipuheen kirjoittajana on teoksen synnyttämille merkityksille.

Vuosikirjan ainoa artikkeli on Matilda Kirvelän luenta rap-artisti Gettomasan sanoituksista ja niissä ilmenevistä uusliberaaleista ihanteista. Kirvelä lukee Gettomasan suosittua rap-lyriikkaa yhtäältä nykypöytäkirjojen yhteiskunnan kulutuskeskeistä individualismia kaiuttavina ja ihailevina, toisaalta kritisoivina kannanottoina. Artikkelitutkii populaarin rap-artistin lyriikkaa moniäänisinä ja ristiriitaisina aikamme sanoina.

Kirjallisuudentutkimuksen kentältä -osion aloittaa edellä siteerattu Olli Löytyn haastattelu, jonka on toteuttanut Ennaliina Leiwo. Keväällä 2024 Kirjallisuustieteet ja kirjoittaminen -oppiaineryhmän apulaisprofessorina aloittanut Löytty kertoo haastattelussa omasta polustaan ja ajatuksistaan kotimaisen kirjallisuuden parissa.

Kentältä on kantautunut myös hanke- ja tutkimusesittelyjä. Ralf Kauranen, Leena Romu ja Anna Vuorinne esittelevät vuonna 2023 käynnistynyttä *Moninaisuus suomalaisessa sarjakuvahistoriassa: vähemmistöt ja itserepresentatio* -hanketta (Svenska Litteratursällskapet i Finland) ja Viola Parente-Čapková ja kumppanit kertovat vuonna 2024 käynnistyneestä monitieteisestä *Sanoja terveyden tekijöille – Kaunokirjallisuus, terveydenhuolto ja demokratia* -hankkeesta (Koneen Säätiö). Lisäksi kotimaisen kirjallisuuden tuore väitöskirjatutkija Emilia Rautiainen esittelee varhaista suomalaista goottilaista kirjallisuutta ja kansallisidentiteettiä tarkastelevaa väitöstutkimustaan.

Riihimäen Kansainvälisillä Erämessuilla järjestettiin vuonna 2024 historian ensimmäiset Eräkirjamessut, joilla vieraili eläinkysymyksiin perehtynyt väitöskirjatutkija Katri Aholainen. Reportaasissaan kirjamessuilta hän esittelee eräkirjamessujen keskustelujen antia ja ristiriitaisuutta, kun eläineettinen näkökulma loistaa niissä poissaolollaan.

Kirjallisuudentutkimuksen kentältä edetään kahden tuoreen tutkimusteoksen arvioihin, jotka ovat laatineet Heli Kaijansalo ja Olli Löytty. Kaijansalo pohtii tekstissään tietokirjallisuuden kysymyksiä arvioidessaan *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat* -artikkelikoelman (Gaudeamus, 2023) ja Löytty esittelee lukemisen tutkimuksen kirjavia näkökulmia arviossaan teoksesta *Lukemisen kulttuurit* (Gaudeamus, 2023).

Edessäsi avautuvaan *Sanelmaan* tarjottujen kirjoitusten aiheiden monipuolisuus ilahdut-

ti meitä toimittajia koko toimitusprosessin ajan. Lisäksi haluamme kiittää lämpimästi **Pyy Ruonavaaraa**, joka toteutti *Sanelman* kannet tuttuun tapaan taidokkaasti ja tehokkaasti. Toivomme, että tähän vuosikirjaan tutustuminen inspiroi lukemaan, kirjoittamaan ja ajattelemaan ehkä jotain sellaista, minkä et aiemmin tuntenut lainkaan.

Kotimainen kirjallisuus on vakava asia, mutta samalla se voi olla kevyttä, jännittävää, hauskaa ja viihdyttävää. Se on painavaa sanaa ja moraalisia pohdiskeluja, sateenkaaren värejä ja visuaalista ilottelua. Sellaisena sitä tulee myös tarkastella. Jatkakaamme lajien tutkimista ja rajojen ylittämistä myös tulevaisuudessa.

Turussa 5.7.2024

Ennaliina Leiwo ja Joel Suontama

Esseet

KOKEMUSASIAINTUNTIJUUS JA KEYNOTE-KIRJALLISUUS

Miten tietää mihin luottaa?

Heli Kaijansalo

Hyvinvointikirjallisuus on globaalisti eniten myyvä kirjallisuuden alalaji, jonka suosio kasvaa yhä. Brasilialaisen Paulo Coelho'n henkilökohtaista kehitystä, elämän tarkoitusta, henkisyyttä ja ihmisen suhdetta maailmankaikkeuteen käsitteleviä teoksia on myyty vuoteen 2024 mennessä yli 320 miljoonaa kappaletta 170 maassa. Japanilaisen ammat-
tjärjestäjä Marie Kondon elämänhallintaa tavaranhallinnan keinoin voi jo nimittää ide-
ologiaksi. (Kaitasuo 10.4.2018.)

Hyvinvointioppaat ja self-help -kirjat ovat merkittävä osa tietokirjallisuuden luokkaa. Ne tarjoavat käytännön neuvoja henkilökohtaiseen kehitykseen, hyvinvointiin ja elämäntaitoihin, ja niitä voidaan kutsua myös itseapu- tai elämäntaito-oppaiksi. Ne tarjoavat usein neuvoja esimerkiksi stressinhallintaan, ihmissuhteisiin, terveyteen ja onnellisuuteen liittyvissä asioissa ja lupaavat auttaa lukijoita saavuttamaan tiettyjä ta-
voitteita tai parantamaan elämänlaatuaan eri osa-alueilla. Ne voivat tarjota konkreettisia harjoituksia, ajatusmalleja tai toimintasuunnitelmia, joita lukijat voivat ottaa käyttöön omassa arjessaan.

Näiden kirjojen sisältö perustuu usein kirjoittajan kokemukseen, asiantunte-
mukseen tietyllä alueella tai tieteelliseen tutkimukseen, ja niissä pyritään yleensä ole-
maan käytännöllisiä ja ilmaisemaan tieto helposti omaksuttavassa muodossa. Teokset
hyödyntävät usein kirjoittajan henkilökohtaista tarinaa tai kokemusta, mikä voi tehdä
niistä helpommin lähestyttäviä ja lukijalle samaistuttavia. Toisaalta ne voivat myös pe-
rustua vahvasti tiettyihin filosofioihin tai psykologisiin teorioihin, joita niissä sovelletaan
käytännön tilanteisiin. Pää tarkoituksena on kuitenkin ennen kaikkea tarjota lukijoille
yleistajuisesti käytännöllisiä vinkkejä ja ohjeita omien elämäntaitojen parantamiseen,
mikä asemoi ne lähemmäksi populaarikulttuurin ja yleistajuisen kirjallisuuden kategori-
aa kuin tietokirjallisuutta.

Populaaritietokirjallisuus on tietokirjallisuuden alalaji, joka on suunnattu laa-
jalle yleisölle ja joka pyrkii esittämään tietoa tai käsittelemään aiheita tavalla, joka on
helppotajuista ja viihdyttävää (Mäntynen, Löytty & Henritius 2023, 7). Yleistajuisuu-
della viitataan usein siihen, että kirjallisuudessa käytetään keinoja, jotka ovat tyypilli-
sempiä kaunokirjallisuudelle kuin tietokirjallisuudelle. Näitä keinoja voivat olla esimer-
kiksi tarinankerronta sekä tarinan fokalisoituminen yksilön näkökulmasta. Lisäksi on
huomautettu, että yleistajuisessa kirjallisuudessa argumentaatio on usein kokemus- ja
havaintopohjaista. Kerronnan kokemuksellisuus on yksi hyvinvointioppaiden strategiois-
ta, jolla pyritään paitsi korostamaan kokemustietoa, myös yhdistämään kertojan omien
kokemusten merkityksellisyys esittämiskontekstiin. Näin kokemustiedon esikuvallinen
luonne vahvistaa argumenttia ja tuo tekstiin inhimillisen tajunnan kuvauksen (ks. Flu-
dernik 2010, 19–20).

Ollako vai eikö olla tietokirja?

Suomessa on käyty monenlaista keskustelua tietokirjallisuuden lajeista. Näkemykset, joita tietokirjallisuuden lajeista esitetään, vaihtelevat tutkimukseen perustuvista näkökulmista aina arkiseen ymmärrykseen ja instituutioihin liittyviin käsityksiin asti. Erityisesti keskustelua on käyty tietokirjallisuuden rajoista: Onko esimerkiksi omaelämäkerrallinen tai kokemusperäinen teos tietokirjallisuutta vai ei? Minkälainen tieto voidaan hyväksyä? Kenelle tiedon esittäminen kuuluu? Kuinka tiedon alkuperä voidaan varmistaa? Entä mikä on tietokirjan suhde sen lähteenä käytettyyn tutkimukseen? Nämä kysymykset ovat osa laajempaa keskustelua tietokirjallisuuden roolista ja merkityksestä. (Mäntynen, Löytty & Henritius 2023, 9.)

Tietokirjojen laji on muokkautunut ajan myötä, ja nykyään ”tietokirjallisuus” kattaa monenlaisia aiheita ja tyylejä. Yksi merkittävä muutos on ollut asiantuntijuuden laajeneminen. Perinteisen akateemisen asiantuntemuksen lisäksi asiantuntijuuden kategoria sisältää yhä useammin myös kokemusasiantuntijuuden. Kokemusasiantuntijuus pohjautuu yksilön omiin kokemuksiin ja tulkintoihin niistä. Kokemusasiantuntijuus tuo kirjoihin henkilökohtaista näkökulmaa ja autenttisuutta, mikä voi tehdä monimutkaisista aiheista helpommin lähestyttäviä ja ymmärrettäviä lukijoille. Toisinaan tietokirjat eivät tarjoa vankkaa ja luotettavaa tietoa, vaan ne saattavat nojata enemmänkin kirjoittajan omiin uskomuksiin tai henkilökohtaisiin kokemuksiin. Jos teos pohjautuu pääasiassa kirjoittajan omiin kokemuksiin, se tulisi muistaa lukiessa: tällöin teos kertoo yhden yksilön näkemyksistä eikä välttämättä edusta yleistettävää tietoa. (Hiidenmaa 2017, 15, 16.)

Kirjallisuudentutkimuksen moderneissa lajiteorioissa korostetaan lajin roolia tulkinnan välineenä. Kun teosta tarkastellaan suhteessa muihin saman lajin edustajiin, lajinäkökulma muodostaa keskeisen tulkinnallisen kehyksen. Tämä lähestymistapa auttaa ymmärtämään teoksen ominaispiirteitä ja vaikutusta laajemmalla tasolla. (Mäntynen, Löytty, Henritius 2023, 10.)

Tietokirjallisuudellisuus on käsite, jota käytetään kuvaamaan teoksen ominaisuutta tai piirrettä, joka tekee siitä tietokirjallisen. Tietokirjallisuudellisuuteen liittyy tarkkuus ja luotettavuus tiedon esittämisessä sekä usein myös lähteiden selkeä esiintuominen. Tietokirjallisuudellisuus voi ilmetä eri muodoissa riippuen teoksen aiheesta ja tyylistä. Se voi sisältää esimerkiksi historiallisten faktojen käytön, nojautumisen tieteelliseen tutkimustietoon, filosofisen pohdinnan tai käytännön neuvojen jakamisen. Olennainen osa tietokirjallisuudellisuutta on se, että teksti välittää tietoa lukijalle ymmärrettävässä ja selkeässä muodossa. Yleensä tietokirjallisuudellisuutta arvioidessa tarkastellaan teoksen sisältöä, lähteiden käyttöä, kirjoittajan asiantuntemusta ja kykyä esittää tietoa selkeästi ja havainnollisesti. Tietokirjallisuudellisuus on siis olennainen arvioinnin kohde, kun määritellään laadukasta ja luotettavaa tietokirjaa. (Mäntynen, Löytty, Henritius 2023, 10–13.)

Kirjan tietokirjamainen ulkoasu voi saada lukijan vakuuttumaan teoksen uskottavuudesta silloinkin, kun siihen ei olisi muita perusteita. Kirjailija saattaa sisällyttää teokseen laajan luettelon lähteistä tai suositella lisälukemista, mutta teos ei silti välttämättä kestä kriittistä arviointia. Kirjoittaja saattaa korostaa tai valikoida lähteitään tai viitata niihin tarkoitushakuisesti. (Hiidenmaa 2017, 54.) Lukijalta vaaditaan kriitti-

syyttä niin sanotun tietokirjakategorian eri variaatioita kohtaan. Kaikki tietokirjat eivät ole teoreettisten asiantuntijoiden laatimia. Siksi vauhdilla kasvavassa kokemusasiantuntijoiden tietokirjallisuudessa vastuu luotettavuuden arvioinnista siirtyy osaltaan kustantajalta lukijalle. Jää lukijan pohdittavaksi, miten luotettavasta tiedosta on kysymys.

Keynote-kirjallisuus on termi, jolla viitataan julkisuudesta tuttujen henkilöiden kirjoittamaan tietokirjallisuuteen. Tällaisia kirjailijoita ovat esimerkiksi Michelle Obama, Elon Musk ja Oprah Winfrey. Keynote-tyyppisille teoksille on tyypillistä, että ne keskittyvät rajattuun aiheeseen ja hyödyntävät kirjoittajan julkista profilia markkinoinnissa. Lukijat saattavat olettaa, että julkisuuden henkilöllä, joka on kirjoittanut kirjan, on asiantuntemusta ja luotettavaa tietoa käsittelemästään aiheesta, mutta voi olla hyvä pohtia, pitääkö se paikkansa.

Helsingin kirjamessujen entinen ohjelmajohtaja Ronja Salmi pohtii kolumnissaan ”Suomessa pääsee asiantuntijaksi kirjoittamalla kirjan” (2022) julkisuudesta tuttujen ja medianäkyvien kirjoittajien positiota kirjallisuuden kentällä. Kirjan lukijalle syntyy mielikuva kirjoittajan asiantuntijuudesta, kun hän esiintyy perinteisen median sivuilla, sosiaalisessa mediassa ja mahdollisesti pitää podcastia. Kirja tuo lisää näkyvyyttä tekijälle ja toimii sisäänheittäjänä muihin palveluihin. ”Keynote-kirjallisuudessa kirjan tehtävänä on toimia sisäänheittotuotteena”, Salmi kirjoittaa. Hän korostaa sitä, että kun kirja itsessään on vain osa markkinointistrategiaa, jonka tavoitteena on mahdollisesti saavuttaa kaupallisia yhteistyöitä ja näkyvyyttä valmentajana, saattavat laatutavoitteet jäädä muiden intressien jalkoihin.

Keynote-kirjallisuus hyödyntää tietokirjallisuuden arvovaltaa ja arvostusta, joten laji vaatii lukijalta paljon: tämän oltava kriittinen ja pohdittava, voiko kirjoittajan asiantuntijuuteen luottaa. Usein teosten taustamotiivina ei ole tarkistetun tiedon välittäminen, vaan taloudellinen voitontavoittelu. Kustantajalle julkisuudesta tuttu kirjoittaja tarkoittaa luonnollisesti pienempiä markkinointikustannuksia. Mediasta tutun, pidetyn hahmon kokemus kiinnostaa lukijoita. Häntä ei tarvitse erikseen myydä ja tehdä tutuksi lukijoille. Lukijan on syytä olla tietoinen keynote-kirjallisuuden rajoituksista. Vaikka kirja itsessään voi tarjota mielenkiintoista sisältöä, on tärkeää arvioida kirjoittajan asiantuntemusta ja motiiveja kriittisesti. Keynote-kirjallisuus on mielenkiintoinen ja ajankohtainen aihe, jonka tutkiminen voisi auttaa ymmärtämään paremmin tietokirjallisuuden kentän muutoksia.

Sosiaalinen kuratointi ja kirjallisuuden kuluttajat tiedon laadun arvioijina

Kirjallisuussosiologista tutkimusta tehnyt valtiotieteiden tohtori Maaria Linko tuo esiin, että sosiaalisen median massiivinen suosio on muuttanut ajankohtaisten aiheiden julkisuuden dynamiikkaa merkittävästi. Nykyään yhä useammat ihmiset osallistuvat erilaisten asioiden kommentointiin ja arviointiin sosiaalisessa mediassa, mikä vaikuttaa erityisesti nuorempien sukupolvien mediasuhteeseen. Aiemman vastaanottajan roolin sijaan median yleisön tai käyttäjien rooli sisältää nykyään ainakin valikoijan, jakelijan ja kommentoijan tehtävät. Tätä aktiivista toimintaa kutsutaan sosiaalisesti kuratoinniksi.

Kirjallisuuden vastaanotossa sosiaalinen kuratointi vähentää kustantamon markkinointitarvetta, koska se antaa yleisölle ja käyttäjille mahdollisuuden jakaa ja suositella kirjoja ja muita sisältöjä omissa verkostoissaan. (Linko 2016, 211–212.) Tällainen suositusten jakaminen ja kommentointi lisää kirjan näkyvyyttä ja kiinnostavuutta ilman suoraa markkinointipanostusta kustantamolta.

Kulttuuri on 2000-luvulla entistä monimediallisempaa, ja kirjallisuuden muotoja ohjataan yhä enemmän myös muilla kuin pelkästään kirjallisilla sääntelymekanismeilla (Rojola 2002, 73). Esimerkiksi self-help-kulttuurissa olisi kapea-alaista nähdä kirjailija vain kirjailijana, sillä samat self-help-kulttuurin kuluttajat kuluttavat monia muitakin tuotteita. Sisällöntuottajan on hyödyllistä tuottaa samasta sisällöstä erilaisia julkaisumuotoja, kirjoja, blogikirjoituksia, kursseja ja webinaareja. Näin kokemusasiantuntijakirjailija saa levitettyä tuotantoaan erilaisista tuotteista innostuville kuluttajille. Toisaalta kuluttaja voi ostaa kirjan, kuunnella sen äänikirjapalvelusta tai lainata sen kirjastosta, saada siten tuntuman self-help-tuottajan sisältöön, ja vasta sen jälkeen päättää osallistumisestaan hintavampaan kurssiin tai webinaariin.

Koska kokemusasiantuntijan kirjoittaman hyvinvointioppaan tietokirjamainen ulkoasu voi luoda lukijalle vaikutelman uskottavuudesta vaikka lähdevitteitä ei olisi-kaan, lukijan on kyettävä arvioimaan tiedon luotettavuutta itse. Uskottavuutta pohtiessa voi olla hyvä ottaa huomioon, että kokemusasiantuntijan kirja voi olla osa edellä kuvaamani kaltaista laajempaa palvelukokonaisuutta, johon kuuluu kursseja, luentoja ja tapahtumia. Hyvinvointivalmentajat hyödyntävät tietokirjaa asiantuntijuuden vahvistamiseen ja markkinointiin. Teoksen luotettavuutta voi arvioida myös esimerkiksi lukemalla muiden asiantuntijoiden siitä kirjoittamia arvioita.

On tärkeää kuitenkin muistaa, että samalla tavalla kuin kaunokirjallisuuden harastaja nauttii romaanien lukemisesta, monet self-helpin kuluttajat lukevat paljon oppaita. He eivät siis välttämättä ole epätoivoisia uhreja, jotka lankeavat turhien oppaiden ansaan, vaan pikemminkin he ovat kuin kaloja vedessä self-help-tekstien keskellä. He ovat valikoivia, kriittisiä ja tietoisia populaarikulttuurin kuluttajia ja lukijoita, jotka osaavat arvioida ja valita lukemansa materiaalin huolellisesti. (Hämäläinen 2015, 84.)

Myös kirjallisuudentutkijan on siis hyvä muistaa, että siinä missä kriittisyyden merkitystä itseapu- tai elämäntaito-oppaiden äärellä ei voi korostaa liikaa, ei ole syytä tuomita koko kirjallisuudenlajia epäluotettavaksi tai epäkriittiseksi. Kirjallisuudentutkijoiden voisi olla hyödyllistä kiinnostua hyvinvointioppaista ja self-help -kirjallisuudesta nykyistä enemmän, sillä niiden tutkiminen voisi tarjota tietoa siitä, millaisia arvoja ja uskomuksia nykyinen yhteiskunta heijastaa¹. Lisäksi tutkimalla self-help-kirjojen lukijoita ja heidän lukukokemuksiaan voitaisiin saada tietoa siitä, millaisia tarpeita ja odotuksia lukijoilla on lajia kohtaan, ja miten nämä tarpeet heijastuvat kirjallisuuden sisältöön ja muotoon.

1 Omassa Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen Teemu Syrjälän *Elinvoimaisen miehen kirja* retorisen analyysin näkökulmasta hyödyntäen tekstianalyysiä sekä miestutkimuksen ja feministisen kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. Tutkielmani keskittyy tekstin argumentaatioon, retoriin strategioihin sekä kirjan laajempaan kontekstuaaliseen analyysiin sen kirjallisuudenlajin sekä kulttuurisen ja yhteiskunnallisen taustan kehyksessä. Analyysissani keskeistä on myös teoksen rooli mieskuvan rakentajana ja maskuliinisuuden mallien välittäjänä. (Kaijansalo 2024.)

Lähteet

Fludernik, Monika 2010: Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. Teoksessa *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset*. Toim. Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Helsinki: Gaudeamus.

Hiidenmaa, Pirjo 2017: Mitä on tietokirjallisuus ja miksi se on kiehtova osa kulttuuria? Teoksessa *T niin kuin tietokirjallisuus*. Toim. Pirjo Hiidenmaa. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 9–21.

Hiidenmaa, Pirjo 2017: T niin kuin tietokirjallisuus: aiheet, lajit ja luokitukset. Teoksessa *T niin kuin tietokirjallisuus*. Toim. Pirjo Hiidenmaa. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 51–76.

Hämäläinen, Nora 2015: Self-help – rakkaus, muutos, talous ja terapia. *Niin & Näin* 1/2015, 80–84.

Kaijansalo, Heli 2024: Miten onnelliseksi? Hyvinvointioppaan retoriset keinot psykofyysiseen hyvinvointiin ohjaamisessa Teemu Syrjälän teoksessa Elinvoimaisen miehen kirja. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuustieteet. Turku: Turun yliopisto.

Kaitasuo, Pia 10.4.2018: Self-help -kirjallisuus on maailmanlaajuisesti myyvin kirjallisuuden alalaji – Coelho ja KonMari auttavat autuaiksi. *Kaleva*. <https://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/self-help-kirjallisuus-on-maailmanlaajuisesti-myyvin-kirjallisuuden-alalaji-coelho-ja-konmari-auttavat-autuaiksi/790082/> [haettu 19.3.2019].

Linko, Maaria 2016: *Tietokirjallisuuden näkyvyys selailukulttuurissa*. Vuosikerta. 2016, Helsinki: Suomen tietokirjailijat.

Mäntynen Anne & Löytty Olli & Henritius Ida 2023: Lähtökohtia tietokirjallisuuden lajien tutkimukseen. Teoksessa *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat*. Toim. Ida Henritius, Olli Löytty & Anne Mäntynen. Helsinki: Gaudeamus.

Rojola, Lea 2002: Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. Teoksessa *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Toim. Markku Soikkeli. Turku: Turun Yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A. N:o 50, 69–99

Salmi, Ronja 25.10.2022: Suomessa pääsee asiantuntijaksi kirjoittamalla kirjan. Kolumni. Yle Uutiset. <https://yle.fi/a/3-12662064> [haettu 12.3.2023].

ÄKISTI ALLA AUKEAVA SALALUUKKU
Mihail Bahtinin kronotoopit Outsiderin *Ben Huronin testamentissa* (1945)
Kalle Toivonen

Tässä esseessä sovellan Mihail Bahtinin kronotoopin käsitettä kotimaisen kioskiviihteen legendan Outsiderin ensimmäiseen Kalle-Kustaa Korkki ja Pekka Lipponen-seikkailuun *Ben Huronin testamentti*. Essee pohjautuu kandidaatintutkielmaani ”Samassa hetkessä Korkki ja Pekka hävisivät syvyyteen.” Aika, paikka ja Mihail Bahtinin kronotoopit Outsiderin *Ben Huronin testamentissa* (1945) (Toivonen 2024).

Suomalaiset mutta kansainväliset seikkailijat Kalle-Kustaa Korkki ja Pekka Lipponen ovat Outsider-nimimerkillä parhaiten tunnetun, satoja teoksia eri medioissa julkaisseeseen Aarne Haapakosken (1904–1961) tunnetuimpia luomuksia. Kaksikko debytoi radiossa, mutta seikkaili pian myös kirjojen ja lehtien sivuilla sekä valkokankailla. Ensimmäinen painettu Korkin ja Lipposen seikkailu *Ben Huronin testamentti* pohjaa samannimiseen radiokuunnelmaan. Tarinassa parivaljakko kamppailee nimikkotestamentin hallinnasta Musta Santeri-nimisen roiston kanssa ja tulee siinä sivussa matkanneeksi halki Euroopan Suomesta aina Välimerelle saakka. Korkki on kaksikosta klassisen sankarillinen, rajattoman kyvykäs ja etevä. Lipponen on Korkkiin verrattuna heikompi ja pelokkaampi. Ajoittaisesta pelokkuudesta huolimatta Lipponen seikkailee siinä missä Korkkikin.

Kaikissa romaaneissa on jonkinlainen ajan ja paikan muodostama kokonaisuus. Jokainen teos tapahtuu jossakin ajan ja paikan muodostamassa kokonaisuudessa ja tämän kokonaisuuden määrittämin raamein. Tämä kokonaisuus tunnetaan kirjallisuuden tutkimuksen klassikon Mihail Bahtinin termillä *kronotooppi*. Kokonaisuuden sijaan voisi puhua myös suhteesta tai kohtaamisesta, sillä kronotooppi ei ole monoliittinen rajattava yksikkö, vaan elävä ja liikkeessä oleva prosessi. Kunkin teoksen hallitseva kronotooppi sisältää lähes aina toisia, pienempiä kronotooppeja. Siksi sitä ei voi täysin rajata tai paikantaa. Kronotooppi on hetken tihentymistä teoksessa, paikan virtaamista aikaan ja toisin päin. Bahtinin itsensä mukaan sillä tarkoitetaan ajallisten ja paikallisten tuntomerkkien yhteenpunoutumista mielekkääksi kokonaisuudeksi. (Bahtin 1979, 243–244.) Kronotoopissa kirkastuvat sekä teoksen yksittäiset juonen solmukohdat että teosta hallitseva maailmankuva.

Bahtinilaiset kronotoopit ja Korkki ja Lipponen

Mihail Bahtinin kronotooppi-käsitteen esitellyt essee ”Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa” (kirjoitettu vuosina 1937–1938, mutta julkaistu pienin lisäyksin vasta vuonna 1975) etenee kronologisesti läpi kirjallisuushistorian. Bahtin soveltaa käsitettä käytännössä ja esittelee muutamia eri kronotooppeja, jotka hän sitoo romaanimuodon historialliseen kehitykseen. Ensimmäiseksi hän erittelee myöhäisantiikin kreikkalaisen seikkailuromaanin kronotooppia. Kyseisissä teoksissa vallitsee Bahtinin mukaan

seikkailuajan aikatila. Seikkailuajassa aika ja paikka ovat äärettömiä ja abstrakteja, pohjimmiltaan merkityksettömiä. (Bahtin 1979, 245–271.) Bahtinin mukaan seikkailuajan paikallisuus on abstraktia ekstensiivisyyttä. Ajan ja paikan yhteys ei ole siinä elimellinen vaan mekaaninen: kaappaukset, pakenemiset, takaa-ajot, etsinnät ja vangitsemiset ovat merkittävässä osassa. Siksi kreikkalainen seikkailuromaani tarvitsee tapahtuakseen laajoja tiloja, mannerta ja merta ja eri maita. (Bahtin 1979, 259.)

Ben Huronin testamentin rungon muodostaa liike halki laajan tilan: Suomesta Euroopan halki Välimerelle. Mitään tapahtumapaikkaa ei kuvailla tai elävöitetä muutamaa ohimennen mainittua yksityiskohtaa kummemmin. *Ben Huronin testamentissa*, kuten seikkailuajassa, vain liike eteenpäin merkitsee. Aika ja paikka ovat olemassa luodakseen edellytykset seikkailulle tapahtua. Todellisten paikkojen edustamisen sijaan teoksen Eurooppa on pikemminkin seikkailuajan ekstensiivistä, abstraktia maantiedettä. Takaa-ajo päättyy Euroopan reunalle, mutta ei maantieteellisistä syistä tai siksi, että tarina sitä vaatii, vaan siksi, että vaadittu sivumäärä on saatu täyteen. Bahtin kuvailee seikkailuajan koostuvan useista, lyhyistä, erillisten seikkailujen muodostamista eristä.

Kunkin seikkailun puitteissa ajankulku on järjestetty ulkonaisesti, teknisesti: tärkeintä on ehtiä pakoon, ennättää jonnekin, ehtiä muiden edelle, tulla tai olla tulematta tarvittavalla hetkellä määräpaikkaan, kohdata tai olla kohtaamatta yms. (Bahtin, 1979, 256).

Ben Huronin testamentti koostuu lyhyehköistä luvuista, jotka lähes aina päättyvät jonkinlaiseen pinteeseen. Sankarit Korkki ja Lipponen juoksevat läpi Euroopan vastinhahmonsa, tarinan antagonistin Mustan Santerin perässä vain törmätäkseen häneen yhä uudelleen, joutuakseen vangituiksi ja vapautuakseen tai tullakseen pelastetuiksi.

Bahtinilaisen seikkailuajan sankari vaeltaa läpi luonteettomien paikkojen kohdaten aina uusia ja uusia, yhtäkkiä ja sattumalta tapahtuvia seikkailuja. Kuluva aika ei vaikuta sankariin eikä vaihtuva paikka tapahtumiin. Seikkailuajassa mikään ei muutu seikkailun kuluessa. Tapahtumat voisivat tapahtua missä paikassa ja missä tahansa järjestyksessä tahansa. (Bahtin 1979, 269–271.) *Ben Huronin testamentin* luvut ja tapahtumat olisivat ilman reaalisen eurooppalaisen maantieteen tarjoamaa viitteellistä taustaa vaihdettavissa päittäin, sekoitettavissa uudestaan yhtä lailla mielekkääksi kokonaisuudeksi. Yhä uudet ja uudet kohtaamiset Mustan Santerin kanssa eivät tuo tarinaan mitään uutta. Teos ei kehity edetessään. Kuluva aika ei muuta Korkkia ja Lipposta henkilöahmoina, heidän keskinäistä suhdettansa tai heidän suhdettaan Mustaan Santeriin. Jokainen uusi luku aloittaa juuri loppuun saakka kuljetun kierron uudestaan alusta. Luvut loppuvat äkillisiin sattumuksiin, joista selvittää seuraavan luvun alussa toisen, yhtä sattumanvaraiselta tuntuvan kääntein avulla. Bahtin kirjoittaa seikkailuaikaa määrittävästä äkillisyydestä ja satunnaisuudesta:

”Yhtäkkiä” ja ”siinä samassa” luonnehtivat täsmällisimmin kyseistä aikaa, koska se alkaa ja pääsee oikeuksiinsa siellä, missä normaali ja tarkoitusten tai syiden puolesta ymmärrettävä tapahtumien kulku katkeaa ja antaa sijaa puhtaalle sa-

tunnaisuudelle ja sen spesifille logiikalle (Bahtin 1979, 256).

Outsider esittelee teostaan hallitsevan satunnaisuuden logiikan heti teoksen alussa. Ensimmäisellä sivulla ”samassa ulkoa kuului laukauksia” (BHT 1). Jo lähes ensimmäinen lause asettaa tahdit teokselle. Tapahtumat tapahtuvat alati yllättäen, siinä samassa ja yhtäkkiä, ikään kuin perusteetta ja vailla realismin kausaliteettia syyn ja seurauksen välillä. Bahtinilaiset käsitteet ”siinä samassa” ja ”yhtäkkiä” saapuvat hallitsemaan tilannetta useimmiten lukujen loppuissa tai aluissa, silloin kun on jouduttava pinteeseen tai pelastuttava siitä. Mainitut laukaukset ovat peräisin Mustan Santerin aseesta, ja ne on kohdistettu tarinan sankareihin, Korkkiin ja Lipposeen. Pian toiminta taukoaa vain alkaakseen äkkiä uudestaan, mutta käänteisenä: Korkista ja Lipposesta tulee takaa-ajajia, Mustasta Sante-rista takaa-ajettu. Tilanteet alkavat, päätyvät ja kääntyvät pääläelleen samalla äkillisyydellä. Pinteet purkautuvat heti synnyttyään.

Tarkemmin katseltuna *Ben Huronin testamentti* muistuttaa Bahtinin käsitteistöstä seikkailuajan sijaan enemmän ritaririomaanin aikatilaa. Ritaririomaani syntyi antiikin seikkailutarinoiden pohjalta. Bahtinin kirjoittaa ritaririomaanin sankareista:

Ritaririomaanin sankari ryntäsi seikkailuihin kuin kotoiseen ympäristöönsä, maailmassa hän piti olennaisena vain ihmeellistä yhtäkkiä, se oli maailman normaali olotila. Hän oli seikkailija, mutta pyyteetön seikkailija. Itse olemuksensa puolesta hän saattoi elää vain tuossa ihmeellisten sattumusten maailmassa ja säilyttää siinä samuutensa. (Bahtin 1979, 313.)

Ritaririomaanin sankarin eli ritarin tuntee siitä, miten hän käyttäytyy yhtäkkiä-kategorian määrittelemässä, satunnaisuuden ja satumaisuuden lähes mielettömäksi runtelemassa maailmassa. Hän kulkee pystypäin ja juoksujalkaa kohti mitä tahansa sattumusta, vastoinkäymistä tai uhkaa. Hän on hengenvaarallisissa tai yllättävien sattumusten hallitsemisissa tilanteissa enemmän kotonaan kuin kotonaan. Korkki, ja vähemmissä määrin, mutta niin ikään Lipponen, eivät menetä toimintakykyään tai eteenpäin sysäävää sisäistä tarmoaan minkään sattumuksen tai tapahtuman edessä. Ikkunasta viuhuville luodeille ilkutaan ylimielisesti (BHT 9, 57). Tämä sattumuksen hallitsema maailma on ainoa Korkille mahdollinen maailma, sen mielettömyys tekee mahdolliseksi ritarillisen uhmakkaan ja rohkean tavan suhtautua tuohon satunnaisuuteen ja samalla mahdolliseksi hänet hahmona. Rauhallinen tilanne katkeaa aina sattumanvaraiseen sekasortoon, mikä mahdollistaa Korkin olemassaolon. Hotellihuoneesta löytyy tikittävä helvetinkone, jonka asettamaan haasteeseen on reagoitava (BHT 76–77). Kohti tulittava hävittäjä katkaisee rauhallisen lentomatkan (BHT 86). Veden tyynen pinnan rikkoo äkisti ilmestyvä sukellusvene (BHT 130).

Seikkailuajan sankareille teos eli seikkailu muodosti katkoksen näkymättömissä olevaan, teoksen ulkopuoliseen normaalielämään. Seikkailuajan sankari ei etsinyt seikkailuja, hän vain ajautui niihin vailla omaa aloitettaan. (Bahtin 1979, 313.) Korkki ja Lipponen taas tuntuvat olevan jonkinlaisia ammattiseikkailijoita. Bahtin kirjoittaa romaanista itsessään eräänlaisena katkoksenä romaanin henkilöiden elämässä. Romaanin

seikkailut tapahtuvat eräänlaisessa tyhjiössä sen henkilöiden varsinaisen elämänajan ulkopuolella (Bahtin 1979, 249). Mutta Korkin ja Lipposen tapauksessa näin ei ole. Toiminnan ulkopuolella ei tunnu olevan mitään muuta elämää. Maininnat *Ben Huronin testamentin* seikkailun ulkopuolisesta elämästä ovat joko viittauksia toisiin seikkailuihin esimerkiksi Chicagossa (BHT 8) tai Abessiniassa (BHT 120), tai täysin irrelevantteja tai päättömiä. Koko ajatus romaanista katkoksenä romaanihenkilöiden elämässä on vähintään vaikeaselkoinen ja toisaalta mieletön. Romaani on ainoa tapa, jolla lukija saa tietoa romaanihenkilöistä. Heidän elämänsä kuvittelemisen sen ulkopuolella, etenkin tässä tapauksessa, kun hahmoista ja heidän välittömän toimintansa ulkopuolisesta elämästä ei kerrota mitään, tuntuu mahdottomalta. Korkki ja Lipponen karkaavat teoksen tapahtumahorisoin tuolle puolen, lukijan ulottumattomiin. He ovat olemassa vain toiminnassa.

Liisa Steinby (2013, 118) korostaa sitä, miten kronotooppi avaa ja rajaa henkilöhahmojen mahdollista toimintaa. Toiminta on *Ben Huronin testamentin* maailmassa ainoa mahdollinen tapa olla olemassa kyseisessä maailmassa. Vain hahmojen toiminta voi heijastaa heidän sisäisiä tuntojaan, sillä teoksessa ei ole yhtä poikkeusta lukuun ottamatta lainkaan hahmojensa ajatuksia tai tunteita tarkemmin erittelevää tai selostavaa kerrontaa. Hahmoilla ei ole sisäistä monologia, ei juurikaan historiaa tai muita haluja kuin halu seikkailla. Henkilöhahmojen minuuden pelkistäminen pelkäsi toimijuudeksi myös rajaa hahmojen toimintaa: Korkilla tai Lipposella ei ole kykyä pysähtyä ja pohtia toimintaansa. Ainoassa poikkeuksessa sisäisen monologin puutteeseen kuvaillaan Pekan tunteja, kun hän näkee sirkuksen leiriytyneen kaupunkiin:

Pekka tunsu vetoa tuota elämää kohtaan, sillä pitkäaikainen kumppanuus Kalle-Kustaa Korkin kanssa oli tehnyt hänestäkin levottoman sielun, joka halusi olla mukana siellä, missä pidettiin meteliä ja missä oli jotakin erikoista. (BHT 60–61.)

Poikkeus kertoo paljon säännöstä. On mentävä eteenpäin, aina vain eteenpäin, kohti meteliä ja “jotakin erikoista”, kohti ympäröivää maailmaa. Mutta hahmot eivät toiminnallaan voi kohdata ympäröivää maailmaa, sillä se on yhtä yksiulotteinen kuin he itse. Tapahtumaympäristö eli hahmoja ympäröivä teoksen sisäinen todellisuus on tyhjäkö, abstrakti kenttä johon toiminta ulottuu. Siten bahtinilainen ajan tihentyminen, sen muuttuminen silminnähtäväksi tai ymmärrettäväksi voi tapahtua vain hahmojen kautta, voi koskea vain hahmoja itsessään. Paikka, jossa aika tihenee, löytyy hahmoista ja heidän toiminnastaan. Toiminnan korostuessa hahmoja määrittävänä tekijänä ne teoksen hetket, jolloin ei ole toimintaa, korostuvat. Bahtin kirjoitti seikkailusta katkoksenä seikkailuajan sankarin omaelämäkerrallisessa ajassa. Mutta jos hahmot ovat kokonaisuudessaan olemassa itse seikkailussa, on katkos mahdollinen vain seikkailun sisällä.

Cliffhanger, katkos sekä salaluukku

Cliffhanger tarkoittaa yllättävää käännettä tarinassa, joka jätetään toviksi auki, ratkaise-

mattomaksi. Cliffhangerissa tekstin ja tarinan, jota teksti kertoo, välillä on epäsuhta: teksti loppuu, vaikka tarina jää kesken, ratkaisemattomaan tilaan. (Poot 2016, 50–64.) *Ben Huronin testamentti* on täynnä tällaisia hetkiä, pääosin lukujen lopussa tai oikeammin lukujen välisessä tilassa. Niitä määrittää toistuvasti eräs piirre: cliffhangerin katkos seuraa katkosta päähenkilöiden toimintakyvyssä. Lukujen loppujen cliffhangerit, Korkin äkilliset pökertymiset, ovat katkoksia hahmojen toiminnassa ja siten olemassaolossa. Vangituksi tai tajuttomaksi joutuminen, cliffhangerin mukanaan tuoma katkos toiminnassa ja sitä seuraava vapautuminen ja tokeneminen toistuu teoksessa niin tiuhaan, että se hallitsee teoksen aikapaikallisuutta. Cliffhangerin luomassa katkoksesta hahmojen äkillinen toimintakyvyttömyys asettuu vasten heidän muutoin etevää toimintaansa. Tauko toiminnassa tekee toiminnan ja siten vain toimintansa kautta itsejään toteuttavat hahmot näkyviksi. Etevä sankarin toimintakyvyllä ei ole mitään muuta rajaa kuin kirjailijan asettama, hetkellisen vangituksi joutumisen tai pökertymisen aiheuttama katkos.

Bahtinin essee kannustaa etsimään omia, uusia kronotooppeja. *Ben Huronin testamentin* omalaatuinen kronotooppi on edellä kuvattu katkos. Bahtin kuvailee kronotooppia tie-kronotooppinsa yhteydessä kohdaksi, jossa teoksen aika juoksee paikkaan, joissa hetki tihenee. *Ben Huronin testamentissa* hetki tihenee, kun tarina katkeaa. Hetken hengenveto muuten tauottomassa toiminnassa jättää lukijan arvioimaan teosta, sen henkilöahmoja ja näiden merkityksiä. Tämä katkoksen kronotooppi muistuttaa Bahtinin esittelemää kynnyksen kronotooppia. Kynnyks on äkillisen kriisin ja käännekohdan kronotooppi, äkillisesti tapahtuva käänne henkilöahmon elämässä. Kynnyksellä aika on kuin vailla kestoja, se on kuin se olisi poissa elämäkerrallisen ajan normaalista juoksusta. Silti tuo kynnyksen silmänräpäys muuttaa kaiken sitä seuraavassa elämäkerrallisessa ajassa. (Bahtin 1979, 412–413.) Korkki ja Lipponen ovat yksioikoisen toiminnallisia hahmoja. Heidän elämässään ei voi olla käännettä, sillä heidän hahmonsia eivät ole alttiita muutokselle. Sen sijaan katkoksen kronotoopissa tulee samanaikaisesti ilmi kaksi teoksen aikatilaa määrittävää tekijää: ritariajan kronotoopin todellisuutta hallitseva satunnaisuus, yhtäkkiä ja siinä samassa, sekä kronotooppi eksistentiaalisena, hahmojen toimintaa rajaavana ja määrittävänä tekijänä. Katkoksesta sattuma äkisti katkaisee hahmojen toiminnan hetkeksi, lyö toiminnan rajat silmänräpäykseksi kiinni. Kynnyksellä silmänräpäys muuttaa kaiken. Katkoksesta silmänräpäys tekee näkyväksi sen, ettei mikään oikein edes voisi muuttua. Kynnyks-aikatilan metaforallista nimeä mukaillen tätä cliffhangerin ja katkoksen kronotooppia voisi kutsua salaluukun kronotoopiksi. Äkisti henkilöiden jalkojen alla avautuva salaluukku katkaisee toiminnan.

Bonot nykäisi peltiä ja samassa hetkessä Korkki ja Lipponen hävisivät syvyyteen. Bonotin huoneen lattiassa oli vain musta aukko, joka kohta nousi takaisin Bonotin työntäessä uuninpellin paikalleen. (BHT 105.)

Luku loppuu. Toiminta taukoaa. Seuraava luku alkaa ”Kun Kalle-Kustaa Korkki heräsi” (BHT 106). Toiminta jatkuu. Salaluukun yhtäkkiä avautuvassa luukussa tihenee niin teoksen juoni kuin maailmankuvakin: mitä tahansa voi tapahtua. Ja mitä tahansa tapahtuukin, toimintasankari ei jää toimettomaksi.

Lähteet

BHT = Outsider (Haapakoski, Aarne) 1945/1985: *Ben Huronin testamentti*. Helsinki: Kustannus Oy Jalava.

Bahtin, Mihail 1979/1975: Ajanilmaisujen ja kronotoopin muodot romaanissa. Teoksessa *Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia*. Suom. Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress Oy.

Mahlamäki, Tiina 2018: Kotiinpaluun kronotoopit suomalaisessa sisällissotakirjallisuudessa. *Suomen Kielen Seuran vuosikirja Sananjalka* 2018, 217–237.

Poot, Luke Terlaak 2016: On Cliffhangers. *Narrative*. Nro 1/2016, 50–67.

Steinby, Liisa 2013: Bakhtin's Concept of the Chronotope: The Viewpoint of an Acting Subject. *Bakhtin and his Others. (Inter)subjectivity, Chronotope, Dialogism*. London: Anthem Press, 105–127.

Toivonen, Kalle 2024: "Samassa hetkessä Korkki ja Pekka hävisivät syvyyteen." Aika, paikka ja Mihail Bahtinin kronotoopit Outsiderin *Ben Huronin testamentissa* (1945). Kandidaatintutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

KOHTI HUOMIOIVAMPAA ENEMMÄN-KUIN-INHIMILLISTÄ YHTEISTYÖTÄ

Mervi Autio

Syvennyn kirjoittamaan tätä esseetä tarkoitukseni havainnoida enemmän-kuin-inhimillisiä toimijoita ja näin pyrkiä kohti huomioivampaa yhteistyötä kirjallisen inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä. Essee pohjaa osin kandidaatintutkielmaani, jossa paneuduin monilajisten toimijoiden välisiin suhteisiin Tove Janssonin teoksessa *Den ärliga bedragaren* (1982) (Autio 2024).

Kandidaatintutkielman parissa vietetty aika muodostui yllättäväksi matkaksi itseen ja ihmisen oman enemmän-kuin-inhimillisen pohtimiseen. Syntyi vahva tunne siitä, ettei mikään ole toisesta irrallaan. Tutkielmaa tehdessäni vietin paljon aikaa muunlajisessa eläinseurassa ja talvisessa saaristossa – maisemissa, jollaisiin myös *Den ärliga bedragaren* sijoittuu. Jollain lailla tulin näin eläneeksi Janssonin romaania omalla tavallani, ja kirjoitustyö tutkielman parissa oli samanaikaisesti jatkuvaa olemassaolon tuumintaa. Toisinaan käy niin, että kirjallisuutta pohtiessa elämän ja kirjallisuuden välinen juopa hämmentyy ja kirjallisuudellisuus sulaa maailman kokemiseen. Rajat vuotavat ja kaukokirjallinen sekoittuu arkeen. Tällöin samat kysymykset, joita käsittelee kirjallisuuden parissa, mietityttävät myös eletävän elämän tasolla.

Kandidaatintutkielman seurassa oleilu, kuten lukeminen ja kirjoittaminen aina, oli kaikkineen rikastuttavaa muutostyötä: painiskelua, pohdiskelua, häkelymistä ja jonkinlaisen sovun löytymistä. Se piti sisällään myös uusien näkökulmien muodostumista ja kohtaamista. Tekstin materia itsessään alkoi houkutella, sen yksityiskohtien kudelmiin paneutuminen ja rauhoittuminen. Tässä esseessä viiletetään tutkielman teon kanssa samankaltaisilla kokonaisvaltaisuuden vuotavilla vesillä: laitetaan itsensä likoon ja osallisiksi, linkiksi kirjallisuuden ja maailman välille. Samalla liotaan myös kiinnittämällä huomiota oman olemuksen samamateriaisuuteen tämän ympäröivän ja läpäisevän maailman kanssa.

Yhteistyö, joka olemme

Mielestäni enemmän-kuin-inhimillisen yhteistyön huomioiminen on tarpeellista muun muassa siksi, että yhteistyö on väistämätöntä ja tapahtuu joka tapauksessa. Se tapahtuu sisällämme ja ulkopuolellamme, mikrobien liikkeenä sisältämme ulos ja ulkopuolellemme sisään. Se on jatkuvan muuttumisen prosessi, jossa elämä ilmentyy, vetäytyy ja muuttaa alati muotoaan. Sen huomioiminen auttaa hahmottamaan ääriviivattomassa suhteessa olemisen kaiken muun kanssa, kiinnostumaan siitä, arvostamaan sen toiseutta, joka on samalla samuutta, olipa toinen sitten olento, eliö, kasvi tai puukauha. Käytän termiä *enemmän-kuin-inhimillinen* (*more-than-human*) kuvaamaan sitä olioiden ja materiaalin kenttää, josta kaikki koostuu. Valitsen tämän muotoilun ei-inhimillisen sijaan, sillä enemmän-kuin-inhimillinen sisällyttää piiriinsä myös inhimillisen, ihmiseläintä poissulkeematta. Se ei myöskään aiheuta tunnetta ihmiskulttuurin ja eläinluonnon irrottamis-

ta toisistaan. Juuri tästä onkin nähdäkseni kysymys: siitä, että mekin olemme enemmän kuin inhimillisyytemme.

Kehomme koostuu bakteereista, mikrobeista, vedestä, ilmasta ja kaikenlaisista ainesosista erilaista materiaa, joka on samanlaista kuin muukin maailman materia. On vaikea erottaa, missä minuus alkaa ja loppuu tai onko sitä ensinkään – onko ”yksilö” ennen muuta ajattelua helpottava väline, kuten sienitutkija Merlin Sheldrake huomauttaa teoksessaan *Näkymätön valtakunta* (2024). Hän kuvaa, miten kuhisemme bakteereja ja sieniä jokaiselta pinnaltamme, käytävältäamme ja onkaloltamme, että meissä on enemmän mikrobeja kuin ”omia” solujamme, ja toteaa kauniisti, miten ”[o]n vaikea keksiä mitään intiimimpää kuin meidän ja mikrobiemme suhde”. (Sheldrake 2024, 25–27.) Tämä oma moneus on läsnä myös kaunokirjallisuuden äärellä. Ehdotankin, että mitä enemmän sitä huomioimme, sitä enemmän se vaikuttaa myös kirjoitettuun, luettuun ja näiden tulkinnaan. Sitä enemmän yhteistyö pääsee resonoimaan tekstin enemmän-kuin-inhimillisten ulottuvuuksien kanssa, vuorovaikuttamaan ja kanssatoimimaan staattisen olemisen sijaan.

Jane Bennettillä on samansuuntaisia ajatuksia ihmisen omaa enemmän-kuin-inhimillisyyden havainnointia ja tämän yhteistyön arvostamista kohtaan. Eräs hänen käsittelemistään kysymyksistä teoksessaan *Materian väre* (2020) on seuraavanlainen: ”Milloin taktiikoin voidaan viljellä kokemusta *itsestämme* väräjävästä materiaana?” (Bennett 2020, 21). Mielestäni kysymyksenasettelu sijaa lähtökohdan tarkastella itseään hieman erilaisesta kulmasta käsin. Bennett huomioi luontoa väräjävästä materiaana irrottamatta ihmistä sen ulko- saati yläpuolelle. Hän ei myöskään tee eroa elollisen ja näennäisesti elottoman materian välille, vaan tutkii tapoja osallistua ”tehoisesti ja kestävästi” tähän materia-energiaan. (Bennett 2020, 21; 156–171.)

Olemme eläimiä, mutta olemme myös enemmän: olemme kokonaisuuksia, yhteistyökiteymiä. Kuten Sheldrake (2024, 26) asian ilmaisee: ”Me olemme ekosysteemejä ja koostumme osin mikrobiyhdyksunnista, jotka lopulta myös hajottavat meidät. [...] Symbioosi on elämälle leimallista.” Hänen mukaansa biologisen lähestymistavan vaihtaminen ekologiseksi eliöiden suhteiden tarkasteluksi muuttaa niin älyllistä kuin kokemuksellistakin tuntumaa (Sheldrake 2024, 27). Ja sittenkin, jollain kummallisella tavalla nämä eläimet, nämä ekosysteemit, joita olemme, pitävät itseään usein erillisinä kaikesta muusta. Pitävät itseään vain itsenään. Nämä ekosysteemit myös kirjoittavat kirjoja ja lukevat kirjoja. Ja tämä on osa ihmisenä olemisen kokemustamme. Minusta on tavattoman hauskaa välillä muistaa olevamme ekosysteemejä ja pohdiskella asioita tältä kantilta – sillä se muuttaa kaiken, koko näkymän, koko olemassaolon luonteen. Se muuttaa sitä, joka tulkitsee lukemaansa, jolloin tulkinta muuttuu.

Kirjallisuuden keinoja, omaa eläimyyttä ja monilajista yhteistyötä

Millaisia voivat olla kirjallisuuden keinot kirjoittaa esiin enemmän-kuin-inhimillistä? Entäpä lukijan keinot? Yhtenä tärkeänä tekijänä voi pitää muidenkin kuin ihmisten toimijuuden huomioimista ja esiintuomista kirjallisuudessa ja sen tulkinnassa. Toimijuutta

voi lähestyä moninaisin tavoin ja käsittein. Bennett paneutuu materian toimijuuteen muun muassa kehittelemänsä *olio-voiman* -käsitteen kanssa, joka tunnustaa materian uppiniskaisuuden, yhteistyöllisen vaikuttamisen ja omaehtoisen värjäjävyuden (Bennet 2020, 26–27). Niin ikään Bruno Latourin *aktantti* nostaa esiin ei-inhimillistä toimijuutta (mt, 35–36). Kiinnostavia näkökulmia avautuu myös Gilles Deleuzin ja Félix Guattarin *sommitelman* ja *sileän tilan* käsitteistä, jotka ottavat merkittävällä tavalla huomioon nimenomaan enemmän-kuin-inhimillisten tekijöiden osallisuutta erilaisissa yhteistyöryppäissä (ks. Deleuze & Guattari 2017, 551–581; 585–587; Kurikka 2015). Ryppäissä, joissa toimii ja vaikuttaa luonteeltaan erilaisia asioita, ja jotka kykenevät toimimaan juuri tämän yhteistyön tuloksena. Nämä ja monet muut käsitteet auttavat paikantamaan ja tuomaan esiin monimuotoisen toiminnan muotoja ja vaikutuksia, myös kirjallisuuden parissa. Kandidaatintutkielmassani esimerkiksi pohdin Janssonin teoksen äärellä lumen toimijuutta sileän tilan myötäavustuksella ja teokseen ryhmittäytyvän monilajisen lauman suhteita sommitelman kautta. Olio-voiman keralla taas teoksessa kuvatun meren jälle kasatun rojukan vuorovaikutus ja meren massa saivat äänen.

Laajaa keskustelua käydään siitä, onko meillä oikeutta asettua kirjallisuudessa toisen eläimen nahkoihin. Tällainen kirjallisuuden keino kuvata toisen kokemusta sisältäpäin yli lajirajojen nimittäin ei ole täysin ongelmaton. Inhimillistäessämme näin ollen väistämättä toista mahdollisesti ohitamme oman olemisen ominaispiirteet ja astumme *antropomorfismin* kuoppaan. Tämä pätee niin kaunokirjallisuuteen kuin todelliseen elämääinkin. Sheldrake (2024, 52) pohtii antropomorfismin heikkouksia ja vahvuuksia ajattelun apuvälineenä yrittäessään ymmärtää sienten ulottuvuutta ja suhtautumistamme niihin. Hän kuvaa, miten antropomorfismia tavataan hyvästä syystä pitää ”harhakuvitelmana, joka pullahtaa pehmoiseen ihmismieleen kuin inha rakkula: kelvottomana, kurittomana, kavahdettavana” (Sheldrake 2024, 52). Sheldrake esittää, että vaikka inhimillistäminen saattaa vahingollisesti estää toisten olioiden ymmärtämistä omista lähtökohdistaan käsin, saattaa sen vakaa välttely myös aiheuttaa toisten huomioimattomuutta.

Anni Kytömäki esitti viehättävästi kevättalvisessa studia generalia -keskustelussa¹, ettei usko siihen, etteikö kirjallisuudessa sopisi inhimillistä eläintä, sillä ei koe olevan olemassa erillistä inhimillisyyttä ensinkään: ihminenkin on saumaton osa luontoa. Tämä on mielestäni sekä vapauttava että ihastuttavan mullistava kannanotto, joka muuttaa täysin asetelmaa inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteen ja rapauttaa ihmiskeskeisyyden eroatekevää jalustaa. Erillisen inhimillisyyden kyseenalaistaminen purkaa kontrollin ja vastuunkannon kaikkivoipaisuuden harhaa. Se palauttaa ihmisen luontoon, josta mikään ei edes voisi olla irrallaan, samaksi materiaksi, josta kaikki muukin koostuu.

Nähdäkseni antropomorfismin voi kääntää antroposentrismiä vastaan valjastamalla se nimenomaan huomioimisen ja toisen paikalle asettumisen palvelukseen, rakentamaan siltoja erilaisten olemisen muotojen välille ja laventamaan kykyä ajatella toisen näkökulmasta. Kuten kirjallisuus usein joka tapauksessa onnistuu tekemään. Kuvittelemaan houkutteleva, kirjallinen toiseksi ryhtyminen, puskee meitä asettamaan ajatuksemme toisenlaisiin järjestyksiin. Bennett (2020, 170–171) niin ikään ottaa kantaa antropomorfismin hyötykäytön puolesta päättäessään teoksensa eräänlaiseen vitaalisten

1 Romaanin tieto-hankkeen studia generalia -luentosarja Turun yliopistolla (Romaanin tieto: Kirjan ja kirjailijan muuttuvat roolit yhteiskunnassa), jossa Kytömäki oli vieraana keskustelussa 5.2.2024.

materialistien ”uskontunnustukseen”, jossa toteaa muun muassa uskovansa, että ”on väärin kieltää vitaalius ei-inhimillisiltä ruumiilta, voimilta ja muodoilta, ja että varovainen antropomorfisoinnin kurssi voi auttaa paljastamaan tuon vitaaliuden, vaikka se vastustaakin täydellistä kääntämistä ja ylittää käsityskykyni”.

Antropomorfismin seuralaisen, *zoomorfismin*, keino tuoda muunlainen eläin esiin ihmisessä kytkee inhimillisen yhtä lailla eläinten valtakuntaan. Esitän, että zoomorfismi muistuttaa lukijaa omasta elämydestään toisen eläimen avustuksella. Millaisen näkökulman elämyyden sekoittuvat piirteet nostavatkaan esiin? Usein kohtaamme omia käsityksiämme toista lajia kohtaan lukiessamme vaikkapa susimaisia tai kanimaisia olemuksia omaavista kaunokirjallisista ihmishahmoista. Ovathan susimaisuus ja kanimaisuus joka tapauksessa lähinnä ihmisen paikantamia kuvituksia ja hahmotuksen tuotoksia. Silti tällaisen piirteillä leikittelyn myötä elämyys nousee konkreettisesti ihmispintaan. Sekoittuvien piirteiden kuvausta voi lähestyä myös eräänlaisena kiinnostuneena yrityksenä löytää yhteyttä kanssaeläjiin, vähentää toiseutta ihmisen ja muunlajisen eläimen väliltä ja havaita samankaltaisuus erojen alla, kuten zoomorfismin muinaisten intialaisten kertomusten yhteydessä tutkinut Wendy Doniger (2005, 34) tuo esiin. Rinnastumisen, samastumisen ja hybridin myötä yhteinen nisäkkyyks tulee näkyväksi.

Tuntuu oikeastaan hyvältä tulla muistutetuksi omasta elämydestään. Saara Turusen *Hyeenan päivissä* (2024) päähenkilö toteaa: ”Niin, minä sanon, emmehän me ole sen kummempia, nisäkkäitä vain jotka imettävät poikasiaan kuten lehmätkin.” (*Hyeenan päivät* 2024, 192). Ihmisemo vertautuu teoksessa muun muassa juuri lehmiin sekä hyeenoihin. Hyeena astuu monasti teoksen näyttämölle äidiksi tulevan sisältä kumpuavassa eläimellisenä pidetyssä ikaikaisessa kiihkossa suojella poikastaan. Kirjallisuuden mahdollisuus päästä koskettamaan eläintä meissä on yllättävän vahva, vaikka kokemus nisäkkyydestä tuntuukin olevan lähinnä fyysistä ja kouriintuntuvaa, ikään kuin sanoituksen tuolla puolen olevaa kehon ja aistien tietoutta. Väitän, että yhteyttä omaan eläimeensä voi kuitenkin syventää ja avartaa myös kirjallisuuden myötä – lukutavan, joka ottaa huomioon enemmän-kuin-inhimilliset toimijat teosten sivuilla antaen niille mahdollisuuden vaikuttaa lukijan käsityksiin eläimenä olostaan. Oman elämyytensä, oman enemmän-kuin-inhimillisyytensä havaitseminen ja hyväksyminen tarjoaa kokonaisvaltaisemman näkökulman elämän moniulotteisuuden ihmeen havainnoimiseen. Tämän yhteistyön villin voiman helliminen vapauttaa kontrollin harhaanjohtavasta houkutuksesta. Harhasta, että ihmisinä voisimme tai että meidän jopa tulisi päättää laaja-alaisesti maailman asioista. Harhasta, että tietäisimme mikä on toisille olennoille parhaaksi ja asettaisimme itsemme näin niin toisten eliöiden kuin luonnonkin yläpuolelle.

Sheldrake (2024, 52–53) kiinnittää huomiota siihenkin, miten kieli vaikuttaa olioiden toimijuuden tunnustamiseen. Hän siteeraa potawatomi-alkuperäiskansaansa kuuluvaa biologia Robin Wall Kimmereriä, joka kertoo äidinkielessään olevan runsaasti verbimuotoja, joilla elollistetaan ihmistä laajempaa maailmaa. ”Esimerkiksi kukkulaan viitataan verbillä, joka tarkoittaa ”olla kukkula”. Kukkulat ovat aina aktiivisesti kukkulana olemisen tilassa.” (Sheldrake 2024, 52–53.) Tämän ”elollisuuskieliopin” avulla voi pohtia myös omaa kielenkäyttöään ja valintojaan sen suhteen. Miten sisäistetyn kielen rakenteet vaikuttavat syvästi ajatuksiimme toisesta, varsinkin jos kyseessä on olemassaolon muoto

tai ilmiö, joka on meistä kauempana, ja jonka toimijuus ylittää arkisen käsityskykymme. Entä voisiko kieltään ja ajatuksiaan tarkentamalla muuttaa myös kykyään vastaanottaa toiseksi koettu? Uskon, että voi.

Lopuksi

Pidän pohdintaa omasta enemmän-kuin-inhimillisestä olemuksesta tärkeänä, sillä se muuttaa painopistettä siitä, miten suhtautua itseän ja maailmaan kuten myös siitä, miten suhtautua kirjallisuuteen. Se liudentaa eroa käsitteiden välillä ja aikaansaa ajatuksia ja kokemuksia, jotka eivät ole piirtyneet liian tarkoin ääriviivoihin, eivät rajoita käsityskykyä elämän ihmeestä tai erota meitä irrallisiksi. Yhteistyön pohdinta olemassaolon luonteena avaa kanssaolemisen tajua ja rakentaa siltoja toisiksi koettujen olomuotojen välille. Ajattelen sen kannustavan myötätuntoon erottelun sijaan.

Lukiessani buddhalaismunkki Thích Nhất Hạnhin teosta *Ei kuolemaa, ei pelkoa* (2003) havahduin yllättäen siihen, miten buddhalaisuuden ajatukset maailman luonteesta kiertävänä materiana yhdistyvät varsin mutkattomasti posthumanismin, uusmaterialismin ja vitaalisen materiaalisuuden ajattelutapoihin ja käsityksiin.

Millään ei ole erillistä minuutta, eikä mikään ole olemassa itsestään. Jos tutkimme asioita tarkasti, huomaamme, että kaikki ilmiöt, me mukaan lukien, koostumme erilaisista tekijöistä. [...] Kaikki, mitä näemme on ilmentynyt vain siksi, että se on osa jotain muuta, muita olosuhteita, jotka ovat mahdollistaneet sen ilmentymisen. (Nhất Hạnh 2003, 21)

Voiko kirjallisuus siis kuvata enemmän-kuin-inhimillistä, onko sillä ”oikeutta” siihen? Kytömäkeä mukaillen esitän, että miten se ei voisi, kun olemme itsekkin osa sitä. Kenties voisimme suhtautua jatkuvalla lempeydellä paitsi toisena koettuun ja yhteistyöhön ylipäättään, niin myös tähän materiaaliseen yhteistyökiteymään, joka olemme. Se, joka kirjoittaa, myös lukee ja tulkitsee.

Lähteet

Autio, Mervi 2024: ”Hon går i vilddjurets tecken fast hon bara äter gräs.” Monilajisen lauman risteäviä suhteita Tove Janssonin teoksessa *Den ärliga bedragaren* (1982). Kandidaatintutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

Bennett, Jane 2004/2020: *Materian väre. Olioiden poliittinen ekologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry / niin & näin.

Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1980/2017: *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia II*. Transl. Brian Massumi. 22nd Edition. Bloomsbury Revelations. London, Oxford, New York, New Delhi and Sydney: Bloomsbury Academic.

Doniger, Wendy 2005: Zoomorphism in Ancient India. Humans More Bestial Than the Beasts. Teoksessa *Thinking with Animals. New Perspectives on Anthropomorphism*. Eds. Lorraine Daston & Gregg Mitman. New York: Columbia University Press.

Jansson, Tove 1982: *Den ärliga bedragaren*. Stockholm: Bonniers.

Kurikka, Kaisa 2015: Sileät ja uurretut. Tilan kuvaukset Henrika Ringbomin romaanissa Martina Dagers längtan. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN*. 4/2015, 37–52.

Sheldrake, Merlin 2020/2024: *Näkymätön valtakunta. Miten sienet muokkaavat maailmaamme, mieliämme ja tulevaisuuttamme*. Suom. Ulla Lempinen. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

Nhất Hạnh, Thích 2002/2003: *Ei kuolemaa, ei pelkoa. Lohduttavaa elämänviisautta*. Suom. Elina Bhutia. Helsinki: Basam Books.

Turunen, Saara 2024: *Hyeenan päivät*. Helsinki: Tammi.

SIIPIRIKKO SATUMAA
Harmaan sinipiian jäljillä
Helmi Häggman

Löysin fuksisyyksynäni sattumalta Turun Ekotorin divarilaarista erään kirjan, joka oli vinosti huitaistu sotkuisen kirjapinon päällimmäiseksi. Kirjanen oli vanha, siro ja viehättävä, ja vakuutuin sisällöstä jo nopealla vilkaisulla sivujen väliin. Sen reunat repsottavat kuin siipirikot sivut, muistelen kaunistellen minulle kirjasta esiin piirtyvää vaikutelmaa. Miten ihastuttava ensikohtaaminen!

Kyseinen kirja nousi sattumien myötä merkitykselliseen asemaan elämässäni, ja myöhemmin päätin tehdä siitä myös kandidaatintutkielmani. Kyseessä oleva kirja on nimeltään *Harmaa sinipiika* (1949). Teosta käsittelevä tutkielmani valmistui keväällä 2024 ja sen otsikoksi tuli ”Ja kerran, kun kukkani kuolee ja tuoksuni katoaa”: Trauman ja taiteilijuuden narratiivit Hellevi Takkisen *Harmaassa sinipiiassa* (1949) ja teoksen esipuheessa” (Häggman 2024). Teos on vain 19-vuotiaana menehtyneen Hellevi Takkisen ainoaksi jäänyt, postuumi julkaisu, jossa merkillepantavaa on myös hänen äitinsä kirjoittama riipaiseva esipuhe.

Harmaan sinipiian julkaisusta on kulunut likimain 75 vuotta, eli kyseessä on suhteellisen vanha ja käytännössä unohdettu teos. Teoksesta ei myöskään löydy kandidaatintutkielmaani edeltävää tutkimusta. Tämä asetti tutkimukselle omat haasteensa mutta laittoi pohtimaan erilaisia kysymyksiä kuin uudemman tai paljon tutkitun teoksen kohdalla olisi ollut mahdollista tai aiheellista. Tässä esseessä pohdin tutkimusmatkaani *Harmaan sinipiian* pariin ja peilaan sitä teoksen julkaisuajankohdan sekä tutkimuksen teon ajallisiin etäisyyksiin. Keskeisen kysymykseni voisi muotoilla seuraavasti: Millä tavoin teoksen julkaisun ja tutkimuksen välinen ajallinen etäisyys vaikutti tutkimusprosessiin?

Mitä vanha kirja paljasti itsestään?

Harmaa sinipiika on symbolistinen satukirja, jonka keskeiset henkilöt ovat Suru ja Varjoritari sekä suurimmaksi osaksi poissaoleva Harmaa sinipiika. Harmaa sinipiika on onneton hahmo, sillä hän ei siipirikkonsa vuoksi kykene täyttämään ”sinipiikojen elämäntehtävää”, ei kiitäen ”kokoamaan sineä kukkien kuvuista”, eikä muiden tavoin saa ”kuolemansa jälkeen muuttua luonnon hohtavaksi väriksi, utuiseksi sinisieluksi taivaan korkeuteen” (*Harmaa sinipiika* = HS 10–11). Kirjan juoni muodostuu Harmaan sinipiian pakomat-kasta mutta etenee häntä etsivien Surun ja Varjoritarin näkökulmasta. He keräävät ja pohtivat Harmaan sinipiian jälkeensä jättämiä kyynelhelmiä, kirjan sisäkertomuksia. Henkilöhahmojen personifioituneet nimet ovat huomiota herättäviä: tulkitsemme Surun Harmaan sinipiian emotiona ja Varjoritarin, ”Unitemppelin herran”, kirjan tuonpuoleiseen ja kuolemaan rinnastuvana henkilöitymänä. Sisäkertomuksissa traagisiin tilanteisiin joutuneet, myös personifioituneet, kukkaishahmot käsittelevät kohtaloitaan romanttis-idealistisin ajatusrakennelmin.

Sisäkertomuksissa tutustutaan muun muassa nöyrään Päivänkakkaraan, joka elämää haikaillen kuitenkin hyväksyy kohtalonsa maljakkoon leikattuna; Tuliruuusuun, joka polttaa itsensä tavoitellessaan elämänjanossaan aurinkoa; sekä viimeisenä syreeninnuppu Silmuun, joka irrottautuu maallisesta luonnon kiertokulusta ja joka julistetaan pyhimykseksi. Tarinoissa toistuvia motiiveja ovat kuolema ja onnellisuuden löytäminen. Kirjassa käsitellään suuria, uskonnollisiakin aiheita, kuten henkisen ja maallisen vastakainasettelua, kaikkeutta sekä ikuisuuden ideaa.

Tulkitsen kirjan sisäkertomusten kukkatarinat Harmaan sinipiian kertomina ja hänen kokemusmaailmansa osasia kuvastavina tarinoina. Samantapaisesti, joskin toiseen suuntaan kurkottaen, on esipuheen kirjoittaja Elma Takkinen, kirjailijan äiti, tulkinnut Harmaan sinipiian tarinaa. Hän rinnastaa kirjailijan Harmaan sinipiian hahmon, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että esipuheessa ”sinipiika” jopa muuttuu metonymiaksi Helleville (ks. HS 7). Esipuheessa luotu voimakas vaikutelma ikään kuin siirtyy myös kaunokirjalliseen osuuteen.¹

On huomattava, että kirja on julkaistu postuumisti, muutama kuukausi kirjailijan menehtymisen jälkeen. Esipuheesta käy ilmi, että se on kirjoitettu kirjailijan kuoleman jälkeen, ja julkaisuprosessin voi olettaa olleen Elma Takkisen eteenpäin viemä. Asetelma on ymmärrettävä kirjailijan varhaisen kuoleman vuoksi, mutta asettaa teoksen ympärille eettistä painolastia. Elma Takkisen valta-asetelma syntyy jo olosuhteiden pakosta, ja kirjailijan toimijuuden rajat jäävät lukijalle hämärän peittoon. Takakansitekstissä² arvailtu Hellevi Takkisen legendaarinen hohde syntyy kirjailijan symbolistisesta tyylistä ja kirjan sisällöstä, mutta myös kirjailijan varhaisesta kuolemasta. Jälkimmäisen välittyminen lukijalle ja samalla myyttisen taiteilijakuva ja narratiivien muodostuminen ovat riippuvaisia Elma Takkisen esipuheesta. Jo kirjan julkaisuun liittyy siis monia huomionarvoisia seikkoja, jotka liittyvät ajallisuuden luomiin etäisyyksiin.

Vanhan teoksen ja uusien tutkimussuuntausten yhteensovittaminen

Aloittaessani tutkimusprosessia koin tärkeäksi hahmottaa kirjan laajaa kontekstia – tässä tapauksessa 1930–1940 lukujen suomalaista yhteiskuntaa. Alun perin kyseinen ajanjakso Suomen historiassa oli minulle melko vieras. Sisällissodan jälkeisen Suomen kiristynyt poliittinen ilmapiiri ja ahdas, uusia suuntauksia vieroksuva kulttuurielämä kavahduttivat kauemmas. Toki vastakulttuurivirtauksia löytyi ajan kristillisen, hegemonisen kansallismielisen ja kenties tämänhetkistäkin oikeistolaisemman politiikan ja yleisen ilmapiirin rinnalle (ks. Karkama & Koivisto 1999). On kuitenkin sanottava, että nuoren, melko varmasti porvarillisessa kodissa eläneen kirjailijan teos tuskin tietoisesti edustaa yleistä ajatusmaailmaa vastaan asettuvaa kirjallisuutta. Kuitenkin hänen teoksessaan esiintyvä eteerisen romanttinen tulkinta ja kukkaistarinoiden toistuvat juonikuviot nostavat esiin nykyaikanakin puhututtavia teemoja. Näitä ovat esimerkiksi naisen asema, perhe sekä

1 Tätä ilmiötä, esipuheen vaikutusta teokseen, lähdin purkamaan tutkielmassani Gérard Genetten paratekstien teoria apunani. Esipuhe on alkuperäisen tekstin ympärille rakennettu parateksti, joka kommentoi alkuperäistä tekstiä luoden sille uuden merkityskerroksen.

2 Takakannen tekijää ei ole tiedossa, mutta voisi olettaa kirjaa markkinoivan tekstin olevan kustantajan toiveiden pohjalta laadittu.

henkisyys. Esipuhekin kommentoi samoja teemoja omasta näkökulmastaan käsin. Ja yllättäen nämä tunkkaiseksi mieltämäni vuosikymmenet tarjosivat tarttumapinnan kiinnostavaan kirjallisuusanalyyysiin!

Todellisen maailman ja fiktion välinen yhteys on kirjallisuudentutkimuksen klassikkokysymys, jota on ajan saatossa yritetty ratkaista monin tavoin. Kirjallisuuden on vuoroin nähty selittävän maailmaa, peilaavan sitä, tai sitten olevan täysin omalakinen rakennelmansa suhteessa todellisuuteen. Yleisesti kaunokirjallinen teksti on kuitenkin päädytty erottamaan arkisesta todellisuudesta, ellei sitten kyse ole henkilötutkimuksesta. Vaikka en *Harmaata sinipiikaa* käsittelevässä tutkielmassani ole kiinnostunut todellisten henkilöiden tarkoituksista tai ajatuksista, en myöskään tee yksinomaan teoskeskeisestä eli tekstin ja kielen tasoon rajautuvaa tulkintaa teoksesta. Tarkastelemisen arvoista kyseisessä teoksessa on nähdäkseni se, miksi teoksen ja sen esipuheen esitystavat ovat sellaisia kuin ovat, ja miten ne linkittyvät yhteiskunnassa vallitseviin diskursseihin. Lähestymistapani on siis teoskeskeisen painotuksen sijaan maailmallinen eli kontekstualisoiva.

Esipuhe ja siinä kuvattu kirjailijan tausta hätkähdyttivät ja herättivät kysymyksen siitä, kuinka paljon Elma Takkisella on valtaa Hellevi Takkisesta muodostuvaan taiteilijakuvaan. Toisaalta millainen toimijuus jo edesmenneellä kirjailijalla on edes mahdollista olla postuumisti julkaistuun teokseensa? Luin Takkisen kirjaa sekä esipuhetta ensisijaisesti surun jäsentelyn prosesseina, enkä voinut sivuuttaa kirjan taustalla vaikuttavaa selvästi traumaattista kontekstia sairastumisesta ja menetyksestä. Niiden peilaaminen julkaisuajankohdan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin tuntui relevantilta, mutta tarvitsi tuekseen aiheen arkaluontoisuuden huomioivan tutkimussuuntauksen. Tämän vuoksi päädyin tarkastelemaan teosta ja esipuhetta eräänlaisena traumafiktiona.

Traumafiktion näkökulma aiheutti tutkimustyössä ajallisiin etäisyyksiin liittyviä haasteita, jotka laittoivat harkitsemaan uudelleen näkökulman valintaa. Traumafiktio on vasta muutama vuosikymmen sitten vakiintunut nimitys kirjallisuudelle, joka kuvaa traumaattisen asian ilmenemistä kaunokirjallisin keinoin. Tutkimussuuntauksena traumafiktio analysoi ja purkaa tällaista kirjallisuutta. Traumafiktio voi käsitellä henkilökohtaista elämää järkyttäneitä asioita mutta myös suuria, kollektiivista kokemusmaailmaa muovaavia tapahtumia. Edellä mainitut aspektit kytkeytyvät usein yhteiskunnallisiin kysymyksiin, eriarvoisuuteen ja valtaan. (Ks. Jytälä 2022, 15.)

Traumafiktiosta kirjoittanut Anne Whitehead nostaa esiin kirjallisuuden tyylillisten keinojen itsetietoisien soveltamisen ja reflektoinnin olennaisina tekijöinä traumafiktiossa. Hän myös liittää lajin postmoderniin aikaan ja tuo esiin, että traumafiktion ilmaisu on sidoksissa postmodernistisiin tyylikeinoin. (Whitehead 2004, 3.) Traumafiktio on muodostunut toisen maailmansodan jälkeisen kirjallisuuden tarpeisiin, eikä ole yksiselitteinen kysymys, soveltuuko se muun kuin selvän itsetietoisesti traumaa reflektioivan kirjallisuuden analyyysiin. Mielestäni traumafiktion kaltaisia uusia tutkimussuuntauksia voi olla hedelmällistä soveltaa vanhempaankin kirjallisuuteen, mutta valinnan aiheellisuus on punnittava tarkoin ja teorioita sovellettava tapauskohtaisesti.

Mistä on pienet runotytöt tehty?

”Kirjallisuus on aikansa tuote” on paljon toisteltu toteamus. Usein sillä joko puolustellaan tai kuitataan vanhentuneita tai oman ajan näkökulmasta kyseenalaisia ajatusmalleja, joita esiintyy vanhassa kirjallisuudessa. Kyseinen lausahdus implikoi myös kirjan olevan julkaisuaikansa diskurssien edustaja. Toisaalta myös tutkimus on samalla tavalla aikansa muovaama tuotos, eikä esimerkiksi tutkimussuuntauksia valita tyhjiössä.

Oma tutkimukseni edustaa 1900-luvun loppupuoliskolta vakiintunutta kontekstualisoivaa kirjallisuudentutkimuksen paradigmaa, jossa kirjallisuus nähdään maailmaan ja sen tapahtumiin dialogisesti kytkeytyvänä (ks. Mälikalli & Steinby 2013, 22). Tätä edelsi toisen maailmansodan jälkeinen purkautumisen aika, jolle leimallisia olivat modernistiset, teoskeskeiset kokeilut kaoottisen maailman peilinä. Takkisen kirja taas on kirjoitettu modernististakin paradigmaa edeltävänä aikana, jolloin kirjallisuudentutkimus nojasi kontekstualisoivaan ootteeseen mutta oli uudempaan kontekstualisoivaan paradigmaan nähden dogmaattisempaa; vallitsevan käsityksen mukaan kirjallisuuden odotettiin luovan säilyttävää eheyttä ja sen miellettiin kuvastavan objektiivisesti kansakuntaa, historiallista aikakautta tai sitten kirjailijan persoonallisuutta. (Ks. Mälikalli & Steinby 2013, 20–21.) Jälkimmäiseen vedoten ei esimerkiksi ole ihme, että Elma Takkisen, vallitsevan kirjallisuusparadigman sisäistäneenä oppikoulunopettajana, rinnastaa sen enempää kyseenalaistamatta Hellevi Takkisen ja Harmaan sinipiian.

Monet tahot ja narratiivit vaikuttavat siihen, millainen kuva Hellevi Takkisesta muodostuu. Esimerkiksi kirjan takakansitekstissä häntä luonnehditaan saturunoilijaksi. Tämä on ymmärrettävä luonnehdinta, sillä teos on kirjoitettu satumuotoon ja on lisäksi ilmaisutavaltaan paikoittain hyvin runollista. Silti luonnehdinta herätti minussa alusta saakka kysymyksiä, sillä ”saturunoilija” toi mieleen lähinnä Anni Swanin, Elsa Beskowin ja Kirsi Kunnaksen – siis aikuisen, joka kirjoittaa lapsille opettavaisia tarinoita. Kirjailijan romanttisen symbolistinen tyyli, nuori ikä sekä sukupuoli vaikuttavat siihen, että takakansitekstissä teoksen olemusta luonnehditaan ”tyttömäiseksi haaveellisuudeksi”. Edellistä, nuoren naisen tekstiin kohdistuvaa ilmaisua on aikanaan tuskin mielletty negatiivisävytteisenä, mutta on siinä silti jotakin vähättelevää tai ylenkatsovaa. Väittäisin, että tämä ei ole vain nykytutkijan päähänpisto.

Takakansitekstistä tulevat mieleen puhettavat, joita esiintyy myös runotyttödiskurssin ympärillä. Laulaja-lauluntekijä Lydia Lehtola pohtii runotyttöyttä ja valtaa *Nuoressa voimassa* julkaistussa esseessä ”Tuollainen runotyttö” (2018). Hän valottaa runotyttö-sanana etymologiaa: Runotyttö vakiintui Suomen kieleen Lucy Maud Montgomeryn *Emily of New Moon* (1923) kirjan myötä, jonka nimen I.K. Inha suomensi *Pieneksi runotyöksi* (1928). Lehtola tuo esseessään esiin, että runotyttö sanana kuitenkin esiintyy *Uudessa Suomettaressa* jo vuonna 1898. Kyseessä on arvio nykyään Aino Kallaksena tunnetun kirjailijan ensimmäisestä runokokoelmasta. Kokoelmassa julkaistu runo ”Runotyttö” on inspiroinut arvostelijaa, joka arviossaan ihastellen nimittää nuorta runoilijaa runotyöksi samalla kuitenkin kierteäen kirjallisten ansioiden analysoinnin tai kirjailijuuden tunnus-tamisen.

Runotyttö on siis jotakin ihasteltavaa, mutta ei ansioituneen kirjailijan lailla kun-

nioitettavaa. Kuten Lehtolan tekstistä käy ilmi, nimityksen ongelmallisuus kiteytyy siihen, että se langetetaan ulkoapäin. Tämä pätee Takkisenkin tyttöteleyyn. Nimeämällä esi-neellistetään ja kutistetaan kohde nimeävän ”paremman ymmärryksen” valossa. Tämä kutistaa nimettävän toimijuuden rajoja ja muuttaa mahdollisen potentiaalin joksikin vähäteltäväksi. Vaikka runotyttöpuhe voi olla satuttavaa, narratiivista valtapeliä, kääntöpuo-lena se parhaimmillaan mahdollistaa voimaannuttavan samaistumispuolelman ja osuvan kuvauksen hahmosta, jolla on herkän runollinen katse maailmaan. Myös Lehtola kertoo inspiroituneensa Montgomeryn kirjasarjan maailmankuvasta, jossa näkyy ”romanttinen käsitys taiteilijasta ikuisen kauneuden välittäjänä, muita syvempänä kokijana”. Tämänkal-tainen idealismi leikkaa läpi Takkisenkin teoksen, mutta esipuhe ja varsinkin takakansi-teksti luovat siitä oman, ihastelevan mutta siinä sivussa vähättelevän tulkintansa.

Runotyttödiskurssi nivoutuu myös asenteisiin, joiden myötä nuoria runoilijoita idealisoidaan ja mystifioidaan. Tunnettu esimerkki löytyy Takkisen tapausta edeltävästä ja huomattavan paljon muistuttavasta runoilijasta, Saima Harmajasta. Ritva Ylönen pur-kaa Saima Harmaja-myytin muodostumista runoilijan äidistä Laura Harmajasta kerto-vassa elämäkerrassa. Kuten Hellevi Takkisenkin kohdalla, myös Saima Harmaja sairastui ja menehtyi nuorena jättäen jälkeensä runollista tuotantoa, jonka äiti toimitti julkaista-vaksi. Ylönen tuo esiin, että Saiman äidin vaikutus oli suuri runoilijan julkisuuskuvan muodostumisessa sellaiseksi kuin se on. Postuumisti julkaistun aineiston myötä vakiin-tuu kuva ”eteerisestä, oman elämäntalonsa, varhaisen kuolemansa ja kutsumuksensa jo pienestä pitäen tiedostaneesta runotytöstä”, joka oli ”toista maata – tai toisesta maail-masta – kuin siskonsa ja koulutoverinsa” (Ylönen 2023, 203).

Myös Hellevin äiti Elma Takkinen kertoo esipuheessa tyttärensä ”vajavuutensa kanssa kamppailevista” ystäväistä, joille hän oli ”odotettu ymmärtäjä”, jonka ainoa todelli-nen ystävä tuntui kuitenkin olevan Suru. Tyttärensä viitaten Elma, edelleen myös Laura Harmajan kaikuna, kirjoittaa, että ”pieni sinipiika aavisti kuolevansa nuorena” jo kauan ennen kuolemaansa, vaikka olikin vielä elämänhaluinen ja terve. (HS 7.) Sekä Harmajien että Takkisten kohdalla kirjailijan toimijuus on läheisten käsissä, ja mielikuvat kirjailijas-ta rakentuneet myyttisten ja idealisoivien narratiivien varaan. Näen kyseisen ilmiön su-run käsittelyn prosessina eli surutyönä, joka kertoo menetyksestä ja välittämisestä, mutta johon myös sisältyy eettisesti problemaattinen ulottuvuus. Edesmennyt läheinen halu-taan muistaa henkevästi ja idealisoiden, jolloin taiteilijakuva rakentuu erilaiseksi kuin aktiivisesti kirjoittavan toimijan.

Lopuksi

Vanhojen teosten tutkiminen voi olla kiinnostava matka, jonka myötä on myös mah-dollista tarkastella oman ajan vallitsevia tutkimusparadigmoja ja asenteita hieman eri kulmasta. Kaikessa haastavuudessaan vanhojen teosten ja uusien tutkimussuuntausten yhteensovittaminen on opettavainen kokemus, joka voi tuottaa hedelmällistä tutkimusta. Ajallisen etäisyyden tuoma perspektiivi voi joissakin tapauksissa olla ainoa keino tarkas-tella ilmiöitä, joiden purkamiseen ei aikanaan ole ollut työkaluja, mutta jotka vaikuttavat

ihmisten välisessä toiminnassa.

Hellevi Takkinen on ennen ensimmäistään julkaisuaan menehtynyt kirjailija, jonka kohdalla sairastuminen ja varhainen kuolema ovat katkaisseet mahdollisuuden edetä kirjailijana. Tämän vuoksi kirjailijan läheinen on vienyt esikoiskirjan julkaisuprosessin loppuun antaakseen hänelle mahdollisuuden jäädä elämään kirjallisuuden kentälle. Kyseinen asetelma kertoo arvokasta tarinaa inhimillisyydestä ja surusta, mutta antaa myös pohdittavaa liittyen valta-asetelmiin ja toimijuuden muuttuvaisiin dynamiikkoihin.

Lähteet

HS = Takkinen, Hellevi 1949: *Harmaa sinipiika: satusikermä*. Somistanut Maija Karma. Porvoo ja Helsinki: WSOY.

Häggman, Helmi 2024: ”Ja kerran, kun kukkani kuolee ja tuoksuni häviää.” Trauman ja taiteilijuuden narratiivit Hellevi Takkisen *Harmaassa sinipiiaassa* (1949) ja teoksen esipuheessa. Kandidaatintutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

Jytälä, Riitta 2022: *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Helsinki: SKS.

Karkama, Pertti & Koivisto, Hanne 1999: Lukijalle. Teoksessa *Ajan paineessa: kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Toim. Heikki Mikkeli. Helsinki: SKS.

Lehtola, Lydia 22.11.2018: Tuollainen runotyttö. *Nuori Voima*. (verkkojulkaisu) <https://nuorivoima.fi/lue/essee/tuollainen-runotyttö> [haettu 30.1.2024].

Steinby, Liisa & Mäkilä, Aino 2013: *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Helsinki: SKS.

Whitehead, Anne 2004: *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Ylönen, Ritva 2023: *Järjellä ja tunteella: kodin taloustieteen uranuurtajan, opettajan, lehti- ja naisasianaisen, kirjailijan ja runoilijan äidin Laura Harmajan traaginen elämä*. sine loco: Warelia.

Artikkelit

”JOKU PÄIVÄ VIEL RANTATONTTI / KU RATKASEN TÄN TAITEEN JA DUUNIN VÄLISEN PARADOKSIN”

Raha, materia ja uusliberalistiset ihanteet Gettomasan rap-lyriikassa

Matilda Kirvelä

Gettomasa (Aleksi Lehikoinen s. 1993) on Jyväskylässä kasvanut Emma-palkittu rap-muusikko ja rapin suomenmestari vuodelta 2012. Hän on yksi tämän hetken tunnetuimmista suomirapin tekijöistä. Esimerkiksi albumi *Vastustamaton* oli Suomen vuoden 2022 myydyin albumi (PME Records 2023). Tässä artikkelissa tarkastelen Gettomasa-artistinimen alla julkaistua rap-lyriikkaa rahan, materian ja uusliberalististen ihanteiden näkökulmasta.¹ Kysyn artikkelissani, millainen asema Gettomasan rap-lyriikassa on rahalla, materiaalilla ja menestyksellä, ja minkälainen vaikutus uusliberalistisilla ihanteilla on sanoitusten puhujaan. Rap-musiikki on perinteisesti ollut miesvaltainen kenttä, johon kytkeytyvät paikoin esimerkiksi toksinen maskuliinisuus ja misogynia (ks. esim. Ramlee & John 2023). Esitänkin, että rap-lyriikoita tulisi tutkia enemmän ja tarkastella, mitä, miksi ja miten niissä sanoitetaan asioita pelkän stereotyyppisen autoilla, naisilla ja päih-teillä leveilyn lisäksi.

Suomirap on lainagenre, jonka juuret ulottuvat 1970-luvun puolivälissä New Yorkissa osana hiphopkulttuuria sekä afroamerikkalaista ja afrokaribialaista kulttuuria syntyneeseen rap-musiikkiin. Rap-musiikille tyypillistä on alusta asti ollut kuvata mustien elämää ja asemaa Yhdysvalloissa henkilökohtaisuuden kautta. Etenkin nuorille rap on tärkeä keino ilmaista omia kokemuksia. Alun perin rap on siis mustien kulttuuri-ilmaisu, jonka keskiössä on mustien äänten nostaminen pois marginaalista. (Westinen 2023, 97; Rose 1994, 21.) Suomeen hiphop-kulttuuri rantautui 1980-luvulla, mutta suurempaa suosiota suomirap sai vasta 2000-luvulla. Suomen kontekstissa rapissa pohdintaa on herättänyt sen valkoisuus sekä se, millainen rooli mustilla, ruskeilla, saamelaisilla ja romanitautaisilla artisteilla suomirapissa on. (Westinen 2023, 97; Sykäri ym. 2019). Myös tämän artikkelin aineiston tekijä Gettomasa on ilmaissut, että rap-artistin tulee pystyä ottamaan kantaa rasismiin liittyen ja todennut rapkulttuurista muun muassa seuraavaa: ”Jos luulit että räp ja hiphop on valkosten ihmisten keksimä kulttuuri olet idiootti.” (Pajunen 2018.)

Tässä artikkelissa luen Gettomasan lyriikkaa vain tekstinä enkä keskity aineistoni kappaleisiin musiikkina. Esimerkiksi Alexs Pate (2010) argumentoi teoksessaan *In the Heart of the Beat. The Poetry of Rap*, kuinka rap on runoutta ja kuinka sitä tulisi myös tarkastella sellaisena. Samalla Pate (mt. 27) määrittelee rapin hiphop-kulttuurista kumpuavaksi runoudeksi. Käytänkin artikkelissani lyriikan tutkimuksen käsitettä puhuja, jolla tarkoitetaan tekstin ääntä (ks. esim. Lehikoinen 2010, 215). Puhujan käsitteen avulla erottelen lyriikoiden minäkertojan Gettomasasta itsestään. En myöskään ole artikkelissa kiinnostunut siitä, miten autofiktiivisiä sanoitukset ovat, vaan tarkastelen lyriikkaa ensisijaisesti fiktiona.

Kytken uusliberalismin artikkelissani yksilöön liittyviin ihanteisiin ja ajatusmal-

¹ Artikkelin aineistona ovat sanoitukset kappaleista ”Ykkösen bägei” (2017), ”Johtotähti” (2018), ”Rantatontti” (2022) ja ”Väärin” (2023). Sanoitukset on poimittu Genius.com-sivustolta pie-nin korjauksin.

leihin, joiden vaikutus näkyy myös Gettomasan rap-lyriikassa. En siis tarkastele uusliberalismia talousjärjestelmänä. Artikkelin lähtökohtana on, että Gettomasan lyriikoiden puhuja ihannoi ajallemme tyypillisiä raha-, materia- ja menestyskeskeisiä arvoja, mutta toisaalta osaltaan myös kärsii niistä. Käytän artikkelissa käsitettä uusliberalistiset ihanteet, joilla tarkoitan ennen kaikkea nyky-yhteiskunnassa pinnalla olevia ihanteita. Nykyajalle tyypillistä on esimerkiksi talouden merkityksen korostuminen ja se, miten ”markkinavoimat” nähdään ihmisestä riippumattomina lainomaisuuksina (Ojajärvi & Steinby 2008, 8). Uusliberalistisessa yhteiskuntamallissa kilpailu on oleellisessa osassa, sillä yhteiskunnan nähdään toimivan tehokkaimmin yritysten vapaan kilpailun avulla (Sevänen 2018, 56). Tässä artikkelissa uusliberalismi tarkoittaaakin ajattelutapaa, joka korostaa vapaan kilpailun merkitystä vapauden ja hyvinvoinnin tärkeimpänä ja riittävänä edellytyksenä, mikä ulottuu yritystoiminnasta myös yksilöihin. Uusliberalismi voidaan nähdä diskursusina ja ideologiana, jossa hallitsevat totuusvaikutelmat markkinamallin välttämättömyydestä ja luonnollisuudesta. Uusliberalistiset ajattelumallit ovat samalla yleistyneet myös yhteiskunnan ja yksilön suhteen tarkastelussa, ja tähän kehitykseen liittyvät myös yksilöä korostavat ”jokainen on oman onnensa seppä”-näkemykset. (Ojajärvi & Steinby 2008, 11–14.)

Liisa Steinbyn (2008, 48) mukaan 2000-luvun ihmiskäsitystä kuvataan usein individualistiseksi. Tällaisessa individualistisessa ihmiskäsityksessä yksilö nähdään liberaalin kapitalismin toimijana, joka kamppailee toisten yksilöiden kanssa hyödykkeistä ja mielihyvästä ja jonka toimintaa ohjaa melkoinen annos ”hedonistista itsekeskeytyä”. Samalla yksilölle annetaan lupa pitää huolta vain itsestään ja haalia mahdollisimman paljon saatavilla olevaa hyvää itselleen. Yhteisöllisyyden sijaan näkemyksessä korostuu se, miten yksilö kamppailee itse omasta menestyksestään. Esimerkiksi ”sankari” on käsitteenä nähty alun perin yhteisön kannalta merkittäviä tekoja tekevänä ihmisenä, kun taas 2000-luvun kontekstissa ihmisen tulisi olla sen sijaan oman elämänsä ”sankari”. (mt. 48.)

Auto menestyksen, rahan ja elämäntyylin symbolina

Autot ovat keskeinen aihe Gettomasan tuotannossa. Esimerkiksi kappale ”Johtotähti” rakentuu Mercedes Benz-merkkisen auton ympärille:

Mun mielikuvis Benzi muuttaa Aleksista 50 Centin
 Vaihan kohta uuden, sitte mä vaihan senki
 Vaikken ois uskonu tätä mitenkää aikasemmi
 Ja välil tuntuu et oon lainakengis
 Mut ku mä raidaan mun Benzil, oon paikal aina ensin
 (”Johtotähti”, 2018)

Kappaleen nimi ”Johtotähti” viittaa Mercedes Benz-merkkiseen autoon, joka toistuu kappaleessa useasti. Automerkin logossa oleva tähti on metonymia² autolle, joka puolestaan symboloi pelkän auton lisäksi tietynlaista elämäntyyliä. Auto ei ole vain mikä tahansa

2 Metonymialla tarkoitetaan kielikuvaa, jossa jokin kokonaisuuden osa esittää kokonaisuutta tai toisinpäin (Kesonen 2010, 167).

hieno tai kallis auto, vaan nimenomaan Mercedes Benz. Jussi Ojajärvi (2012, 61) on kirjoittanut siitä, miten Monika Fagerholmin romaanin *Underbara kvinnor vid vatten* (1994) Isabella ”ikään kuin uppoaa kulutuskulttuuriseen representaatioon” niin, että kulutustuote – Isabellän tapauksessa aurinkoöljy – vaikuttaa hänen identiteettiinsä siten, että hän alkaa performoida kulutustuotteen luomaa mielikuvaa. Gettomasan lyriikan kohdalla tällainen prosessi toteutuu puolestaan suhteessa Mercedes Benziin, jonka välittämää ylellistä mielikuvaa puhuja toisintaa. Oleellista ei edes ole, onko Mercedes Benz todellisuudessa nopein auto vaan puhujan omaksuma mielikuva auton ylivertaisuudesta ja sen tuomasta statuksesta.

Esimerkiksi 1990-luvulla kirjallisuudessa korostuivat kulutustavaroiden kaupalliset nimet, mikä kertoo historiallisen dokumentoinnin ohella mahdollisesti myös kirjoittamisajankohdan brändikeskeisyyden toisintamisesta (Ojajärvi 2012, 52). Luen myös ”Johtotähden” puhujan tapaa korostaa auton merkkiä tällaisena brändikeskeisyyden ja kuluttamisen ihannoimisen ilmentymänä. Pintatasolla ihannointi on kritiikitöntä egon pönkittämistä, mutta jos ”Johtotähteä” lukee ironisena kuvauksena, automerkin symbolinen arvo ja siihen rinnastuva elämäntyöli voivat näyttäytyä brändikeskeisyyttä kritisoiden. Ironian mahdollisuus Gettomasan lyriikassa ei kuitenkaan poista sitä, että puhujalla ainakin jollain tasolla on sisäistetty ajatus siitä, että auto symboloi ylellisyyttä ja statusta: Mercedes Benzistä haaveilussa ei ole puhujalle kyse vain autosta, vaan auto on konkreettinen muistutus siitä, kuinka hän on esimerkiksi tiedostanut ”jo lapsena faktan et me ollaa eri säätyy” (”Johtotähti”, 2018). Auto on luokkanousun merkitsijä, joka erottaa hänet toiseen ”säätyyn” kuin muut.

Pierre Bourdieu’n (1979/1984, 100) mukaan kuluttaja auttaa tuottamaan kuluttamaansa tuotetta. Puhuja ei ”Johtotähdessäkään” ainoastaan kierrätä Mercedes Benziin liittyvää mielikuvaa, vaan hän on myös itse rakentamassa sitä. Esimerkiksi säe ”Mun mielikuvis Benzi muuttaa Aleksista 50 Centin” korostaa sitä, miten puhuja itsekin tiedostaa, että hänellä on tietynlainen mielikuva, jota auto vahvistaa ja kuvaannollisesti kohottaa hänet amerikkalaisrap-artisti 50 Centin asemaan. Autoa käytetään alleviivaamaan kaikkien elämän osa-alueiden menestystä, sillä auton kyydissä ollaan myös ”aina jossai nätis seuras” (”Johtotähti”, 2018). Kallis auto siis kokoaa yhteen ja kiteyttää puhujalle tärkeät teemat eli menestyksen, rahan ja ylellisen elämäntavan, joiden saavuttamista puhuja ei saata itseskään aina uskoa, vaan tuntee olevansa ”lainakengissä”.

Puhuja myös projisoi omat tunteensa autoon, joka on konkreettinen menestyksen ruumiillistuma. Auto toimiikin keinona välittää erilaisia menestykseen liittyviä tuntemuksia ilman, että puhuja kertoisi suoraan tunteistaan. Auto on puhujalle eräänlainen suojakilpi ja status, jonka kautta hän rakentaa mielikuvaa niin kyseisestä kulutustuotteesta kuin itsestään ja elämästään. Päällisin puolin kyse on autosta ja sen mahdollistamasta statuksesta, jonka taakse puhuja voi paeta ja jonka avulla leveillä ilman, että paljastaisi mitään todellista minäänsä. Tulkintani mukaan Gettomasan lyriikassa puhujalla onkin pyrkimys luoda sellainen mielikuva, että hänelle merkittäviä olisivat vain auto ja raha, ja ainoastaan ne muodostaisivat puhujan persoonallisuuden, mikä yhdistää Gettomasan sanoitukset miesrapin traditioon. Materian ja rahan merkitys ikään kuin oikeuttavat ja täyttävät muuten ohuena esitetyn persoonallisuuden tyhjiön niin, että kaikki on alisteista

autolle eli ylellisen elämän merkitsijälle ja laajemmin rahalle.

Pintatasoa syvemmällä auto onkin materiaallinen ruumiillistuma taustalla vaikeuttavista varakkuuden ja menestyksen ihanteista. Kun puhuja esimerkiksi peruuttaa autollaan kivitolppaan, hän pyytää anteeksi autolta toteamalla: ”Sori kulta, en tarkottanu anna anteeks” (”Johtotähti”, 2018). Puhuja inhimillistää autosta ”kullan”, mikä korostaa auton tärkeyttä ironisessa, mutta toisaalta myös jotakin syvempää auton merkityksestä paljastavassa mielessä, sillä auto ei ole ainoastaan kallis esine, vaan tärkeä statussymboli. Esineen inhimillistäminen voi myös toimia ihmissuhteen korvikkeena (Wan & Chen 2021, 90; Bartz, Tschalova & Fenerci 2008 1644–1650), mikä näkyy myös ”Johtotähdessä”, jossa ollaan ”jossai nätis seuras” korostamatta minkäänlaista syvempää ihmissuhdetta. Sen sijaan auto on puhujalle tärkeä ja eräänlainen yksilö, jolta hän pyytää anteeksi.

Toisaalta auto on kuitenkin vaihdettavissa, koska puhuja toteaa myös, kuinka ”vaihan kohta uuden, sitte mä vaihdan senki”. Kyseisessä säkeessä ostaminen ja omistaminen kätkeytyvät vaihtaa-verbin taakse, eikä tämä vaihtaminen näyttäydy työtä ja rahaa vaativana varsinaisena tekona, vaan pikemminkin luontevana ja arkisena asiana. Uuden auton voi vain vaihtaa kuin minkä tahansa pienen ja arkipäiväisen ostoksen. Luen tällaista retoriikkaa tarpeena korostaa sitä, kuinka helppoa rahan tekeminen ja menestys puhujalle on. Uuden auton tuottama tyytyväisyys ei kestä pitkään, vaan autoihin liittyy kierre, jossa puhuja vaihtaa vaihtaa nykyisen autonsa uuteen, jonka senkin hän kertoo vaihtavansa. Materia ja omistaminen ovat siis puhujalle tärkeitä asioita itsessään, mutta niihin liittyy oleellisesti niiden kertakäyttöisyys ja korvattavuus, sillä yksi hieno auto ei riitä, vaan se pitää vaihtaa useasti. Auto voi siis olla paikoin inhimillistetty yksilö ja toisaalta taas korvattavissa, mikä kertoo siitä, ettei puhujan suhde autoon ja materiaan olekaan välttämättä yksinkertainen. Pelkän ylpeyden ohella suhde autoon onkin kokoelma erilaisia odotuksia, toiveita ja pyrkimyksiä todistella omaa menestystä ja varakkuutta.

Puhuja ei kuitenkaan missään vaiheessa problematisoi kulutusvalintojaan, vaan esittää tuhlailijan elämäntyyliä tavoittelemisen arvoisena. Karl Marxin (1867/1948, 98–99) mukaan vaikka tavarat nähdään kapitalistisessa yhteiskunnassa itsestään selvinä ja jokapäiväisinä olioina, on niiden tausta todellisuudessa monimutkaisempi. Marx käyttää teoksessaan *Pääoma* (mt. 98–109) tavarafetismin käsitettä, jolla hän kuvaa sitä, miten tavarankäytön alkuperä vaihtotaloudessa hämärtyy niin, että tavara näyttää syntyneen kuin tyhjästä, jolloin tuotantoon vaadittu työvoima jää hahmottomaksi. Eräänlainen tavarafetisismi näkyy myös ”Johtotähdessä” kohdalla, jossa auto ei näyttäydy materiaana, jonka tuottamiseen on vaadittu raaka-aineita ja työvoimaa, vaan se esiintyy sanoituksissa elämäntyylin näennäisesti neutraalina symbolina. Tavarafetismiin kuuluvan tavarankäytön alkuperän sumenemisen lisäksi ”Johtotähdessä” hämärtyy myös se, millaisia päästöjä auto tuottaa ja miten auton tuottaminen ja ajaminen kuluttavat luonnonvaroja. Auto on kappaleessa subjekti, joka mahdollistaa puhujalle tietynlaisen statuksen ja mielikuvan luomisen, jolloin auton tuottamiseen ja ajamiseen liittyvät materiaallisen todellisuuden seikat jäävät egon pönkittämisen alle piiloon. ”Johtotähdessä” auto ilmestyykin melkein kuin tyhjästä rahan seurauksena, ja se on vaihdettavissa ilman huolta jatkuvasta kuluttamisesta. Myös vaihtamisen korostuminen voi näyttäytyä ironisena tunnustuksena siitä, kuinka mikään ei riitä, mutta samalla se myös kertoo huolettomasta ja vastuuttomasta

kuluttamisesta. Auto on myös aiemmin mainitsemani ”hedonistisen itsekeskeisyyden” (ks. Steinby 2008, 48) symboli, sillä se tuottaa puhujalle nautintoa eikä puhuja ajattele sen vaihtamisen tai käytön ympäristökuormitusta, vaan ennen kaikkea omaa statustaan.

Ahkeruutta vai tuuria?

Menestyksen ja varakkuuden ohella Gettomasan lyriikassa pohdiskellaan sitä, mistä menestys on tullut. Eri kappaleiden välillä on eroja siinä, ymmärtääkö puhuja niitä, jotka eivät ole kerryttäneet samanlaista omaisuutta ja elämäntyyliä kuin hän ja tiedostaako hän oman hyvän tuurinsa. Osassa Gettomasan tuotantoa puhuja korostaa, kuinka hän on ahkeruudella saavuttanut asemansa toisin kuin hänelle laiskoina näyttäytyvät muut. Esimerkiksi ”Väärin”-kappaleessa puhuja puhuttelee lyyristä sinää, joka on puhujan itsensä tavoin menestynyt:

Sul menee hyvin, niil huonosti, onks se sattumaa?
Nää leikkii sankarii, muka kannattaa jotain agendaa
Oikeesti koittaa parantaa omaa asemaa
Keksii tekosyt, se on helpompaa kun rupee grindaa
Mut ei oo oikkareita, lopussa toi kusee aina
Kerro, kui nää pitää itteensä mielestään parempana?
Mut tyytyy vaan itkemään vierestä katkerana
Mä nään, liian laiskoja alottaa heti tänään
Ja duunaan ite jotain kehittävää
(”Väärin”, 2023)

Katkelmassa tuodaan esiin menestyneeseen sinään kohdistuva negatiivinen suhtautuminen, jonka voi tulkita myös kritiikiksi varakkaita ihmisiä ja varallisuuden epätasaista jakautumista kohtaan, sillä puhuja toteaa myös, kuinka hän kohtaa sitä ”[e]nemmä heittää mitä enemmän käärin” (”Väärin”, 2023). Puhuja kuitenkin vesittää negatiivisen suhtautumisen korostamalla sitä, kuinka kyse ei ole sattumasta, vaan ahkeruudesta sekä tekosyiden ja oikoteiden välttelystä. Puhujalle varakkaiden ihmisten kritisointi näyttää suunnitelmien puutteena, mikä puolestaan viestittää ajatusta siitä, että menestyminen on kiinni suunnitelman luomisesta ja sen mukaan toimimisesta. Puhujalle elämä näyttää hyvin yksinkertaisena: on joko suunnitelma ja menestys tai ei suunnitelmaa eikä menestystä. Samalla puhuja myös toteaa, kuinka ”[n]ää leikkii sankarii, muka kannattaa jotain agendaa”, mikä viittaa mahdollisesti siihen, että rahan tekemisen ja järjestelmän kritisointi näyttää puhujalle poliittisena agendana, jota hän itse vierastaa. Puhuja haluaakin sivuuttaa poliittisuuden mahdollisuuden sekä esimerkiksi lähtökohtien ja tuurin vaikutuksen korostaakseen omaa ahkeruuttaan.

Oman toiminnan korostaminen näyttäätyykin ”Väärin”-kappaleessa ainoana tapana selittää oma menestys. Lyriikoissa ei nouse esiin esimerkiksi yhteiskunnan tuki tai puhdas sattuma, vaan pelkästään oma kova työ, jonka tuloksena menestys nähdään. Jos

tällaista asemaa ei onnistu saavuttamaan, näyttäytyy puhujan silmissä laiskana ja aikaansaamattomana. Puhuja itse puolestaan haluaa esiintyä aiemmin kuvaamanani ”sankarina” (ks. Steinby 2008, 48), joka on itse saavuttanut menestyksensä ja on ”oman onnensa seppä” (ks. Ojajärvi & Steinby 2008, 13). Uusliberalismin ja markkinatalouden yhteydessä puhutaan markkinavoimista, joka käsitteenä luo vaikutelman yksinkertaisesta ja ideologioista vapaasta talousjärjestelmästä (Ojajärvi & Steinby 2008, 8). Puhujan menestys ja rahan tekeminen näyttäytyvät tällaisena samankaltaisena voimana, joka tapahtuu näennäisen neutraalisti ja ideologiavapaasti pelkän ahkeruuden seurauksena. Yksilö onkin puhujan maailmankuvan tärkein yksikkö, joka ”Väärin”-kappaleessa näyttäytyy yhteiskunnasta ja sen olosuhteista irrallisena entiteettinä, joka voi joko ahkeroida tai olla ahkeroimatta ja siten yksinkertaisesti itse päättää omasta elämästään. Tulevaisuus on lyriikassa suoraa seurausta teoista ilman sattuman ja lähtökohtien vaikutusta. Luen tätä ajattelutapaa uusliberalististen ihanteiden toisintamisena ja pyrkimyksenä selviytyä ja menestyä tällaisten ihanteiden vaikutuksen alaisuudessa.

Se, että puhuja ei ”Väärin”-kappaleessa näe menestykselle muuta selitystä kuin yksilön ahkeruuden, on samalla myös itserepresentaatiota, jonka avulla kuva menestyksestä ja sen omaehtoisesta saavuttamisesta rakennetaan. Kappaleessa representoidaan eli esitetään (ks. esim. Mitchell 1990, 11–22) tietynlaista diskurssia siitä, kuinka menestys on itsestä ja omasta ahkeruudesta kiinni. Puhujan menestys perustuu ainakin osittain siihen, että hän uskoo olevansa menestynyt ja rakentaa tällaista kuvaa itsestään. Puhuja siis kuvailee todellisuutta, jonka toivoo olevan totta, ja siten siitä myös tulee totta. Norman Faircloughin (1992, 70) mukaan diskurssit ovat käytäntöjä, jotka edustamisen lisäksi merkitsevät, muodostavat ja rakentavat maailmaa. Myös ”Väärin”-kappaleen puhujalle on tärkeää ennen kaikkea näyttäytyä ahkerana sekä liittää itsensä diskurssiin, jossa ahkeruutta ihannoidaan. Samalla hän tulee myös toisintaneeksi ja luoneeksi tällaista diskurssia korostamalla esimerkiksi, kuinka hän itse tekee ”jotain kehittävää” samalla, kun toiset ovat ”liian laiskoja alottaa heti tänään”.

”Väärin”-kappaleeseen verrattuna täysin toisenlaisen näkemyksen menestyksen taustalle antaa puolestaan kappale ”Ykkösen bägei”:

Nyt harrastus on Masan duuni
Mut mä tiän ettei monel käyny sama tuuri
Me ollaan leivinuunis
Mis saman pellin kaikki saa
Ja samaan lämpöön menee sata eri taikinaa
Vaikkei alunperin mikään niistä ollu paha
Nii eihä jotkut pysty kypsyä, jotkut loppuun palaa
Mä pystyn ymmärtämään joka jäbää joka säättää työttömänä
Koittaa nähä jotai pätää jolla vähän syödä tänää
Eikä päätä määränpäättään vaik se päivä ois jo tänään
Pitäs vääntää sitä tätä mut se päättyy aina tähän
Ne ei nähny meit mut nytkö ne näkee
Mä oon vielä teiän kaa ei ne kytkökset lähe

Ku fakta on et jos en massii nyt tekis räpeil
Se on valtion tukia ja ykkösen bägei
("Ykkösen bägei", 2017)

Puhuja korostaa "Ykkösen bägeissä" omaa huono-osaista taustaansa, johon hän on kytköksissä yhä, vaikka harrastuksesta onkin tullut hänelle työ ja hän on kokenut luokkanousun. "Ykkösen bägei" ei perustu samanlaiseen yksilön ja suorituskeskeisyyden ihannointiin kuin "Väärin", vaan puhuja suhtautuu empaattisesti muihin ja kutsuu omaa menestystään tuuriksi ymmärtäen, että kaikkien lähtökohdat ja resurssit eivät ole samanlaisia. Näkemykseni mukaan puhuja ottaakin erilaisia rooleja: toisinaan hän pönkittää egoaan korostamalla autoja ja ahkeruuden merkitystä, kun taas toisinaan hän näyttäytyy yhteiskunnan kommentoijana.³ Puhujan vaihtoehdot yhteiskunnassa eivät näyttäydykään "Ykkösen bägei" mukaan erityisen moninaisina, sillä jos puhuja ei tekisi räppiä, hän nostaishi tukia ja myisi huumeita.⁴

Puhujan kantaaottavalla ja yksilöä korostavilla rooleilla on erilaiset pyrkimykset. Kun puhuja korostaa omaa ahkeruuttaan, hän haluaa nimenomaan rakentaa itsestään tietynlaista menestynyttä ja työteliästä kuvaa sekä sopia uusliberalististen ihanteiden diskurssiin. Kun puhuja puolestaan kertoo ymmärtävänsä esimerkiksi työttömiä, hän ottaa kantaa yhteiskunnallisiin oloihin ja pienentää yksilön sekä samalla oman itsensä roolia: kyse ei olekaan vain hänestä, vaan laajemmista kokonaisuuksista ja yhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista. Ahkeruus ja yksilö ovat Gettomasan tuotannossa puhujan helppoja retorisia keinoja, joiden avulla viesti yksinkertaistuu ja mukailee uusliberalistisia ihanteita, kun taas yhteiskunnallisia oloja kommentoidessaan sanoma on monimutkaisempi. Tuotannossa vallitseekin moniäänisyys, jossa molemmat äänet toimivat itsenäisesti ja ovat ristiriidassa keskenään. Ristiriitaisuudesta huolimatta kumpikin ääni on olemassa, ja molemmat näyttäytyvät reaktioina eri asioihin. Ahkeruuden korostaminen on keino mukautua uusliberalistisiin ihanteisiin ja saada arvostusta niiden kautta, kun taas yhteiskuntaa kommentoidessaan puhuja puolestaan peilaa omaa lähiötaustaansa ja ymmärtää lähtökohtien vaikutuksen yksilön elämään. Ristiriitaisuus ei siis Gettomasan tuotannossa ole puhujalle ongelma, vaan hänelle näyttäytyy mahdollisena edustaa kumpaakin ääntä.

Suomalaista ja ruotsalaista "gangstarappia" pohjoismaalaisen hyvinvointivaltion purkamisen näkökulmasta tarkastelleet Erica Åberg ja Hanna Tyvelä (2023, 9) nostavat esiin ruotsalaisrap-muusikko Yasinin (2020) näkemyksen siitä, kuinka hänelle omasta todellisuudesta kirjoittaminen on keino päästä pois siitä todellisuudesta. Samankaltaisen ajatuksen nostaa esiin myös Alexis Pate (2010, 120), jonka mukaan rap kuvaa maailmaa, joka tuijottaa rapin kirjoittajaa takaisin. Luen myös Gettomasan lyriikassa toistuvia tee-

3 Kappaleiden julkaisun välissä on toki kulunut vuosia, mikä voisi selittää puhujan roolin vaihtumisen, mutta "Ykkösen bägei"-kappaleen kaltaista ymmärtäväisempää viestiä välittää myös esimerkiksi vuonna 2022 julkaistu "Se ois ollu siin".

4 Gettomasa on kertonut tästä myös haastattelussa: "Moni mun tutuista elää niin [myyden kannabista]. Ei ne ole mitään huumeidiilereitä, vaan samanlaisia äijiä kun vaikka mä, jotka ei pärjänneet koulussa. Ne on ehkä valmistunut jostain amiksesta ja miettii, mitä elämälläan tekisi. Mä voisin olla ihan samassa veneessä, jos en räppäisi." (Pajunen 2018.)

moja tällaisena keinona kuvata ja päästä pois siitä todellisuudesta, jossa on ainakin aikaisemmin elänyt, ja siten myös keinona kommentoida yhteiskuntaa. Puhujan maailma ei siis aina ole pelkästään autojen ja ahkeruuden määrittämä yksinkertaistus, vaan paikoin siihen mahtuu toisenlaisiakin sävyjä ja halua muuttaa todellisuutta kirjoittamalla siitä. Todellisuuden kuvailu ei olekaan neutraali teko, vaan voi näyttäytyä poliittisena ja aktiivisena tekona tuoda todellisuus esille ja siten altistaa se tarkastelun ja muutoksen alaiseksi.⁵

Ihanteita, pelkoa ja suorittamista

Materian ja menestyksen korostamisen ohella Gettomasan lyriikoissa toistuu puhujan vähävarainen tausta, josta huolimatta hän on vaurastunut ja joka tematisoituu myös Gettomasan artistinimessä. Menestyksestä huolimatta puhujan pelot liittyen rahaan eivät olekaan poistuneet:

Junnuna mä kasvoin nii miniluukuissa
En nähny et se muuttuis tai musta tulis ikin kuuluisa
Pääsin pois, päätin että emmä enää ala
Ja vielä joka päivä mä pelkään mennä takas
Vaik on liikevaihto hyvä ja tälle
Pään sisäl yhä äänet väittää et nyt mä jään ehk tyhjän päälle
Se ei oo tapahtumas, rahapula ei oo yhtää lähellä
Ja kyllä mä sen tiän, mut miten ymmärtää se
Mul on traumoi, ja siks mun graindi on nii kova
Huomisesta huoliminen on vaa kaikki mitä osaan
(”Rantatontti”, 2022)

Puhujan huono-osainen tausta tuottaa hänelle epävarmuutta siitä, että vaikka hän menestyykin nyt, menestys ja raha voivat kadota. Samaan aikaan puhuja toteaa, kuinka ”[s]e ei oo tapahtumas, rahapula ei oo yhtää lähellä”, mikä näyttäytyy itsevarmana näyttämisen haluna ja itsensä vakuutteluna, mutta puhujan (muka)itsevarmuus ei kuitenkaan poista menneisyyden kokemuksia. Juuri performatiivisuus onkin oleellinen osa hiphop-ilmaisua (Sykäri ym. 2019, 12), ja näenkin, että puhujan itsevarmuuden korostamisessa kyse on nimenomaan oman ylivertaisuuden performoimisesta rahan avulla. Tulkintani mukaan puhujan pään sisällä olevat äänet kuitenkin kertovat siitä, miten hän ehkä alitajuisesti pelkääkin, että pelkkä oma kova työ ei aina välttämättä johda rikastumiseen ja menestykseen. Pelkkä raha ei siis tunnukaan automaattisesti riittävän, ja puhuja on epävarma, voiko koskaan saavuttaa tyytyväisyyttä. Kuten aiemmin kirjoitin, ”Johtotähti”-kappaleessa puhuja toteaa puolestaan vaihtavansa autonsa toistuvasti. ”Johtotähdessä” autojen vaihtamisen kierre näyttäytyy hienona ja tavoiteltavana asiana kun taas ”Rantatontissa” rahaan liittyvä kierre ei ole pelkästään mieluisa asia. Suhde rahaan ei ”Rantatontissa” myöskään tarkoita vain hienoja autoja, vaan siihen liittyy myös esimerkiksi myö-

⁵ Yasinin ja valkoisen Gettomasan todellisuuksien välillä on eroavaisuuksia ja Yasinin kohdalla todellisuus linkittyy myös rikollisuuteen (ks. esim. Frenker 2021), mutta yhteiskuntaluokan näkökulmasta osa Gettomasan kappaleista kuvailee alemman luokan todellisuutta.

hemmin käsittelemiäni ajankäytöllisiä ongelmia, jotka eivät aina aiheuta puhujassa pelkäämistään onnellisuutta.

Myös artikkelin alussa mainitsemani uusliberalismin vapaan kilpailun korostuminen näkyy katkelmassa. Puhuja kuvailee taustaansa, josta toteaa päässeensä pois ja päättäneensä, ettei ”enää ala”. Yksilönvapaus näyttäytyy lyriikassa riittävänä lähtökohtana yksilöiden menestykselle ja hyvinvoinnille. ”Enää ala” onkin eräänlainen etuoikeus, jonka puhuja on saavuttanut, ja vanha elämä vähävaraisena on hänelle asia, johon voi joko ryhtyä tai olla ryhtymättä. Puhujalle hänen oma vaurastumisensa näyttäytyy luonnollisena ja jopa väistämättömänä asiana, joka peloista huolimatta ei voi oikeasti kadota. Toisaalta puhuja kuitenkin kertoo pelkäävänsä ”mennä takas”, mikä puolestaan kertoo siitä, että itsevarmuudesta ja yksilön korostamisesta huolimatta puhuja kokee epävarmuutta eikä hänen nykyinen parantunut sosiaalinen asemansa ole itsestäänselvyys, eivätkä pelot automaattisesti katoa menestyksen myötä. Puhujan suhde hänen menestykseensä onkin moniääninen, koska siinä korostuvat sekä varmuus että pelot, joista kumpikaan ei pysty sulkemaan toista pois, vaan puhuja joutuu elämään molempien kanssa, ja hän osittain ehkä tiedostaakin, ettei menestys aina ole vain yksilöstä itsestään kiinni.

Pelkojen käsittelemisen lisäksi ”Rantatontti”-kappaleeseen kuuluu kuitenkin oleellisesti myös haaveilu:

Joku päivä vielä rantatontti
Ku ratkasen tän taiteen ja duunin välisen paradoksin
Kämpä järveltä omal laiturilla
Siel mä chillaan arkenaki niiku lomalaitumilla
Kunnon villa, mis maisemat on maalausmaisat
Wifey kuka ei oo vaikeena jos blaadaus haisee
Oma sali autotallii, pihatiellä pojat laukoo maalii
Ohi kulkies mä näytän pari kaukolaakii
Mustangi millä lauanta kruisee
Tontti omas rauhas, kaukana muista
Joo sen verra omaa tilaa, et voi kusta omaa pihaa
Viiä muija ilma bikineitä saunasta uimaa
Mun ikkunat järvelle on olkkarin kokoset
Katon sohvalta maisemii, sit otan siin nokoset
(”Rantatontti”, 2022)

Katkelmassa maalailaan idyllistä kuvaa puhujan haaveilemasta rantatontista, johon kuuluu melko klassisia järvimaisemallisia elementtejä. Mielikuva rakentuu osin materian, kuten laiturin, auton ja suurten ikkunoiden varaan, joita puhuja voi rahalla hankkia. Katkelmassa rantatontti tarkoittaa kuitenkin muutakin kuin vain edellä mainittujen asioiden omistamista, sillä haaveessa korostuvat myös rauha, aika ja vapaus, joita tontin omistaminen mahdollistaisi. Rantatontilla olisi esimerkiksi mahdollista rentoutua myös arkisin, minkä puhuja kertoo kappaleessa myöhemmin olevan hänelle haastavaa. Rantatontti edustaakin puhujalle Mercedes Benzin kaltaista tietynlaista statusta ja todellisuut-

ta, joka mahdollistuu omistamisen kautta. Puhujan maalailema kuva kiinnittyy yksityiskohtiin, jotka välittävät ylellistä ja rauhallista vaikutelmaa. Samalla haaveeseen kytkeytyy myös patriarkaalinen perheunelma, jossa puhuja eli olettavasti perheen isä näyttää poikalapsilleen ”pari kaukolaakii”. Perinteisissä sukupuolirooleissa pysyttelevä näyttäytyykin puhujalle osana rantatonttihaavetta.

Katkelmassa esiintyy myös nainen, joka kuuluu tähän unelmaan. Naista ei kuitenkaan kuvata niinkään ihmissuhteen merkityksellisuuden näkökulmasta, vaan pikemminkin yhtenä osana unelmaa samalla lailla kuin materiaakin, kuten aiemmin käsittelemässäni ”Johtotähdessä”, jossa ”nätissä seurassa” esiintyminen on osa ylellistä autoon liittyvää kuvaa. Naiset ja seura näyttäytyvät molemmissa sanoituksissa osana statusta, ja siten materia ja rahan korostuminen ulottuu myös puhujan ihmissuhteisiin mahdollisesti myös korvaten niitä, kuten aiemmin kirjoitin. Puhuja ei halua vain rantatonttia, vaan koko siihen liitetyn mielikuvan. Näkemykseni mukaan samalla esimerkiksi juuri naisista tulee lainauksessa tuotteen kaltaisia entiteettejä, joilta toivotaan tietynlaisia ominaisuuksia, kuten sitä, ettei välitä ”blaadauksen” eli polttelun hajusta ja että hänet voi nimenomaan viedä alasti uimaan sen sijaan, että nainen itse menisi uimaan. Alastomuus korostaa myös sitä, kuinka rantatontti on oma ja siellä voi olla vapaasti niin kuin puhuja haluaa, mikä on tärkeä osa puhujan korostamaa itsenäistä ja vapaata ihannetta.

Materia ei myöskään ole vain materiaa tai omistamista, vaan tietynlaista elämää, johon liittyvää mielikuvaa rakentamalla puhuja auttaa tuottamaan kuluttamiaan tuotteita Bourdieun (1979/1984, 100) ajatuksen mukaisesti. Bourdieu (1979/1984) käyttää myös elämäntyylin käsitettä, jolla viitataan elämän eri osa-alueilla esiintyviin yhdenmukaisuuksiin asenteissa ja tottumuksissa. Yhtenäinen elämäntyyli muodostuu sosiaalisesta taustasta ja asemasta, jotka yhdistävät elämänvalinnat ja kulttuurisen maun kokonaisuudeksi. (Purhonen & työryhmä 2014, 210.) Gettomasan lyriikassa korostuu halu ylelliseen elämäntyyliin, ja puhujan maku ilmentyy johdonmukaisesti kalliissa kulutustuotteissa, esimerkiksi Mercedes Benz -merkkisessä autossa. Myös ”Rantatontissa” elämäntyyli kiinnittyy yksityiskohtiin, joiden avulla tehdään ero puhujan lähiötaustaan. Jussi Ojajarvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby (2018, 9) nostavat esiin Max Weberin ajatuksen siitä, kuinka taloudellisen toiminnan motiivina voi olla joko tarpeiden tyydyttäminen tai voitontavoittelu. Gettomasan lyriikassa tällaiset arvot korostuvat yksilön näkökulmasta. Puhujalle tärkeää on voitontavoittelu ja jonkin enemmän kuin pelkän toimeentulon saavuttaminen tai välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen. ”Johtotähdessä” tätä edustaa auto, joka on symboli ylelliselle elämäntyyliin, ja ”Rantatontissa” se kulminoituu koko rantatonttimaiseen ja sinne hankittavaan materiaan. Puhujalle ei riitä se, että hänellä on mahdollisuus liikkua paikasta toiseen ja katto päänsä päällä, vaan ylellisyys ja yksilön voitokkuus ovat puhujalle ja hänen elämäntyyliin oleellisia.

Keskeinen tekijä puhujan esittelemän mielikuvan ja hänen tavoittelemansa elämäntyylin saavuttamisessa on raha, joka yhdistää jollain lailla kaikkia puhujan haaveita ja on oleellinen osa sitä, millaista elämäntyyliä hän tavoittelee ja haluaa viestiä ympärilleen. Muun muassa Marxin kehittämään dialektiseen materialismiin kuuluu ajatus, jonka mukaan henkinen on alisteisessa suhteessa materiaan, ja dialektinen materialismi muun muassa kiistää ei-aineellisten entiteettien olemassaolon (Salonen 2008, 57; Wood

2005, 196). Puhujan ajatuksissa niin materia kuin ei-materiaalisetkin asiat näyttävät olevan suhteessa rahaan, joka mahdollistaa tietynlaisen elämän. Jos rahaa ajatellaan materiaana ja dialektisen materialismin ajatusta henkisen alisteisuudesta suhteessa materiaan tarkastellaan rahan näkökulmasta, raha on puhujalle sitä, mille henkinenkin on alisteista. En väitä, että ”Rantatontti” varsinaisesti heijastaisi dialektista materialismia tai muita marxilaisia ajatuksia, mutta ajatus materiaalille alisteisuudesta on nähtävissä niin dialektisessa materialismissa kuin Gettomasan lyriikassakin. Myös puhujan maailmankuvassa korostuu usein aineellisuus ei-aineellista enemmän, mutta materiaan yliveraisuus ei ole puhujalle kuitenkaan yksiselitteistä, ja hän vaikuttaa kaipaavan myös muita asioita. Puhuja toivookin pääsevänsä pois oravanpyörästä ja saavuttavansa taloudellisen turvan, jotka nekin toisaalta ovat kytköksissä rahaan:

Tilil jotaki ropoo et tiiän etten mä tuu ikin olee kusessa
Äijä siin on se unelma
Saanu tarpeeks jo oravanpyörästä ja vitun kovasta työstä
Ja niistä lomasuunnitelmista jotka kohta taas syödää
Ku liian kiire, taas ollaa jo myöhäs
Mä etin työkaluu, jolla toi lyödää
Ei oo mitää järkee leikkii täällä yrittäjii jos me jäähään tyhjin käsin
Ja haippi kestää aina, aika tehä exit-planin
Et ennen ku tää on ohi nii mä kerään messii bāgin joka ei ehkä heti hävii, tiiäks?
(”Rantatontti” 2022)

Puhuja korostaa jälleen rahan merkitystä, ja katkelmassa raha näyttäytyy oleellisena unelmana sekä unelman mahdollistajana eli niin itseisarvoisena kuin välinearvonakin. Raha tarkoittaa katkelmassa myös vapautta, mutta puhujan unelman ja kiireen välillä on kuitenkin ristiriita, joka väsyttää häntä. Unelma ei siis perustu vain omaisuuteen, vaan myös aikaan, mutta jotta unelma voisi toteutua, puhuja tarvitsee tietyn määrän rahaa, eli myös ei-materiaaliset unelmat ovat jollain lailla alisteisia rahalle. Samaan aikaan puhuja kuitenkin etsii ”työkaluu jolla toi lyödää”, minkä tulkitSEN tarkoittavan jotakin suorittamisen ja menestyksen ulkopuolista ihannetta, jossa on esimerkiksi aikaa. Raha edustaa puhujalle vapautta, mutta samaan aikaan rahan menettämiseen ja pakonomaiseen omaisuuden kerryttämiseen liittyvät pelot ja ajatukset aiheuttavat hänelle kiireen, jonka myötä esimerkiksi lomailu ja siten myös saavutetusta rahasta nauttiminen vaikeutuvat merkittävästi. Paradoksaalisesti raha onkin puhujalle äärimmäisen tärkeää ja luo turvallisuutta sekä mahdollistaa vapauden, mutta samaan aikaan se aiheuttaa nimenomaan niitä ongelmia, joita puhuja haluaisi rahalla ratkaista. Raha on samaan aikaan luonnollinen, ikään kuin ihmisen toiminnasta irrallinen jumala sekä toisaalta asia, jonka vuoksi suoritetaan ja jonka avulla suorittamista halutaan kuitenkin muuttaa.⁶

”Rantatontin” ohella myös aiemmin käsittelemässäni ”Väärin”-kappaleessa korostuu rahan kerryttäminen tärkeänä tekemisen päämääränä. Ojajärven ja Steinbyn (2008, 7–8) mukaan 2000-luvun taitteessa on tapahtunut muutos, jonka myötä talous on alettu nähdä merkittävänä yhteiskunnallista toimintaa sekä kehitystä määrittelevänä tekijänä,

6 Inhimillisen toiminnan luonnonlakina näkemisestä eli reifikaatiosta ks. esim. Berger & Luckmann 1966/2000, 103–104.

mikä on vaikuttanut yhteiskuntaelämän ohella myös yksilöiden tapaan toimia ja ajatella. Myös Gettomasan lyriikoiden puhujaa ohjaa tällainen ajatus talouden ja rahan merkittävyydestä, jonka osaltaan tulkitsen kumpuavan puhujan lähiötaustasta, näyttämisen halusta sekä yhteiskunnan ihanteista. Raha onkin Gettomasan tuotantoa yhdistävä teema, joka toistuu jatkuvasti tavalla tai toisella. Se esiintyy lyriikoissa toiminnan motiivina ja mahdollistajana sekä ajattelun kehyksenä, josta käsin puhuja ottaa erilaisia rooleja ja painottaa eri ääniä. Rahan korostuminen linkittyy myös puhujan lähiötaustaan, sillä puhuja on tottunut joutumaan ajattelemaan rahaa eikä siksi pääse sen pakonomaisesta ajattelemisestä eroon, vaikka hän onkin nyt menestynyt. Raha on siis tekemisen päämäärä, mutta samalla myös ansa, joka johtaa loputtomaan pelkojen ja suorittamisen kierteeseen.

Myös aiemmassa lainauksessa esiintyvä "[t]aiteen ja duunin välinen paradoksi" on kantava teema "Rantatontti"-kappaleessa. Puhuja myöntää, että taiteen ja työn välillä on ristiriita eikä kyse ole vain rahan tekemisestä, vaan taide on mahdollisesti jotakin rahasta erillistä. Prekarisoituneessa yhteiskunnassa myös taiteilijan työ ja itseisarvoinen taide aletaan nähdä yhtenä työnä muiden töiden joukossa, ja samalla taiteen tekemiseen kuuluu nykykulttuurissa oleellisesti esillä oleminen ja oman itsen myyminen (Karkulehto & Leppihalme 2018, 276). "Rantatontin" puhuja yrittääkin asettua tätä vastaan, tai ainakin pohtii taiteen ja työn välistä paradoksia. Kyseisen ristiriidan myöntäminen on näkemykseni mukaan kritiikkiä sitä kohtaan, miten taide saatetaan nähdä työlle ja rahalle alisteisena. Yhdentymisteesin mukaan taide on jo sulautunut tai vähintäänkin sulautumassa tavarantuotantoon (ks. Ojajarvi, Sevänen & Steinby 2018, 23), mitä vastaan puhuja tulkintani mukaan asettuukin, koska hän nimenomaan tekee eron taiteen ja työn välille ja toivoo ratkaisevansa paradoksin. Vasta ratkaisun jälkeen "Rantatontin" maalailema idylli olisi mahdollinen, eli puhuja ei halua sekoittaa rahaa ja materiaa taiteeseen, vaan tahtoo pitää ne erillään.

Puhuja ei itse suoraan suhteuta tuntemuksiaan yhteiskunnan ihanteisiin esimerkiksi suorittamiseen tai rahan tekemiseen liittyen, vaan toteaa tietävänsä, että "se on vaa ego". Samaan aikaan hän kuitenkin kuvailee todellisuutta, jonka voi liittää myös osaksi uusliberalistisia ihanteita. Näkemykseni mukaan puhuja alitajuntaisesti tiedostaa, että "taiteen ja duunin välinen paradoksi" on monimutkainen ja erilaisten osasten muodostama kysymys, jossa kyse ei ole vain puhujan omasta ongelmasta, vaan laajemmin yhteiskunnan ihanteista. Päällisin puolin kyse on egosta, joka kumpuaa puhujasta itsestään, hänen taustastaan ja ajatuksistaan, mutta toisaalta myös vallitsevat suorittamiseen ja menestykseen liittyvät ihanteet vaikuttavat puhujan tekemiseen alitajuisesti, ja siksi hän haaveileekin myös seuraavista asioista:

Mut jos vois elää käyttämäl vaa passiivista tuloo
En meinaa tosi rikas, vaa et varmaa olis kivaa
Jos ei tarvis enää tehdä mitää raha motiivina
Mä mietin jos se auttais mut mun pelosta eroo
Ja mä tiien kyl et se on vaa ego
Ja se voi olla et vaik kuinka paljo saisin nii se ei helpota menoo
Mut jos mä pääsen sinne asti nii voin kertoo sen eron

Kuullaan sit
("Rantatontti", 2022)

Katkelmassa maalaillaan mahdollisuutta elää niin, että raha ei määrittäisi tekemistä. Steinbyn (2008, 34) mukaan etenkin nuoren Marxin ajattelussa kapitalismi haluttiin kumota, jotta muun muassa vapautta, luovuutta ja yksilöllisyyttä korostava ihmisihanne voisi toteutua omaehtoisesti ilman pakkoa (ks. Marx 1844/1968, 63–81). "Rantatontti"-kappaleessa ilmenevä taiteen ja työn välinen paradoksi sekä toive siitä, ettei raha määrittäisi tekemistä, kertovat tulkintani mukaan osaltaan tällaisesta vapaan ja luovan ihmisen ihanteesta. Puhuja toivoo, ettei raha olisi hänelle enää motiivi tekemiselle, mikä ei suoraan tarkoita, että puhuja toivoisi kapitalismin kumoamista, koska hän kuitenkin ihannoii rahaa ja toivoo voivansa elää passiivisilla tuloilla. Tästä huolimatta autonomisuus ja luovuus ovat puhujalle tärkeitä, eikä hän haluaisi luopua niistä, kun taas suorittamisen ja rahan tekemisen kulttuuri ovat ainakin osittain epämiellyttäviä seurauksia kapitalismista. Raha ja uusliberalistiset ihanteet eivät myöskään ole puhujalle yksiselitteisesti pelkästään ihailun kohteita, sillä lainaus osoittaa, että niihin liittyy myös kriittisiä tunteita. Puhuja ei ehkä tietoisesti kritisoi kapitalistista järjestelmää, mutta rivien välissä vapaus ei näyttäydy asiana, joka voisi täysin toteutua vallitsevassa järjestelmässä, koska "se voi olla et vaik kuin paljon saisin nii se ei helpota menoo". Hän ei edes toivo olevansa "tosi rikas", vaan nimenomaan vapaus on puhujalle oleellista.

Marxin (1968, 97) mukaan ihmiset luovat oman historiansa, mutta eivät ainoastaan niin kuin haluavat, vaan niiden olosuhteiden puitteissa, jotka ovat menneisyydestä käsin määräytyneet. Gettomasan lyriikassa korostuu se, miten puhuja rakentaa kuvaa itsestään uusliberalististen ihanteiden lähtökohdista, sillä tämä rakentaminen tapahtuu yhteiskunnan asettamissa puitteissa. Rakentaminen ei kuitenkaan ole vain automaattista eikä puhuja hyväksy ihanteita täysin ehdoitta, sillä hän toivoo voivansa rikkoa kierteen. Uusliberalistiset ihanteet ja rahan tavoittelu siis vaikuttavat puhujaan, mutta samalla hän haluaisi itse vaikuttaa niihin ja kyseenalaistaa niitä.

"Rantatontti"-lainauksen lopussa puhuja lupaa kertoa, mikäli hän pääsee toivomaansa taloudellisen vapauden tilanteeseen. Inka Rantakallion (2018, 372) mukaan "punchline-rapille" tyypillistä onkin se, miten säkeistöt loppuvat erilaisiin nokkeliin tai humoristisiin toteamuksiin. Myös "Rantatontin" "[k]uullaan sit" on säkeinä humoristisen itsevarma. Tällainen toteamus asettaa lyriikan humoristiseen sävyyn niin, että puhuja ei aina ole välttämättä täysin tosissaan. "Kuullaan sit" myös ottaa lukijan huomioon niin, että puhujan henkilökohtainen vuodatus palaa takaisin pinnallisemmalle tasolle, jossa puhuja haluaa osoittaa kyvykkyyttään ja lopettaa sen avulla tuntemustensa avaamisen. Tällainen performatiivinen taso ei kuitenkaan poista sitä, että puhuja kuvaa myös vähemmän yksiselitteisiä ajatuksia liittyen rahaan ja menestykseen.

Lopuksi

Gettomasan lyriikka on hyvä esimerkki siitä, kuinka rahan, kuluttamisen ja yksilöihan-

teiden korostumisen ohella suomalaisen nykyrapin sanoituksissa kuuluvat myös kyseenalaistavammat äänet, joille rahan ylivertaisuus ei ole pelkästään itsestään selvää tai ihailtavaa. Tarkastelemissani Gettomasan kappaleissa raha on paradoksi, joka mahdollistaa ja symboloi monenlaisia sanoitusten puhujalle tärkeitä asioita ja jolle kaikki muu näyttäytyy alisteisena, mutta joka toisaalta synnyttää haaveita vapaudesta ja riippumattomuudesta. Myös taiteen ja työn välinen paradoksi on kiinnostava ja ratkaisematon kysymys, jossa osittain vastakkain mutta toisaalta myös toisiinsa kietoutuneena ovat raha sekä pyrkimys pois jatkuvasta suorittamisen ja saavuttamisen kierteestä. Puhujan ajattelu, hänen erilaiset roolinsa yhteiskunnan kommentoijana ja toisaalta oman egonsa pönkittäjänä tapahtuvat sekä uusliberalististen ja rahaan keskittyvien ihanteiden että taiteen luomissa puitteissa.

Jussi Ojajärvi (2006, 18) kysyy, miksei esimerkiksi sukupuolen rakentumisen ja postmodernin subjektin rinnalla voitaisi etsiä myös kapitalismin subjektia eli markkinavoimien vaikutuksessa ja kapitalistisessa yhteiskunnassa elävää toimijaa. Gettomasan lyriikan puhuja näyttäytyy tällaisena kapitalismin subjektina, jonka elämää ja ajattelua markkinatalous, raha ja paine menestyä ohjaavat merkittävillä tavoilla. Subjekti haluaa osin tiedostaen ja osin taas alitajuisesti ylläpitää uusliberalismin ja menestyksen diskursseja ja myös leikittelee mahdollisuudella ostella esimerkiksi kalliita autoja. Toisaalta subjekti tarkoittaa puhujan kohdalla myös nimenomaan vallitsevan kyseenalaistumista. Koko Gettomasan lyriikasta välittyvä maailmankuva onkin paradoksaalinen kokonaisuus, jossa yhdistyvät niin yhteiskunnan ihanteet kuin omaehtoisuuden tavoittelu.

Lähteet

Gettomasan kappaleet:

”Ykkösen bägei”. 17 (2017)

”Johtotähti”. Single (2018)

”Rantatontti”. *Vastustamaton* (2022)

”Väärin”. Single (2023)

Bartz, Jennifer A. & Tschalova, Kristina & Fenerci, Can 2008: Reminders of social connection can attenuate anthropomorphism: a replication and extension of Epley, Akalis, Waytz, and Cacioppo. *Psychological Science* 27(12), 1644-1650.

<https://doi.org/10.1177/0956797616668510> [haettu 21.5.2024]

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1966/2000: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. 3. painos. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

Bourdieu, Pierre 1979/1984: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Trans. Richard Nice. London: Routledge & Kegan Paul.

Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity.

Frenker, Clarence 2021: Rapparna Yasin och Haval döms för förberedelse och inblandning i kidnappningen av en känd svensk artist. SVT Nyheter.

<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/rapparna-yasin-och-haval-doms-for-forberedelse-respektive-inblandning-i-kidnappningen-av-en-kand-svensk-artist> [haettu 21.5.2024]

Karkulehto, Sanna & Leppihalme, Ilmari 2018: Työtä töiden joukossa? Seksuaalisuus, kaupallisuus ja toimeentulon pakko kotimaisessa nykykirjallisuudessa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajarvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: SKS, 261–285.

Kesonen, Kaisu 2010: Metonymia. Metaforaan limittyvä kielikuva. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 167–189.

Lehikoinen, Tiina 2010: Runo puheena ja runon puhujat. ”En jaksa nauramatta katsoa sinua”. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 213–237.

Marx, Karl 1844/1968: *Taloudellis-filosofiset käsikirjoitukset*. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.

Marx, Karl 1867/1948: *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen kirja: Pääoman tuotantoprosessi*. Suom. O. V. Louhivuori. Helsinki: Kansankulttuuri Oy.

Marx, Karl & Engels, Friedrich 1968: *Selected works*. New York: International Publishers.

Mitchell, William John Thomas 1990: Representation. *Critical Terms for Literary Study*. Eds. Frank Lentricchia & Thomas McLaughlin. Chicago London: The University of Chicago Press, 11–22.

Ojajarvi, Jussi 2006: *Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa Kiltin yön lahjat ja Juha Seppälän novellissa ”Supermarket”*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1079. Helsinki: SKS.

Ojajarvi, Jussi 2012: Benson & Hedges sytyttimellä. Kulutustavaroiden ja tavaramerkkikerronnan ulottuvuuksia vuosituhanneen vaihteen suomalaisessa romaanissa. *Kirjallisuuden tutkimuksen aikakauslehti AVAIN* 8(2), 52–75.

Ojajarvi, Jussi & Sevänen, Erkki & Steinby, Liisa 2018: Kapitalismi ja sen tutkiminen suomalaisen kirjallisuuden näkökulmasta. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajarvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: SKS, 7–52.

Pajunen, Mikko 2018: Gettomasa pelasi suomiräpin läpi. Nälkä. <https://www.nalka.fi/artikkeli/gettomasa-pelasi-suomirapin-lapi/> [Haettu 26.4.2023]

Ramlee, Ahmad Daniel Faiz & John, Dexter Sigan 2023: “Bitch”, “Ho” and “Pussy”: Messages of Popular Rap Music. *Trends in Undergraduate Research* 6.1, 10–19.

Rantakallio, Inka 2018: Sana ylös. Riimittely suomenkielisessä rap-lyriikassa. Teoksessa *Kirjallisuuden ja musiikin leikkauspintoja*. Toim. Siru Kainulainen, Liisa Steinby & Susanna Välimäki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1442. Helsinki: SKS, 361–386.

Pate, Alex D. 2010: *In the Heart of the Beat. The Poetry of Rap. African American Cultural Theory and Heritage*. Lanham Maryland: Scarecrow Press.

PME Records 2023: Gettomasa. <https://pmerecords.fi/artisti/gettomasa/> [Haettu 25.4.2023]

Rose, Tricia 1994: *Black Noise. Rap Music and Black Culture in Contemporary America*. Hanover: Wesleyan University Press.

Salonen, Toivo 2008: *Filosofian sanat ja konseptit*. Sanakirja. 4. uudistettu painos. Rova-

niemi: Lapin yliopistokustannus.

Sevänen, Erkki 2018: Talous ja yhteiskunta nykykapitalismissa ja sitä edeltävissä kapitalismin kehitysvaiheissa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa*. Toim. Jussi Ojajärvi, Erkki Sevänen ja Liisa Steinby. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1444. Helsinki: SKS, 55–98.

Steinby, Liisa 2008: Ryöstelijät ammutaan: moderni minä ja mitä sille sitten tapahtui. Teoksessa *Minä ja markkinavoimat*. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella. Toim. Jussi Ojajärvi & Liisa Steinby. Helsinki: Avain, 25–66.

Ojajärvi, Jussi & Steinby, Liisa 2008: Esipuhe. Teoksessa *Minä ja markkinavoimat*. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella. Toim. Jussi Ojajärvi & Liisa Steinby. Helsinki: Avain, 7–22.

Sykäri, Venla; Rantakallio, Inka; Westinen, Elina & Cvetanovic, Dragana 2019: Johdanto: Hiphop Suomessa 35 vuotta. Teoksessa *Hiphop Suomessa. Puheenvuoroja tutkijoilta ja tekijöiltä*. Toim. Venla Sykäri, Inka Rantakallio, Elina Westinen & Dragana Cvetanovic. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Purhonen, Semi & työryhmä 2014: *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Wan, Echo Wen & Chen, Rocky Peng 2021: Anthropomorphism and object attachment. *Current Opinion in Psychology*, 39, 88–93.
<https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.08.009> [haettu 21.5.2024]

Westinen, Elina 2023: *Aina ollu tääl. Suomiräp 4.0*. Helsinki: Johnny Kniga.

Wood, Allen W. 2005: Dialectical Materialism. Teoksessa *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Eds. Edward Craig. Oxford: Routledge, 196.

Yasin 2020: Eksklusivt: Yasin. Haastattelijana Johannes Cakar. SVT Play. https://www.svtplay.se/video/29206194/exklusivt-yasin?kfx=jdERZr7U1&utm_source=youtube&utm_medium=description&utm_campaign=edit&utm_content=yasin&utm_term=

Åberg, Erica & Tyvelä, Hanna 2023: Finnish and Swedish ‘gangsta rap’ as a window on the dismantlement of the Nordic welfare state. *Crime, Media, Culture*, 1–24.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/17416590231197202> [Haettu 25.4.2023]

Kirjallisuudentutkimuksen kentältä

KOTIMAISEN KIRJALLISUUDEN KASVATTI
Haastattelussa Turun yliopiston kirjallisuuden ja kirjoittamisen
oppiaineryhmän apulaisprofessori Olli Löytty

Ennaliina Leiwo

Olli Löytty, aloitit apulaisprofessorina Turun yliopistossa kirjallisuustieteiden ja kirjoittamisen oppiaineryhmässä vuoden 2024 alussa. Ensin kiinnostaa kuulla siitä, mikä sinua kiinnostaa. Millaisia suuria linjoja työssäsi on ollut tähän mennessä?

Minua on aina kiinnostanut yksilön ja yhteisön suhde, monessa eri yhteydessä. Tutkimukseni keskiössä ovat olleet vierauden ja muukalaisuuden teemat, vähemmistöt ja enemmistöt. Ja ylipäätään kysymys siitä, mikä on yksilön paikka tässä maailmassa. Jos pitää näin jälkikäteen keksiä jokin päälinja omille tekemisilleen, niin se on varmaan tuo kysymys.

Myös sivupolkuja on tietysti ollut. Vuonna 2016 toimitin Lauri Viidan juhlakirjan ja Suomen sisällissodan muistovuonna 2018 tein Kukku Melkkaan kanssa kirjan kirjallisuudesta ja sisällissodasta. Lisäksi olen tehnyt muutakin kuin tieteellistä työtä, paljon sellaista, mikä ei ole suoraan edistänyt tieteellistä uraa. Vuosien varrella olen julkaissut muun muassa parisuhdesanakirjan Kaarina Hazardin kanssa ja klassista musiikkia koskevan kirjeenvaihdon Minna Lindgrenin kanssa.

Vuonna 2021 jätit näyttävästi jäähyväiset kotimaiselle kirjallisuudelle samaa nimeä kantavalla esseeteoksella. Nyt toimit luovan kirjoittamisen ohella myös kotimaisen kirjallisuuden oppiaineessa. Mitä kotimainen kirjallisuus sinulle merkitsee?

Kotimainen kirjallisuus on niitä harvoja asioita, jotka otan tosi vakavasti. Aika monella asialla voi vitsailla, mutta siihen suhtaudun vakavasti ja tosissani, siis suomen kielellä kirjoitettuun kirjallisuuteen. Eivätkä ne jäähyväiset tietenkään kohdistuneet kirjallisuuteen vaan kirjallisuuden luokitteluun tietyllä tavalla. Siinä mielessä harhaanjohtava tuo teoksen nimi, mutta ainakin omasta mielestäni aika hauska.

Mitä uutta tuot Turun kotimaisen kirjallisuuden oppiaineeseen? Entä luovan kirjoittamisen?

Olen Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden kasvatti ja siinä mielessä kotiyliopistooni tullut, että se tutkimus, joka minua on urallani kiinnostanut, on täällä keskeistä muutenkin. Kontekstualisoivan kirjallisuudentutkimuksen ja ylijärjestyksen kysymykset, esimerkiksi. Olen perinteen jatkaja siinä mielessä. Luovan kirjoittamisen oppiaineeseen tuon uutena luovan tietokirjoittamisen painotuksen. Suomessa on tietokirjallisuudesta ennestään vain yksi oppituoli Helsingin yliopistossa, suomen kielen oppiaineessa. Suurin kiinnostuksen kohteeni on tällä hetkellä essee joka lajina jää kutkuttavasti kaunokirjalli-

suuden ja tietokirjallisuuden väliin.

Miksi kirjallisuuden ja kirjoittamisen opettaminen on tärkeää juuri nyt?

Välineellisesti ajateltuna lukeminen ja kirjoittaminen, saman asian kaksi puolta, ovat perustaitoja, joita tarvitaan kaikessa. Kirjoittamista voi opiskella itsekseenkin, ja kaikki lukeminen on tavallaan kirjoittamisenkin opiskelua. Kuitenkin näen, että yhteistyön tekeminen kirjoittamisen opetuksessa ja opiskelussa on arvokasta. Olen opettanut kevään aikana kolmea eri kurssia ja huomannut, miten taitavia opiskelijat ovat kommentoimaan toistensa tekstejä ja ajatuksia. Se ei ole itsestäänselvyys, vaan sitä on selkeästi opetettu ja opeteltu, dialogin käymistä. Sen lisäksi, että nämä taidot ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä, tällainen kirjoittamisen opettaminen ja opiskeleminen myös haastaa neromyyttiä, luovan taiteilijan myyttiä, eli ajatusta siitä, että jotkut ovat syntyjään hyviä kirjoittamaan ja toiset eivät.

Tutkit väitöskirjassasi suomalaisten mielikuvia Ambomaasta. Jos sinun täytyisi nyt väitellä uudestaan, minkä aiheen valitsisit?

Tällä hetkellä itseäni kiinnostaisi tehdä etnografinen tutkimus kirjallisen kentän toiminnasta ja kirjallisuusinstituutioiden välisestä vuorovaikutuksesta. Ihan jopa toimija-analyysi – me tiedämme kirjallisesta elämästä lopulta yllättävän vähän, ja se olemassa oleva tieto on pirstaloitunutta. Se on toinen kysymys olisiko tällainen enää kirjallisuudentutkimusta, mutta olisi kyllä hienoa, jos kirjallisuudentutkimuksessa tehtäisiin myös tämän tyyppistä tutkimusta.

Uuden siemenet itävät taiteessa. Minkä siemeniä kotimaisessa kirjallisuudessa kylvetään nyt?

Yksi kirjallisuuden kentällä käynnissä oleva ja osin ennakoimaton murros liittyy ääneen: se näkyy muun muassa äänikirjojen suosiossa ja lavarunoudessa. Vielä kymmenen vuotta sitten puhuttiin siitä, miten e-kirja tulee ohittamaan painetun kirjan, mutta todellinen muutos lukemisessa onkin tapahtunut äänikirjojen myötä. Muutokset lukemisessa ja painetun ja ääneen luetun tekstin välisessä suhteessa tulevat vaikuttamaan, ja vaikuttavat jo, myös siihen, miten kirjallisuutta kirjoitetaan.

Hanke-esittely
UUSIA REITTEJÄ SUOMALASEEN SARJAKUVAHISTORIAAN:
MONINAISUUS, VÄHEMMISTÖT JA ITSEILMAISU
Ralf Kauranen, Leena Romu & Anna Vuorinne

Kuka 1900-luvun alun suomalainen nainen piirsi pöytälaatikkoon sarjakuvia arjesta ja rakkaudesta? Millaisia kielipoliittisia aiheita käsiteltiin 1900-luvun alun suomalaisten pilalehtien sarjakuvissa? Miten sarjakuvaa on hyödynnetty sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyvässä aktivismissa? Muun muassa nämä kysymykset ovat olennaisia tutkimushankkeessa *Moninaisuus suomalaisessa sarjakuvahistoriassa: vähemmistöt ja itserepresentaatio* (2023–2026). Hankkeessa tutkimme suomalaisen sarjakuvan historiaa kohdistamalla katseemme ruotsinkieliseen sarjakuvaan, naisten tekemään sarjakuvaan sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tuottamaan sateenkaari- tai queersarjakuvaan.

Hankkeemme tavoite on kahtalainen. Yhtäältä haluamme penkoa ja kuvata marginalisoitua sarjakuvahistoriaa eli hahmottaa niin kutsuttujen vähemmistötekijöiden sarjakuvatuotantoa ja -kulttuuria sekä heidän taiteellisen toimintansa edellytyksiä. Toisaalta tutkimme sitä, miten vähemmistötekijöiden sarjakuvissa tarkastellaan omaan yhteiskunnalliseen asemaan kytkeytyviä kysymyksiä. Erityisesti meitä kiinnostaa, miten sarjakuvissa tuotetaan vähemmistöidentiteettejä ja neuvotellaan vähemmistöjen ja enemmistöjen välisiä suhteita. Lähestymistapamme vähemmistöihin on intersektionaalinen eli otamme huomioon vähemmistöidentiteettien moninaisuuden ja limittymisen. Kieli-, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöidentiteetit voivat leikata toisensa mutta risteävät myös muiden identiteettikategorioiden, kuten luokan, etnisyyden ja toimintakyvyn, kanssa.

Kahtaalle jakautuva pyrkimyksemme on kunnianhimoinen, varsinkin kun tutkimuksemme aikajana ulottuu 1850-luvulta nykypäivään. Nähdäksemme valitsemamme painotukset tukevat kuitenkin toinen toisiaan. Emme oleta, että vähemmistöön kuuluva sarjakuvataiteilija välttämättä käsittelee omaa identiteettiään tai ryhmänsä asemaa sarjakuvissaan; vastakkaisia esimerkkejä on epäilemättä paljon. Ajattelemme silti, että tarkentamalla analyysia itserepresentatioon voimme yhtäältä valottaa sarjakuvatuotantoon heijastuvia ja limittyviä yhteiskunnallisia valtasuhteita ja toisaalta pohtia sarjakuvien representaatioiden merkitystä eri vähemmistöidentiteettien kannalta.

Pyrkimyksemme on täydentää suomalaisen sarjakuvan historiankirjoitusta, joka on suhteellisen vähäistä ja hajanaista. Kattavin kokonaisuus on edelleen jo vuonna 1972 ilmestynyt (toinen muokattu painos 1982) Heikki Kaukorannan ja Jukka Kempisen *Sarjakuvat*-teoksen Suomea käsittelevä osio. Sen jälkeen suomalaisen sarjakuvan historiaa on käsitelty lähinnä yksittäisiin tekijöihin keskittyvissä teoksissa, kuten Heikki Jokisen *Joonas, sarjakuvantekijä* (1990), Juhani Tolvasen *Muumisisarukset Tove ja Lars Jansson. Muumipeikko-sarjakuvan tarina* (2000) ja Ville Hännisen *Setä Pim-Pom. Hjalmar Löfvingin kummat kuvat* (2016), sekä artikkelimittaisissa teksteissä sarjakuva-alan *Sarjainfo*-lehdessä ja sarjakuvaan keskittyvällä *Kvaak*-verkkoalustalla. Akateeminen tutkimus suomalaisen sarjakuvan historiasta on vasta aluillaan, ja hankkeessa tekemämme

tutkimustyö on pitkälti perustutkimusta suomalaisen sarjakuvan historiasta. Tarkoituksemme on viestiä hankkeen tuloksista sekä laajalle yleisölle että tiedeyhteisölle ja siten tehdä taiteenlajia ja sen historiaa näkyvämmäksi.

Ymmärrämme vähemmistön marginalisoiduksi ryhmäksi. Vähemmistö voi olla syrjitty yhteiskunnassa laajasti ottaen tai sarjakuvakentällä. Kyse on vallan, (etu)oikeuksien ja toimintamahdollisuuksien epätasa-arvoisesta jakautumisesta. Vähemmistöasemaa muokataan myös ryhmäytymisprosesseissa ja identiteettityössä. Vähemmistöidentiteettiä tuottavat niin enemmistöt kuin vähemmistöryhmät itse esimerkiksi erilaisissa kulttuurituotteissa, kuten sarjakuvissa.

Tutkimustamme ohjaavat neljä konkreettista kysymystä, joiden avulla tarkastelemme vähemmistöjen asemaa sarjakuvakulttuurissa. Kysymme tutkimuksessamme, keitä vähemmistösarjakuvataiteilijat ovat. Missä yhteyksissä he ovat toimineet, ja missä heidän sarjakuviaan on julkaistu? Mitä heidän sarjakuvansa ovat käsitelleet, ja kuinka sarjakuvat ovat käsitelleet ja muodostaneet vähemmistöidentiteettiä? Tutkimalla usean vähemmistön sarjakuvakulttuureja tuotamme tietoa siitä, millaiset mahdollisuudet ja rajoitukset ovat vaikuttaneet eri ryhmiin kuuluvien taiteilijoiden työskentelyyn sarjakuvan alalla ja kuinka vähemmistöjen asemat ovat muuttuneet. Lisäksi havainnollistamme eroja ja yhtäläisyyksiä vähemmistöidentiteettien käsittelytapojen välillä ja tuomme esille eri vähemmistöjen sarjakuvahistorioiden lomittumisia. Pitkän aikajänteen ansiosta voimme tehdä havaintoja erilaisten aiheiden, teemojen ja tyylikeinojen esiintymisestä, varioitumisesta ja toistumisesta ja näin syventää käsityksiä suomalaisen sarjakuvan muoto- ja sisältöpiirteiden historiasta.

Tutkimiemme ryhmien asema vaihtelee suuresti tarkastelemallamme aikavälillä. 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suomessa ruotsin asema kulttuurin ja hallinnon kielenä oli vahvempi kuin nykyään. Suomalaisen sarjakuvahistorian alkuvaiheessa ruotsinkielinen sarjakuva ei kenties ollutkaan samalla tavalla vähemmistösarjakuvaa kuin myöhemmissä historian vaiheissa. Nykypäivänä naiset toimivat aktiivisesti sarjakuvan parissa, ja heidän työtään arvostetaan toisin kuin vielä puoli vuosisataa sitten, jolloin sarjakuva oli hyvin miehinen ala. Tai tältä ainakin näyttää olemassa olevan historiankirjoituksen valossa.

Naisten näkymättömyydessä voi kuitenkin olla kyse näköharhasta. Voi olla myös niin, että naisten työ sarjakuvien parissa on vain jäänyt huomaamatta. 1950- ja 1960-lukujen ranskalais-belgialaista sarjakuvatuotantoa tutkineen Jessica Kohnin (2017) mukaan sarjakuvahistoriankirjoitus on laiminlyönyt naisten osuuden. Heidän piirrostylejään on vähätelty, heille tarjolla olleet julkaisukanavat, kuten lastenlehdet, on sivuutettu ja heidän työpanoksensa on luettu osaksi miestekijöiden, usein aviopuolisoiden toimintaa. Suomalaista sarjakuvahistoriaa tarkastelemalla huomataan, että naisten työ sarjakuvan parissa on saattanut jäädä myös heidän muun taiteellisen työnsä varjoon. Esimerkiksi Maija Karma, joka tunnetaan tuotteliaana lastenkirjojen ja -lehtien kuvittajana, teki myös sarjakuvaa. Hän piirsi muun muassa jatkosodan aikaan julkaistuja informaationsarjakuvia ja hupaisia koululaisarkea kuvaavia lastensarjakuvia.

Karman tapaan myös moni muu naistekijä on julkaissut sarjakuviaan juuri lastenlehdissä. Kun aiemmin vähäiselle huomiolle jäänyt laaja lastenlehtien kirjo otetaan

mukaan suomalaisen sarjakuvan historiaan, kuva taiteenlajin historiasta ja naistekijöiden roolista täydentynee huomattavasti. Myös muiden vähemmän arvostettujen tai valtavirran katveessa toimivien julkaisukanavien, kuten vaikkapa ruotsinkielisten paikallislehtien tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen järjestölehtien, tutkimus tuo uusia näkökulmia suomalaisen sarjakuvan historiaan. Hankkeessa pyrimme tietoisesti laajentamaan suomalaisen sarjakuvahistorian korpusta sisällyttämällä siihen sarjakuvia ja julkaisu-paikkoja, joita ei ole aikaisemmin huomioitu tai arvostettu tarpeeksi.

Ruotsinkieliseen sarjakuvaan tarkentava tutkimus havainnollistaa kielen moninaisia merkityksiä suomalaisessa sarjakuvahistoriassa. Kaksi- tai monikieliset julkaisukäytännöt nousevat esiin jo alkuvaiheessa, sillä vuonna 1859 julkaistu, Alexandra Frosterus-Såltinin kuvittama viinan vaaroista varoittava (proto)sarjakuva ilmestyi sekä ruotsiksi että suomeksi (*Turmiolan Tommin elämäkerta* / *Thomas i Brännby*). Monikielisiä käytäntöjä havainnollistavat myös usealla kielellä työskennelleet taiteilijat, joiden tuotantoa on ilmestynyt sekä suomeksi että ruotsiksi. Monikieliseen strategiaan on oletettavasti kannustanut taiteellista työtä leimannut kapea leipä, jolloin erikieliset julkaisukanavat ovat tarjonneet helpotusta tilanteeseen. Suomalaisen sarjakuvan historiaa on tähän mennessä pääasiassa kirjoitettu suomeksi. Toki tässä historiankirjoituksessa on huomioitu myös ruotsinkielinen sarjakuva, mutta haluamme kuitenkin selvittää, onko historiankirjoitusta mahdollisesti vaivannut kielellinen vinouma, jonka myötä muiden kuin suomenkielisten sarjakuvantekijöiden työ tai muut kuin suomenkieliset sarjakuvat ovat jääneet vaille ansaitsemaansa huomiota.

Myös englanninkieliset ja muut niin sanotusti vieraskieliset julkaisut ovat osa suomalaisen sarjakuvan historiaa. Esimerkiksi homo- ja fetissieroottisen kuvitus- ja sarjakuvataiteen ikoni Tom of Finland eli Touko Laaksonen teki uransa nimenomaan Suomen ulkopuolella. Aikana, jolloin homoseksuaalisuus oli Suomessa vielä rikos, Laaksonen löysi töilleen julkaisijoita esimerkiksi Yhdysvalloista. Kun sarjakuva on siirtynyt 2000-luvulla verkkoon, on englannin kielellä toimiminen yleistynyt entisestään. Muun muassa moni sateenkaareva tekijä julkaisee sarjakuvansa suoraan englanniksi, mikä mahdollistaa kommunikoinnin entistä laajempien queeryleisöjen kanssa. Sateenkaarisarjakuvan kohdalla monikielisyyteen on kannustanut erityisesti pyrkimys luoda omaehtoista sarjakuvaa hetero- ja cis-normatiivisen valtakulttuurin katveessa.

Osana sarjakuvataiteen tekemisen edellytysten tarkastelua keskitymme hankkeessamme myös sarjakuvataiteilijoiden ja -aktiivien kollektiiviseen toimintaan. Suomessa on 1990-luvun alusta lähtien toiminut useita feministisesti ja queeristi orientoituneita sarjakuvakollektiiveja, jotka ovat pyrkineet tekemään nais- ja queertekijöille tilaa suomalaisen sarjakuvan kentällä. Viime vuosina on perustettu myös rodullistettuja sarjakuvataiteilijoita yhteen kokoavia ryhmiä. Näiden yhteisöjen piirissä on tuotettu monenlaisia julkaisuja, näyttelyitä ja tapahtumia. Lisäksi ne ovat tarjonneet yhteisöllisyyttä ja taiteelliseen työhön liittyvää vertaistukea vähemmistöihin kuuluville tekijöille.

Arvelemme, että yhteisöllinen toiminta voi edistää vähemmistöön kuuluvien taiteellista toimintaa ja jopa muuttaa kentän laajempia syrjiviä rakenteita. Selvitämme yhteisöllisen toiminnan lähihistoriaa ja muotoja. Toteutamme hankkeessa haastattelututkimuksen, jossa selvitämme erityisesti sateenkaarisarjakuvayhteisön toiminnan muotoja

ja käytäntöjä haastatteleamalla sateenkaarisarjakuvan piirissä 2000-luvulla toimineita taiteilijoita.

Tutkimuksemme asettuu osaksi laajaa kansainvälistä sarjakuvatutkimuksellista kiinnostusta vähemmistöjen asemaan sarjakuvahistoriassa ja -kulttuureissa. Tutkimusta on tehty erityisesti yhdysvaltalaisessa kontekstissa, jossa naisten, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen, mustien, latinalaisamerikkalaisten, amerikkanaasialaisten, juutalaisten naisten ja alkuperäiskansoihin kuuluvien taiteilijoiden sarjakuvaa on nostettu esille (esim. Robbins 1993; Hall 2012; Brown 2000; Aldama & González 2016; Chiu 2015; Oksman 2016; Aldama 2020). Naispuolisten sarjakuvataiteilijoiden roolia on tarkasteltu myös muissa kansallisissa konteksteissa, kuten Iso-Britanniassa (Streeten & Tate 2018), Ruotsissa (Nordenstam & Wallin Wictorin 2019) ja ranskankielisessä sarjakuvakulttuurissa (Flinn 2024).

Emme hankkeessamme halua soimata aiempaa sarjakuvatutkimusta, vaan tunnustaa sen fragmentaarisuuden ja peräänkuuluttaa sarjakuvahistorian perustutkimuksen tarvetta. Taiteenlajin historiasta pitää olla saatavilla paremmin tietoa esimerkiksi yliopisto-opetuksen tarpeisiin. Osana hanketta kirjoitamme suomeksi ja ruotsiksi julkaistavan tietokirjan, joka avaa suomalaisen sarjakuvan historiaa kaikille asiasta kiinnostuneille. Lisäksi haluamme nostaa esiin itse sarjakuvataidetta. Olemme järjestäneet jo yhden näyttelyn toukokuussa 2024. ”Uhmaa ja utopioita: suomalaista sateenkaarisarjakuvaa eri vuosikymmeniltä” -näyttely esitteli sateenkaarisarjakuvan historiaa ja nykypäivää Turun kaupunginkirjastolla. Hankkeen loppuvaiheessa tulemme kuratoimaan toisen näyttelyn, joka havainnollistaa vähemmistöjen sarjakuvaa Suomessa laajemmin. Tätä tukee myös sarjakuvahistorian moninaisuutta esittelevä sarjakuvajulkaisu. Svenska Litteratursällskapetin, Svenska Kulturfondenin ja Turun yliopiston mahdollistaman tutkimuksen etenemistä voi seurata hankkeen sosiaalisen median kanavista ja kotisivuilta, joilta löytyy esimerkiksi kattava listaus tutkijoiden sarjakuvaa käsittelevistä julkaisuista.

Hankkeen verkkosivut: <https://sites.utu.fi/comicsdiversity/fi/>

Hankkeen Instagram-tili: @comicsdiversity

Kirjallisuutta

Aldama, Frederick Luis (toim.) 2020: *Graphic Indigeneity: Comics in the Americas and Australasia*. Jackson: University Press of Mississippi

Aldama, Frederick Luis & Christopher González (toim.) 2016: *Graphic Borders: Latino Comic Books Past, Present, and Future*. Austin: University of Texas Press.

Brown, Jeffrey A. 2000: *Black Superheroes, Milestone Comics, and Their Fans*. Jackson: University Press of Mississippi.

Chiu, Monica (toim.) 2015: *Drawing new color lines: transnational Asian American graphic narratives*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Flinn, Margaret C (toim.) 2024: *Drawing (in) the Feminine: Bande Dessinée and Women*. Columbus: The Ohio State University Press.

Hall, Justin 2012: *No Straight Lines: Four Decades of Queer Comics*. Seattle: Fantagraphics.

Hänninen, Ville 2016: *Setä Pim-Pom. Hjalmar Löfvingin kummat kuvat*. Helsinki: Arktinen Banaani.

Jokinen, Heikki 1990: *Joonas, sarjakuvantekijä*. Helsinki: Jalava.

Kaukoranta, Heikki & Jukka Kemppinen 1982/1972: *Sarjakuvat*. 2. painos. Helsinki: Ota-va.

Kohn, Jessica 2016: Women comics authors in France and Belgium before the 1970s: Making them invisible. *Revue de recherche en civilisation américaine* 6, <http://journals.openedition.org/rrca/725>.

Nordenstam, Anna & Margareta Wallin Victorin 2019: Women's Liberation: Swedish Feminist Comics and Cartoons from the 1970s and 1980s. *European Comic Art* 12 (2), 77–105.

Oksman, Tahneer 2016: *“How Come Boys Get to Keep Their Noses?” Women and Jewish American Identity in Contemporary Graphic Memoirs*. New York: Columbia University Press.

Robbins, Trina 1993: *A Century of Women Cartoonists*. Northampton: Kitchen Sink Press.

Streeten, Nicola & Cath Tate 2018: *The Inking Woman: 250 Years of Women Cartoon and Comic Artists in Britain*. Brighton: Myriad Editions.

Tolvanen, Juhani 2000: *Muumisisarukset Tove ja Lars Jansson. Muumipeikko-sarjakuvan tarina*. Helsinki: WSOY.

Hanke-esittely
SANOJA TERVEYDEN TEKIJÖILLE –
KAUNOKIRJALLISUUS, TERVEYDENHUOLTO JA DEMOKRATIA

Viola Parente-Čapková, Anna Ovaska, Riitta Jyttilä, Laura Karttunen & Niina Kekki

Tutkimushankkeet voivat olla ”uusia avauksia”, mutta ne voivat myös jatkaa yhden tai useamman edellisen tutkimusprosessin tai -suuntauksen toimintaa. *Sanoja terveyden tekijöille: Kaunokirjallisuus, terveydenhuolto ja demokratia* (SoTeTe) tuo yhteen kaksi erilaista lähtökohtaa, joissa molemmissa kirjallisuudentutkimuksesta tuttua menetelmää, kaunokirjallisuuden lähilukemista, hyödynnetään oppimisen välineenä: kerronnallisen lääketieteen ja kulttuurisen kielenoppimisen.

Kerronnallinen lääketiede (*narrative medicine*) on humanistisen lääketieteen tutkimuksen (*medical humanities*) ala, jota on kehitetty Columbian yliopistossa yhteistyössä kirjallisuudentutkijoiden, terveydenhuollon ammattilaisten ja luovan kirjoittamisen ammattilaisten kesken 2000-luvun alusta lähtien, ja kerronnallista lääketiedettä opetetaan ja tutkitaan nykyään yliopistoissa ympäri maailman. Tavoitteena on luoda keinoja kiinnittää tarkkaa huomiota kertomuksiin, joita ihmiset kertovat itsestään terveydenhuollossa ja parantaa terveydenhuoltoa niin, että oireisiinsa apua hakevat ihmiset tulevat aidosti kohdataiksi. Päämääränä on toisin sanoen kehittää yksilöiden *kerronnallista kompetenssia* eli taitoa tunnistaa, omaksua ja tulkita toisten ihmisten kertomia tarinoita ja tulla liikutetuksi toimimaan. Kerronnallinen lääketiede pyrkii näin korjaamaan ja täydentämään biomedikaalista objektivoivaa näkökulmaa ihmiseen ja inhimillisiin kokemuksiin sairaudesta ja terveydestä. (Charon 2006; Charon ym. 2016; Ks. myös Ovaska 2021.)

Samaan tapaan kuin kerronnallinen lääketiede, kulttuurisen kielenoppimisen menetelmä tarjoaa mahdollisuuksia kielellisten ja kulttuuristen merkitysten, nyanssien, sävyjen ja vaikeasti sanallistettavissa olevien kokemusten tunnistamiseen ja ilmaisuun. Kieli ja sen osaaminen rakentavat käsityksiä ja kokemuksia yhteisöön kuulumisesta ja osallisuudesta yhteiskuntaan. Kielellinen osaaminen asettaa ihmisiä erilaisiin asemiin ja luo pääomaa yhteiskunnassa toimimiseen: yhteisöstä osalliseksi pääseminen onkin valtakysymys. (Jyttilä & Kekki 2022; Paananen ym. 2023.) Kirjallisuus tarjoaa pääsyn kieleen ja kulttuuriin: kirjallisuuden kuvaamien ilmiöiden ja ilmaisun ja ajattelun tapojen tunnistaminen voi lisätä *kielellistä* ja *kulttuurista kompetenssia* ja vahvistaa siten osallisuutta kulttuurista ja yhteiskunnasta.

Sanoja terveyden tekijöille-hanke on ainutlaatuinen siinä, että se tuo ensimmäistä kertaa yhteen kirjallisuudentutkimuksen, kerronnallisen lääketieteen ja kulttuurisen kielenoppimisen näkökulmat ja menetelmät. Tutkimme SoTeTe-hankkeessa kaunokirjallisuuden, yhteisöllisen lukemisen ja refleksiivisen kirjoittamisen merkitystä muuttuvassa sosiaali- ja terveydenhuollossa, joka kohtaa kriisejä eriytymässä olevassa yhteiskunnassa. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilta vaaditaan monitasoisia ilmaisun, lukemisen ja kuuntelemisen taitoja, kykyä hahmottaa eri näkökulmia ja ymmärtää kulttuurisia ja yhteiskunnallisia konteksteja ja valtarakenteita. Kun yhä useampi sote-ammattilainen sekä sote-palveluiden asiakas puhuu ensikielensä jotakin muuta kuin suomea, korostuu

näiden taitojen merkitys entisestään.

Tavoitteenamme on luoda uusia lukemisen muotoja ammattimaisen kirjallisuudentutkimuksen ja maallikkolukemisen väliin. Hanke laajentaa kirjallisuuden- ja kertomuksentutkimusta siten, että ne kytkeytyvät eri alojen ammattilaisten elämään ja työhön sen sijaan, että kirjallisuuden analysoiminen kuuluisi vain kirjallisuudentutkijoille. Hankkeessa sekä opetetaan että tutkitaan kirjallisuutta. Kehitämme soveltavaa kirjallisuudentutkimusta ja luomme uuden kerronnallisen lääketieteen lukupiirimenetelmän, jota voivat hyödyntää sekä suomea ensikielenä että vieraana kielenään puhuvat sote-ammattilaiset. Tutkimme lisäksi monitieteisin laadullisin menetelmin lukupiireihin osallistuvien kokemuksia ja heidän antamiaan merkityksiä kaunokirjallisuuden yhteisölliselle lähilukemiselle ja reflektiiviselle, omien kokemusten, ajatusten ja tunteiden pohdiskeluun perustuvalla kirjoittamiselle.

Kohti uusia lukemisen menetelmiä: kerronnallisen, kielellisen ja kulttuurisen osaamisen tukeminen

Keskeinen menetelmä sekä kerronnallisen lääketieteen että kulttuurisen kielenoppimisen lukupiireissä on erilaisten kaunokirjallisten ja fiktiivisten tekstien, kuten romaaniin, novellien tai runojen *lähilukeminen* ja luettuun pohjautuvat kirjoitusharjoitukset.

Taide – kaunokirjallisuus ja sen lukeminen – tarjoaa haastavaa työtä tekeville terveydenhuollon ammattilaisille ja opiskelijoille turvallisen tilan reflektoida paitsi toisten (teksteissä kuvattujen hahmojen tai toisten lukijoiden) kokemuksia, myös omia kokemuksiaan. Lähilukemalla ja luovan, reflektiivisen kirjoittamisen avulla lukija pääsee tarkastelemaan tekstien rakenteita ja yksityiskohtia (esimerkiksi näkökulmia, ajan ja tilan kuvausta, kerronnan aukkoja, metaforia ja symboleita ja intertekstuaalisuutta), niiden aikaansaamia vaikutuksia ja omaa lukukokemustaan sekä tekstien välittämiä yhteiskunnallisia valtarakenteita.

Hankkeemme tavoitteena onkin lisätä osallistujien kielellistä, kulttuurista ja kerronnallista kompetenssia, joita usein pidetään myös edellytyksinä yhteiskunnalliselle kuulumiselle ja kokemuksille yhteenkuuluvuudesta. Eri kohderyhmillä eristymisen uhat ovat erilaiset: ne liittyvät joko suomen kielen taitoon ja kulttuuriseen lukutaitoon tai toisaalta oman ammattiryhmän näkökulman (kuten biolääketieteen) yksipuoliseen korostumiseen. Kirjallisuustiede itse uhkaa eristyä sikäli kun se puhuttelee vain tutkijoita sen sijaan, että se palvelisi lukevaa yleisöä ja muita ammattikuntia. Käytämme opetuksessa kirjallisuutta, koska se välittää kulttuurista ja kielellistä tietoutta ja näkökulmia, mutta myös mahdollistaa luokahuoneen käytännöissä filosofi John Deweyn kuvaaman näkökulmien moninaisuuden esille tulemisen (Korthals Altes 2014).

Lisäksi olemme kiinnostuneita siitä, miten kulttuurisen kielenoppimisen ja kerronnallisen osaamisen kehittämiseen tähtäävä opetus voi esimerkiksi tukea kykyä tunnistaa ja tuoda esiin kielellistä haavoittuvuutta ja erilaisia valtasuhteita kommunikaatio-tilanteissa: esimerkiksi yhtäältä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisen ja asiakkaan tai suomea vieraana kielenä puhuvan ammattilaisen ja ensikielenään puhuvan asiakkaan

välisiä valtasuhteita, tai toisaalta eri ammattiryhmien tai kollegoiden vuorovaikutuksessa esiin nousevia valta-asetelmiä. Hankkeemme myös muistuttaa, että kielellisen kommunikaation ongelmat eivät ole ainoastaan maahanmuuttajataustaisten ammattilaisten ongelmia, vaan kaikki kielenpuhujat joutuvat tasapainoilemaan kielellisen ilmaisun ja osaamisen rajoilla, erityisesti kun kohdataan vaikeita asioita kuten sairautta, kipua tai turvattomuutta. Humanistisilla tieteillä, erityisesti kirjallisuudentutkimuksella ja -opetuksella, on paljon annettavaa sosiaali- ja terveydenhuollon keskeisiin kysymyksiin.

Kirjallisuuspiirit toimintamuotona

Järjestämme kerronnallista lääketiedettä ja kulttuurista kielenoppimista yhdistäviä kirjallisuuspiirejä eri puolilla Suomea. Kirjallisuuspiireissä yhdessä lukemisen ja kirjoittamisen lähtökohtana on hierarkiattomuus, dialogisuus ja näkökulmien moninaisuus. Painotamme tasa-arvoista vuorovaikutusta ja yhdessä oppimista kaikkien osallistujien kesken sekä ymmärrystä kulttuurien ylirajaisuudesta eli siitä, että kulttuureita ei voida nähdä toisistaan erillisinä kokonaisuuksina (ks. myös Jytilä & Kekki 2022). Kaunokirjallisuuden lukeminen ja tulkinnat ovat aina sidoksissa lukijan kokemustaan: muun muassa ruumiillisiin kokemuksiin, tunteisiin, muistoihin, kuvittelukykyyn, yksilön sosiaaliseen asemaan ja ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin (Kortekallio & Ovaska 2020; myös Parente-Capková ym. 2023). Tuomalla esiin omia lukukokemuksiaan ja tulkintojaan ja keskustelemalla niistä toisten lukijoiden kanssa on mahdollista pohtia esimerkiksi erilaisia havainnon ja olemisen tapoja, purkaa vastakkainasetteluita ja tuoda esiin valtarenkaita: Miten yksilön ammatillinen tai kulttuurinen tausta vaikuttavat siihen, miten havaitsemme maailmaa? Miten aikuisena maahan muuttaneen ja Suomessa syntyneen sote-ammattilaisen tavat havaita eroavat toisistaan – entä miten ammatti tai koulustausta ohjaavat näkökulmia? Miten maahanmuuttajataustaisen ammattilaisen ja suomalaisessa yhteiskunnassa kasvaneen asiakkaan kokemukset eroavat toisistaan – ja mitä yhteistä niissä on?

Lukupiirien työskentelymenetelmät (kaunokirjallisuuden lähilukeminen yhdessä lukupiirissä, luovat ja reflektiiviset kirjoitusharjoitukset ja keskustelu lukukokemuksista ja tulkinnoista) on suunniteltu niin, että ne ohjaavat havainnoimaan kielellisiä ja kulttuurisia nyansseja, merkityksiä ja konteksteja, eri näkökulmien eroja ja lukijoiden omia lähestymistapoja teksteihin sekä pohtimaan kielellisen ilmaisun ja kielen osaamisen mahdollisuuksia ja rajoja. Lisäksi ne korostavat yhdessä oppimista ja hälventävät yksinkertaistavia kahtiajakoja ”meihin” ja ”muihin”, ”ammattilaisiin” ja ”asiakkaisiin”, ”lääkäreihin” ja ”hoitajiin” tai ”suomalaisiin” ja ”maahanmuuttajiin”. Tulkinnoista ja niiden taustoista keskusteleminen kutsuu pohtimaan identiteettikategorioita sekä niiden rajoja ja limittymisiä.

Lukupiiri voidaan nähdä sosiaalisena ympäristönä, jossa on tilaa käsitellä myös vaikeisiin kommunikaatiotilanteisiin liittyviä erilaisia tunteita ja toimijuuden kokemuksia. Esimerkiksi Suomeen saapuvan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisen lähtökohdainen ongelma on kielellisen lisäksi sosiaalinen: oman aseman rakentaminen samaan

aikaan kielellisesti, sosiaalisesti ja institutionaalisesti on usein hyvin haastavaa, kun takana ei ole samanlaista pitkää sosiaalistumisprosessia suomen kieleen ja kulttuuriin käytäntöihin kuin paikallisilla (Nikulin 2019, 176). Lukupiirien tarjoama vertaisyhteisö voi kin tukea osallistujia kielellisen toimijuuden vahvistamisessa (ks. myös Kekki ym. 2023). Sekä kerronnallisessa lääketieteessä että kulttuurisessa kielenoppimisessa on paljon potentiaalia liudentaa rajoja eri ryhmien välillä, purkaa valtarakenteita ja luoda ammatillista ja yhteiskunnallista osallisuutta ja yhdenvertaisuutta, mutta näiden näkökulmien yhdistäminen vaatii sekä tutkimusta että kokemuksia käytännön sovelluksista.

SoTeTe-tutkimusryhmän jäsenet:

Prof. Viola Parente-Čapková (PI), Turun yliopisto; FT Laura Karttunen, Tampereen yliopisto; FM Niina Kekki, Turun yliopisto; FT Riitta Jytälä, Turun yliopisto; FT Anna Ovas-ka, Tampereen yliopisto; VTT Elina Renko, Taideyliopisto; kirjailija Alexandra Salmela, Tampere; LT Sonja Sulkava, Helsingin yliopisto; PsT, kirjailija Jussi Valtonen, Taideyliopisto.

Hankkeen verkkosivut: <https://sites.utu.fi/sotete/>

Lähteet

Charon, Rita 2006: *Narrative Medicine: Honoring the Stories of Illness*. Oxford University Press.

Charon, Rita & DasGupta & Sayantani, Hermann & Nellie, Irvine & Craig, Marcus & Eric R. & Riviera Colsn & Edgar Rivera & Spencer, Danielle & Spiegel, Maura (toim.) 2016: *The Principles and Practice of Narrative Medicine*. Oxford: Oxford University Press.

Jytilä, Riitta & Kekki, Niina 2022: Kohti yllirajaista lukemista: lukupiiri aikuisten maahanmuuttaneiden kulttuurisen kielenoppimisen menetelmänä. *Aikuiskasvatus* 42(2), 119–132. <https://doi.org/10.33336/aik.120034>

Kekki, Niina & Jytilä, Riitta & Parente-Čapková, Viola 2023: Kulttuurisen kielenoppimisen jäljillä: Aikuisten suomenoppijoiden kokemuksia lukupiirissä. *Sananjalka*, 65(65), 196–214. <https://doi.org/10.30673/sja.115631>

Kortekallio, Kaisa & Ovaska, Anna 2020: Lähilukeminen ennen ja nyt: Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN* 17(3), 52–69. <https://doi.org/10.30665/av.95530>

Korthals Altes, Liesbet 2014: *Ethos and Narrative Interpretation*. University of Nebraska Press.

Nikulin, Markku 2019: Akateemisen maahanmuuttajan suomen kielen taidon tarve työssä ja arjessa. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 29, 171–203. <http://dx.doi.org/10.5128/LV29.06>

Ovaska, Anna 2021: Kertomuksia kivusta: kokemustieto ja lääketieteellinen tieto. Teoksessa *Hyvä ja paha tieto*. Toim. Ilari Hetemäki, Anna-Kaisa Kuusisto, Maria Lähteenmäki & Esa Väliaverronen. Helsinki: Gaudeamus, 171–182.

Paananen, Jenny & Lindeman, Meri & Lindholm, Camilla & Luodonpää-Manni & Milla (toim.) 2023: *Kieli, hyvinvointi ja haavoittuvuus: kohti kielellistä osallisuutta*. Helsinki: Gaudeamus.

Parente-Čapková, Viola & Jytilä, Riitta & Kekki, Niina 2023: Filologinen lähilukeminen aikuisten maahan muuttaneiden lukupiireissä. Teoksessa *Lukemisen kulttuurit*. Toim. Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen, 41–53. Helsinki: Gaudeamus.

Tutkimusesittely
SUOMALAINEN KANSALLISIDENTITEETTI VARHAISESSA
SUOMALAISESSA GOOTILAISESSA KIRJALLISUUDESSA

Emilia Rautiainen

Millä tavoin ajatus Suomesta kansakuntana näkyy vuosien 1850–1930 välisessä suomalaisessa goottilaisessa kirjallisuudessa? Entä millaisia ovat suomalaiset haamulinnat? Millaisia ovat suomalaisten haamulinnojen asukkaat ja uhrin? Minkälaisia luonteenpiirteitä tarvitsee suomalainen sankari selvitäkseen haamulinnan käytävillä, ja minkälaisia piirteitä omaavat suomalaisia uhkaavat haamulinnojen viholliset ja hirviöt? Näitä tutkimuskysymyksiä tarkastelen väitöstutkimuksessani.

Tehdessäni maisterin opintoja Itä-Suomen yliopistossa vuosina 2019–2021 kiinnostuin goottilaisesta kirjallisuudesta genrenä sekä siihen liittyvästä tutkimusperinteestä. Pro gradu -tutkielmassa perehdyin modernin goottilaisen kirjallisuuden piirteisiin sekä keskityin enimmäkseen englantilaisen kirjallisuuteen. Nyt kiinnostukseni on siirtynyt ajassa taaksepäin ja kotimaisen kirjallisuuden kontekstiin.

Miksi gotiikka, miksi 1800-luku? Goottilaisessa kirjallisuudessa minua kiehtoo sen samanaikainen metaforisuus ja yksinkertaisuus. Goottilaisen romaanin kliseet ovat helposti tunnistettavissa. Sankarit ja viholliset ovat rooleissaan selviä, tapahtumapaikat ovat usein samanlaisia kirjasta toiseen (linna, luostari, rapistuva vanha sukukoti) ja vaikka juoni pyrkii shokeeraaviin käänteisiin, ne ovat genreä lukeneille usein helposti ennustettavissa. Samanaikaisesti goottilaisen kirjallisuuden yletön dramaattisuus ja tunteisiin vetoaminen paljastavat paljon sekä kirjailijasta että ajasta, paikasta ja kulttuurista, jossa teokset ovat ilmestyneet.

Esimerkiksi goottilaisen kirjallisuuden englantilainen huippukausi 1700-luvun puolivälistä noin 1800-luvun puoleenväliin on tarjonnut tutkijoille mahdollisuuden tarkastella brittiläisen imperiumin kauhukuvia: ulkomailta soluttautuvia hirviöitä ja sisältäpäin tapahtuvaa rappeutumista. Niin hyvässä kuin pahassa goottilaisen kirjallisuuden tyyppihahmot, nuoret puhdasmieliset sankarit ja sankarittaret sekä toiseutta ja tuntematonta edustavat viholliset ja hirviöt, edustavat aikansa käsitystä siitä, mitä ihannoida ja mitä pelätä.

Eri kulttuurien kirjallisuusperinteet ovat löytäneet omat polkunsaa kehittää goottilaista kirjallisuusperinnettä eri suuntiin. Vaikka samat konventiot matkustavat rajojen yli maasta toiseen, erilaiset kulttuuriset ja poliittiset ympäristöt jalostavat hahmojen arkityypeistä, tapahtumapaikoista ja uhkakuvista omalaatuisia. Nouseva kansallinen liikehdintä ja valistusajan filosofiaa vastaan nousevat romanttiset taidesuuntaukset ovat kuitenkin esillä tavalla tai toisella kaikissa Euroopassa kehittyneissä goottilaisissa perinteissä. Saksalainen *Schauerroman* ja ranskalainen *roman noir* saattavat poiketa estetiikaltaan englantilaisen goottilaisen romaanin perinteestä, mutta samanaikaisesti kehittyneet kirjallisuusperinteet ovat sekä ottaneet oppia toisiltaan että vastanneet samaan kysyntään, joka lukijoilla on ollut jännitystä ja kauhua sisältävää kirjallisuutta kohtaan. Lähestyn omaa väitöstutkimuksen aiheitani käyttäen hyväkseni olemassa olevaa erilaisten kansallisten gotiikan perinteiden tutkimusta ja yhdistän sen Suomen kulttuurihistorialliseen

tutkimukseen ja tarkastelen sitä, kuinka suomalainen kirjallisuus asettuu eurooppalaiseen goottilaisen kirjallisuuden perinteeseen tai kenties eroaa siitä.

Aloitin väitöskirjatutkijana vuoden 2024 tammikuussa, joten tutkimukseni on vasta käynnistynyt. Tällä hetkellä olen rajannut tutkimuskohteekseni suomalaisten kirjailijoiden kirjoittamia romaaneja, joissa käytetään goottilaisen genrekirjallisuuden piirteitä ja joiden kirjoittamisaika sijoittuu suomalaisen kansallisidentiteetin rakennusajalle. Näiden rajausten mukaan tämänhetkiseksi tutkimusmateriaaliksni olen valinnut Axel Gabriel Ingeliuksen *Det gråa slottet* (1851), Zachris Topeliuksen *Gröna kammaren i Linnais gård* (1859), Charlotte Falkmanin *Frimuraren's fosterson* (1864), Marie Linderin *En qvinna af vår tid* (1867), Hanna Ongelin *Ödets dom* (1881–1882), Heikki Toppilan *Auriongon nousun maahan* (1926), Mika Waltarin *Kuolleen silmät* (1926), Aino Kallaksen *Sudenmorsian* (1928) sekä Kosti Koskisen *Ihmeellinen kuherruskuukausi* (1930).

Teoreettisena lähestymistapana käytän sekä yllä esiteltyä goottilaisen kirjallisuuden genretutkimusta että intersektionaalista lähestymistapaa kysymyksiin kansallisidentiteetin luomisesta ja kokemisesta. Kansallisen tarinan teorian mukaisesti lähestyn ajatusta kansallisesta identiteetistä tarinana, jota ylläpidetään kulttuuristen representatioiden avulla ja joka täytyy aktiivisesti luoda, jotta ihmiset voivat sen omaksua omaksi identiteetikseen. Intersektionaalisen lähestymistavan mukaisesti otan myös huomioon, etteivät kaikki kansallisen identiteetin tarinat ole identtisiä.

Kuten todelliset ihmiset, myös kirjallisuuden henkilöhahmot edustavat useampia identiteettejä samanaikaisesti, ja tämä vaikuttaa siihen, miten he edustavat tarinaa suomalaisesta identiteetistä. Naispuolisella hahmolla ja miespuolisella hahmolla voi olla erilaiset odotukset siitä, kuinka heidän tulee käyttäytyä ihanteellisena kansallisena subjektina tai millä tavoin he uhkaavat kansallista idylliä. Samoin myös hahmon yhteiskuntaluokka vaikuttaa siihen, millaisena tämän ihanne- tai uhakuva esitetään. Tutkimusmateriaalini goottilaisissa romaaneissa esiintyvät rikoksiaan salailevat aateliset edustavat erilaista uhkakuvaakin kuin rappeutuneet ja eläimelliset luokattomat rikolliset, vaikka molemmat esitetään vastapainona useimmiten keskiluokkaiselle kouluttautuneelle sankarihahmolle.

Sukupuolen ja luokan lisäksi otan huomioon etnisyyden liittyvät seikat. Tutkimusmateriaalissani suomalaiset hahmot usein pelastavat ulkomaalaisia naisia kaameista kohtaloista. Lopulta nämä rakkauden kohteet pääsevät onnelliseen loppuunsa suomalaistumalla avioliiton kautta. Toisaalta ulkomaalaiset sukujuuret aiheuttavat usein miespuolisille hahmoille vaaratilanteita, kun ulkomaalaisten esi-isien teot palaavat uhkamaan rauhallista suomalaistunutta elämää. Kun tutkimukseni etenee, tulen paneutumaan vielä tarkemmin siihen, kuinka suomalaisen identiteetin valitseminen ja sen mukana koulutuksen ja keskiluokkaisuuden ihannoitinta ovat tapoja, joilla suomalaiset hahmot saavuttavat onnellisen loppunsa suomalaisessa goottilaisessa romaanissa.

Aineisto

Falkman, Charlotta 1864: *Frimurarens fosterson: en tidsbild från 18:e seklet*. Edlund.

Ingelius, Axel Gabriel 1851: *Det gråa slottet*. J.W. Lillja & co.

Kallas, Aino 1928: *Sudenmorsian: hiidenmaalainen tarina*. Kustannusosakeyhtiö Otava.

Koskinen, Kosti 1930: *Ikmeellinen kuherruskuukausi*. WSOY.

Linder, Marie 1867: *En qvinna af vår tid: karacktersteckning*. Sederholm.

Ongelin, Hanna 1881: *Ödets dom*. H. Bosse.

Topelius, Zacharias 1880: *”Gröna kammaren i Linnais gård” Vinterqvällar. 1. cykeln, 1. delen, Noveller*. Edlund.

Toppila, Heikki 1926: *Auringon nousun maahan*. Werner Söderström Osakeyhtiö.

Waltari, Mika 1926: *Kuolleen silmät*. Schildt.

Kirjallisuutta

Botting, Fred 1996: *Gothic*. London/New York: Routledge.

Cusack, Andrew & Murnane, Barry 2012: *Popular Revenants: The German Gothic and Its International Reception, 1800-2000*. Boydell & Brewer. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/10.7722/j.ctt81g9w.1>

Hall, Stuart 1999/2021: *Identiteetti*. Suom. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Konttinen, Riitta 2001: *Sammon takajat: Nuoren Suomen taiteilijat ja suomalaisuuden kuvat*. Helsinki: Otava.

Malchow, H. L. 1996: *Gothic Images of Race in Nineteenth-Century Britain*. Stanford: Stanford University Press.

Railo, Eino 2019: *Haamulinna: aineistohistoriallinen tutkimus Englannin kauhuromanttista*. Uusi painos. Helsinki: Nysalor-kustannus.

Smith, Andrew 2013: *Gothic Literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Williams, Anne 1995: *Art of Darkness: A Poetics of Gothic*. Chicago: University of Chicago Press.

Reportaasi
ERÄKIRJALLISUUS MUUTOSTEN ÄÄRELLÄ
Eräkirjamessut 7.–9.6.2024 Riihimäki
Katri Aholainen

Vierailin lauantaina 8.6.2024 Eräkirjamessuilla, jotka järjestettiin tänä vuonna ensimmäistä kertaa. Tapahtuma oli osa Riihimäen Kansainvälisiä Erämessuja. Eräkirjaosio tarkoitti messuteltan nurkkaa, jossa oli antikvariaattien ja pienkustantamoiden pisteitä sekä esiintymislava eräkirjallisuusaiheiselle puheohjelmalle. Kuuntelin lauantain aikana messujen järjestäjän Monni Himarin vetämän suopaneelin, jossa keskustelivat kirjailijat Kati Saonegin ja Jenni Räihä sekä kustantaja Antti Autioniemen ja valokuvaaja Kim Öhmannin sekä kirjailijoiden Petra Rautiaisen ja Matti Kettusen haastattelut. Kirjallisuudentutkijan näkökulmasta kenties kiinnostavinta antia tarjosi toimittaja-kirjailijoiden Pekka Juntin ja Tuomo Pirttimaan keskustelu A. E. Järvisen vaikutuksesta suomalaiseen eräkirjallisuuteen. Puheohjelmaa oli lauantain lisäksi muinakin päivinä ja osana messuja järjestettiin myös luontokirjoittamisen työpaja.

Eräkirjallisuudella on Suomessa ja maailmalla pitkät perinteet, joiden juuret ulottuvat nuotion ympärillä kerrottuihin metsästysjuttuihin ja kansanperinteen lauluihin. Eräkirjallisuuden genren voi katsoa syntyneen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta eräaiheita toki löytyy muustakin kuin varsinaiseen genreen kuuluvasta kirjallisuudesta. Eräkirjoille on tyypillistä novellimuoto, dokumentoivan ja viihteellisen sisällön sekoittuminen sekä ihmisen ja erämaan suhteen kuvaukset. Tärkeänä ominaisuutena pidetään uskottavuutta – lukijat odottavat, että fiktiivisetkin tarinat perustuvat jossain määrin todelliseen eräkokemukseen. (Varis 2003.) Eräkirjamessujen puheohjelmassa keskustelijoiden tietämys lajinsa historiasta tuli selvästi esille; keskusteluja kontekstoittiin vertaamalla nykykirjallisuutta muun muassa A. E. Järvisen teoksiin ja Juhani Ahon lauluihin. Kiinnostavaa kyllä, myös ekokriittisen kirjallisuuden klassikko Rachel Carsonin *Äänetön kevät* (1962) nostettiin keskustelussa esiin pariin kertaan.

Eräkirjallisuuden keskiössä on perinteisesti ollut kertomus metsästys- tai kalastusretkestä – toisin sanottuna saalistamisesta ja tappamisesta (Varis 2003). Luonnonvaraisten eläinten metsästys on edelleen merkittävä osa eräkirjallisuutta, mikä tuli varsin konkreettisesti esiin kulkiessani aseita ja muita metsästystarvikkeita myyvien kojujen ohi Eräkirjamessujen osastoa etsiessäni. Eräkirjallisuus on osa laajempaa kulttuuri-ilmiötä, jonka harrastajat saalistavat ja tappavat muunlaisia eläimiä. Metsästyskokemusten jakaminen toisten harrastajien kanssa on ilmeisen tärkeä osa tätä kulttuuria, minkä osoittaa Erämessujen runsas kävijämäärä. Eräkirjallisuus on yksi tämän kokemusmaailman kommunikoimisen ja jakamisen muodoista.

Kuten Eräkirjamessujen ohjelmasta huomaa, eräkirjallisuusgenren (kuten toki minkä tahansa muunkin genren) rajoja voi pitää liukuvina. Metsästyskertomusten lisäksi eräkirjallisuus-sateenvarjon alle – tai ainakin sen liepeille – voi Eräkirjamessujen ohjelman perusteella lukea niin kirjallisuutta marjastuksesta, historiallisia romaaneja kuin retkeilyvalokuviakin. Siinä missä esimerkiksi kirjallisuudentutkija Markku Varis (2003) pyrki määrittelemään eräkirjallisuuden erityispiirteitä suhteessa muuhun luontokirjalli-

suuteen, Eräkirjamessujen järjestäjät eivät ole lähteneet kovin tiukkaan rajanvetoon.

Eräkirjallisuus on muutoksen äärellä. Ilmastonmuutos ja luontokato muuttavat ympäristöä ja samalla niitä miljöitä, joihin erätarinat voivat sijoittua. Eräkirjamessujen puheohjelmassa toistui huoli eri luonnonympäristöjen tilasta ja ihmistoiminnan vaikutuksesta niissä. Vastakkainasettelu rakennetun kaupunkiympäristön ja koskemattoman erämaan välillä on ollut toistuvana teemana eräkirjallisuudessa alusta asti, ja huolta luontoyhteyden kadottamisesta on eräkirjallisuudessa käsitelty jo vuosikymmeniä (Varis 2003). Yhä kiihtyvä ympäristökriisi kaikuu kontekstina nykyeräkirjallisuudessa silloinkin, kun sitä ei tekstissä eksplisiittisesti käsitellä.

Eräympäristöjen muutoksen lisäksi eräkirjallisuuden lukemisen ja julkaisemisen ympäristöt ovat muutoksessa. Keskustelussa nostettiin toistuvasti esiin huomio, että isot kustantamot eivät enää ole kiinnostuneita julkaisemaan eräkirjallisuutta, minkä seurauksena eräkirjailijoiden on vaikea saada ammattimaista kustannustoimitusta ja näkyvyyttä teoksilleen. Kuten Pekka Juntti ja Tuomo Pirttimaa toivat keskustelussaan esiin, eräkuulttuuri on siirtynyt verkkoon ja sosiaaliseen mediaan. Eräkirjallisuus kokemusten kommunikaationa on vaihtunut mitä suuremmissa määrin videosisältöjen tuottamiseen ja kuluttamiseen. Juntti ja Pirttimaa näkevät 1800- ja 1900-luvun vaihteesta alkaneen eräkirjallisuuden kaaren olevan nykyaikana päättymässä.

Toisaalta Eräkirjamessujen järjestäjä kirjailija Monni Himari esitti, että eräkirjallisuus on kokemassa jonkinlaista renessanssia. Keskusteluissa hahmottui jaettu näkemys siitä, että eräkirjallisuudella on edelleen oma vankka lukijakuntansa ja annettavaa suurelleen yleisölle, mutta eräkirjallisuuden on myös muututtava. Eräkirjallisuuden henkilöinä toimivat usein terveet, vammattomat miehet, mikä nähtiin keskustelijoiden ja yleisön keskuudessa ongelmallisena. Eräkirjallisuuden henkilögalleriaan kaivataan monimuotoisuutta.

Kiinnostava oli myös Pekka Juntin avaus pohjoisen kuvaamisesta ja kysymys, kenen katseella Lappi kuvataan. Pohjoisella ja Lapilla on suuri merkitys suomalaisessa eräkirjallisuudessa (Varis 2003). Tämän myötä keskustelussa sivuttiin kolonialismia, mutta sen käsittely jäi maininnan tasolle. Nähdäkseni näihin valtaan ja representaatioon kytkeytyviin kysymyksiin kirjallisuudentutkimus tarjoaisi hyviä välineitä. Kenties eräkirjallisuuteen perustavanlaatuisesti kietoutunut kolonialistinen historiakin tulisi tutkimuksen avulla rohkeammin kohdatuksi ja sanallistetuksi, mikä auttaisi huomaamaan sen vaikutuksia myös siinä, miten eräkirjallisuutta nykyaikana kirjoitetaan.

Minulle, eläinkysymyksiin perehtyneelle kirjallisuudentutkijalle, muunlaiset eläimet loistivat Eräkirjamessujen keskusteluissa poissaolollaan. Vaikka puheessa toistui metsästys, kalastus ja saalistaminen, ei saaliseläinten näkökulma noussut juuri esiin. Sinänsä ymmärrettävää, että Kansainvälisten Erämessujen sisällä tapahtuvissa keskusteluissa metsästyksen ja kalastuksen oikeutus nähdään itsestäänselvyytenä, eikä itsekään kokenut mielekkääksi nostaa sitä kyseisessä tilaisuudessa esiin. Uskaltaudun kuitenkin ennustamaan, että eläinkysymys on yksi merkittävimpiä haasteita, joita eräkirjallisuudella on lähitulevaisuudessa edessään. Metsästyksen ja kalastuksen kuvauksia tulisi tarkastella myös eläinkeskeisistä näkökulmista, samalla nostaen eläinetiikkaa osaksi eräkirjallisuuden keskusteluja.

Ympäristökriisin myötä meidän on ajateltava luonto- ja eläinsuhdettamme uusiksi. Eräkirjallisuus voisi olla yksi paikka tehdä tätä uudelleenkuvittelutyötä, mutta nähdäkseni se vaatii lajiin sisältyvien valta-asetelmien kohtaamista ja ravistelemista, oli kyse sitten yksipuolisesta henkilögalleriasta tai eläinten näkökulman sivuuttamisesta. Kirjallisuudentutkimusta eräkirjallisuudesta Suomessa on tehty vähän, ja se on keskittynyt vanhempaan eräkirjallisuuteen, joten tutkittavaa aiheen parissa riittää.

Lähteet

Varis, Markku 2003: *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus*. Helsinki: SKS.

Kirja-arviot

TIETOKIRJALLISUUS OBJEktiivISEN TOTUUDEN JA KAUNOKIRJALLISEN KERRONNAN KUDELMANA

Ida Henrius, Olli Löytty & Anne Mäntynen
(toim.):

Tietokirjallisuuden lajit ja rajat. 295 s
Gaudeamus, 2023.

Tietokirjallisuus on kuin moniääninen sinfonia, jossa elämäkerrat ja kädentaitoteokset soljuvat matkakertomusten ja tutkimuskirjallisuuden rinnalla. Mutta missä kulkevat tietokirjallisuuden lajien rajat ja miten ne vaihtelevat? *Tietokirjallisuuden lajit ja rajat* kartoittaa tarkasti ja tutkimuspohjaisesti tätä monimuotoista kenttää. Teoksessa tarkastellaan tieto- ja kaunokirjallisuuden välistä vuoropuhelua kirjallisuuden- ja kielentutkimuksen linsin läpi ja tarjotaan syvälinen näkökulma tiedon tuotantoon ja esittämiseen. Teos valaisee, miten eri lajityypit omaksuvat ja välittävät kokemus- ja tutkimustietoa sekä miten niiden välistä vuoropuhelua käydään. Keskustelu yleistajuisen ja tieteellisen kirjallisuuden eroista, erityisesti lähteiden merkitsemisen tarpeesta, saa *Tietokirjallisuuden lajeissa ja rajoissa* ansaittua huomiota.

Teoksen johdannossa kartoitetaan laajasti tietokirjallisuuden lajia suomalaisessa kontekstissa sekä suomalaisten tutkijoiden tekemää tutkimusta ja käymää keskustelua. Tietokirjallisuus ei ole pelkästään irtonainen joukko kirjoja tai tekstejä, vaan teokset ovat sidoksissa sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin ja suhteissa jo olemassa oleviin lajeihin, kulttuuriin sekä siinä vallitseviin ideologioihin. Lajin käsitettä tarkastellaan muun muassa kirjallisuudentutkimuksen, retoriikan ja kielentutkimuksen näkökulmasta. Teoksessa tutkitaan elämäkertoja, kirjoittajan tulkin-

toja toisen elämästä sekä omaelämäkertoja, kuten muistelmia ja autofiktiota tietokirjallisuuden rajatapauksina. Ne liikkuvat kokemuksellisen ja todennettavan tiedon sekä faktan ja fiktion välillä.

Artikkelit historian ja yhteiskuntatieteellisen tietokirjallisuuden kirjoittamisesta ovat varsin kiinnostavia, varsinkin jos on tottunut ajattelemaan historiaa sarjana tiettyjä tapahtumia tietyn ajanjakson aikana. Historia on kirjoitettua menneisyyttä ja sen kirjoittamiseen vaikuttaa paljon se, mitä siihen sisällytetään ja mistä näkökulmasta tapahtumia kerrotaan. Historia on nimenomaan *kertomus* todellisuudesta ja *esitys* maailmasta, silti samalla kuitenkin myös faktaa valitusta näkökulmasta katsottuna. Pertti Haapala toteaa ”Historian kirjoittaminen” -artikkelissaan, että historiasta voidaan kertoa monin eri tavoin, eikä eri kertomusten arvoa tai totuudellisuutta voida arvioida vain yhdellä mittarilla. Historiallista totuutta ei omista kukaan, vaan siitä käydään jatkuvaa keskustelua sekä tutkimuspiireissä että laajemmin julkisuudessa. Yhteiskuntatiede tutkii ja tuottaa tietoa yhteiskunnasta, ja samalla se pyrkii jakamaan tätä tietoa takaisin yhteiskunnan hyödynnettäväksi. Vaikka tiedemaailma kurottautuu kohti kansainvälistä kontekstia, suomalaisella yhteiskuntatieteellä on erityinen tehtävä tuottaa ja jakaa tutkimukseen perustuvaa tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, koska juuri suomalaisilla yhteiskuntatieteilijöillä on tähän parhaat edellytykset. Tämä on erityisen tärkeää myös kansallisen identiteetin ja yhteiskunnallisen kehityksen kannalta.

Tietokirjallisuuden lajit ja rajat -teoksessa tarkastellaan myös matkakirjoja, oppikirjoja, lasten tietokirjoja ja sarjakuvaa tietokirjallisuuden lajina. Nämä visu-

aalliset teokset vastaavat oman aikansa haasteisiin ja heijastavat kulloisenkin aikakauden ja kulttuurin piirteitä. Materiaalit saattavat muuttua nopeasti, mutta oppiminen on ajankohtaista aina. Päivi Heikkilä-Halttunen toteaa ”Lasten tietokirjat” -artikkelissaan, että suomalaisessa lasten ja nuorten tietokirjallisuudessa tutkimus on vielä vähäistä ja nuorten tietokirjojen kirjoittajia kaivattaisiin lisää. Siinäpä oiva mahdollisuus pohdittavaksi aiheesta kiinnostuneelle kotimaisen kirjallisuuden opiskelijalle.

Kiinnostavinta tietoa ja eniten ajateltavaa itselleni tarjoavat Mikko Lehtosen pohdinta tietokirjallisuuden ja kaunokirjallisuuden liikkuvista rajoista sekä Maria Lassila-Merisalons artikkelit faktan ja fiktion rajankäynnistä narratiivisessa tietokirjassa. Tällaisissa teoksissa kirjalliset keinot ja piirteet lomittuvat ja merkityksiä tuotetaan osin samoilla keinoilla kuin kaunokirjallisuudessa. Nykyhetken kertomusbuumi, jossa tarinankerronnan merkitys on korostunut, vaikuttaakin myös tietokirjallisuudessa eri tavoin.

Lopuksi kirja tarkastelee esseen laji- ja piirteitä, historiaa ja moniäänisyyttä sekä esseistiikan tuottamaa tietoa. Teoksen viimeisessä luvussa Anu Lahtinen käsittelee artikkelissaan tutkijan roolia taitelijana, toimittajana ja historian tulkkina sekä tieteen, tiedon ja fiktion välistä jännitettä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tämä aihe, kuten koko teos, lienee varsin kiinnostavaa luettavaa kirjallisuustieteiden opiskelijoille niin tulevana tutkijoina kuin tiedon käsitteittäjänä ja välittäjänäkin. Teos on moniääninen ja kattava katsaus tietokirjallisuuden kysymyksistä, ja se inspiroi pohtimaan lajia syvällisemmin. Sen rakenne, selkeys, kieliasu ja argumentaatio tekevät siitä kiinnostavan ja helppolukuisen. *Tietokirjallisuuden*

lajit ja rajat ei ole vain tutkimuksen perus-
opas, vaan myös arvokas työkalu opettajille,
kirjailijoille ja kaikille, jotka haluavat su-
keltaa syvemmälle tietokirjallisuuden lajin
moninaisuuteen.

Heli Kaijansalo

TUHTI TIETOPAKETTI LUKEMISEN TUTKIMUKSESTA

Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.):
Lukemisen kulttuurit. 412 s.
Gaudeamus, 2023.

Lukemisesta kiinnostuneita hemmotellaan tuhdilla kirjauduudella, joka tarjoaa kosolti innostavia lähtökohtia ja käyttökelpoisia työvälineitä aihepiiriin tutkimukselle. Kyse ei varsinaisesti ole menetelmäoppaasta, mutta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta, kasvatustieteistä, sosiologiasta, psykologiasta ja filosofiasta ammentava teos osoittaa havainnollisten esimerkkien avulla, miten lukemista voi lähestyä eri menetelmin ja monesta suunnasta. Useissa kirjan artikkeleissa puhutaan koulu- ja opiskelumaailmasta, ja niiden taustalta kuuluu vähintäänkin kaikuja nuorison lukutaidon rapistumisesta koskevasta huolesta.

Tässä arviossa keskityn teoksen kirjallisuudentutkimukselliseen antiin. Riikka Rossi kirjoittaa *kerronnallista empatiaa* käsitteestä lukupiiritutkimuksesta, jossa Pajtim Statovcin *Kissani Jugoslavia* (2014) toimi esimerkkinä kaunokirjallisuuden kyvystä laajentaa lukijoiden tietoisuutta jonkun toisen kokemuksesta.

Aikuisten maahan muuttaneiden lukupiirejä tutkineet Viola Parente-Čapková, Riitta Jytilä ja Niina Kekki pohtivat *filologisen lähiluvun* avaamia mahdollisuuksia uuteen kieleen ja kulttuuriin kotoutumisessa. Yhdistäessään toisaalta kirjallisuuden sisällöistä ja teemoista ja toisaalta kieliopista käytävää keskustelua lukupiiri edistää tehokkaasti osallistujien kulttuurista kielenoppimista.

Maaria Linko kirjoittaa kirja-bloggareista lukijayhteisön ylläpitäjinä. Vaikka blogien merkityksen keskustelufoor-

rumeina arvioidaan vähentyneen, Linko argumentoi vahvasti sen puolesta, että kirjallisuusblogit monipuolistavat kirjallisuuden näkyvyyttä, lisäävät lukijoiden sosiaalisuutta ja kannustavat kirjailijoita työssään.

Kirjastojen lainaustilastoja tutkineet Erkki Sevänen, Kati Launis ja Olli Nurmi kertovat lukemisesta tapahtuneista muutoksista. Klassikoiden sijaan lukemiskulttuuri näyttäisi nykyään suosivan erityisesti uusinta kirjallisuutta ja sarjamuotoa.

Roosa Suomalainen kirjoittaa kirjallisesta mausta, jota hän on tutkinut laajan kyselyaineiston pohjalta. Kirjallisuutta harrastavat lukijat tunnistavat yhä perinteiset makuhierarkiat mutta ne eivät enää ohjaa omia mieltymyksiä. Halutaan kuulua tiettyyn lukijayhteisöön mutta rakentaa omannäköinen lukijaidentiteetti.

Kalle Puolakka pohtii *kokemuksellisen tiedon* käsitettä, jonka avulla kirjallisuuden filosofiassa on tutkittu muun muassa empatian rajoja ja mahdollisuuksia lukemisessa. Kaunokirjallisuuden lukemisen sanotaan antavan lukijalle tietoa siitä, miltä kuvatut teokset tuntuvat. Puolakka korostaa, että toisen kokemuksen tavoittaminen kirjallisuutta lukemalla ei kuitenkaan ole yksinkertaista, saati helpoa.

Koulujen kirjallisuudenopetusta käsitellään useammassa artikkelissa. Vertailemalla kahta laajalti käytettyä äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjasarjaa Aino Mälikalli tekee havaintoja kirjallisuudenopetuksessa viime vuosikymmenten aikana tapahtuneista muutoksista. Esimerkiksi kirjallisuushistorian ja muun kontekstuaalisen aineksen osuus oppikirjoissa on vähentynyt ja lähiluvussa käytettävien analyysikäsitteiden määrä vastaavasti

lisääntynyt. Ylipäänsä kaunokirjallisuus näyttäytyy oppikirjoissa pikemminkin älyllisen analyysin kohteena kuin elämyksiä tarjoavana taiteena.

Koulujen opetuksessa on ollut pitkään vallalla tekstilähtöinen ajattelutapa, jossa kaunokirjalliset teokset ovat Mäki-kallin sanoin ”huolellisesti suunniteltuja ja toteutettuja taideteoksia, jotka koostuvat yksittäisistä elementeistä ja jotka voidaan ymmärtää kuin palapelinä, jossa jokaisella palalla on oma tarkkaan määritelty paikansa”. Tämän palapelin kokoaminen on osoitus onnistuneesta tulkinnasta. On selvää, että tällainen kirjallisuuskäsitys ei ole omiaan tuottamaan elämyksellisiä tai nautinnollisia lukuhetkiä.

Äidinkielen ylioppilaskoe ohjaa monin tavoin sitä, mitä ja miten kirjallisuutta lukioissa opetetaan. Opettajat harjoittavat kokeista tuttuja tehtävyytyyppejä ja painottavat asioita, joista ajattelevat olevan hyötyä kokeissa. Elias Heikkosen artikkelissa aiheena ovat äidinkielen yo-kokeiden muuttuvat kirjallisuuskäsitykset.

Analysoidessaan eri aikakausina vaikuttaneita kirjallisuuskäsityksiä hän aloittaa 1900-luvun alkupuolella vallinneesta nationalistisesta ajattelusta, jossa kaunokirjallisuuden ajateltiin vahvistavan lukijoiden kansakuntaan kuulumisen tunnetta. Sittemmin äidinkielen yo-kokeiden kirjallisuuskäsityksissä ovat painottuneet muun muassa lukukokemukset, massakulttuurikritiikki, aineistot, temaattisuus, tekstuaalisuus ja erityisesti analyysitaidot.

Heikkonen nostaa esiin sen, että uudessa lukion opetussuunnitelmassa (LOPS 2019) mainitaan myös elämyksellinen lukeminen mutta se ei juuri näy nykyisissä ylioppilaskokeiden tehtävänänoissa. Tähän on kuitenkin olemassa ilmeinen selitys, jota Heikkonen ei mainitse:

elämyksellistä luku- ja kirjoitustaitoa on kovin vaikea testata ja arvioida.

Lukeminen voi tarkoittaa myös ääneen lukemista, jossa korostuu toiminnan vuorovaikutuksellisuus. Lukemisen kulttuurit -kokoelmassa minua viehätti erityisesti Anu Muhosen artikkeli, jossa kerrotaan kirjallisuuden ääneen lukemisesta suomenkielisille kanadalaisensioreille. Koronapandemian aikana toteutettu hanke kertoo paljon identiteetin, kielen ja kirjallisuuden kytköksistä. Mielikuva vanhainkodissa elävistä suomalaissiirtolaisista kokoontuneena yllirajaiseen etä-äänenlu kuhetkeen on jollain tavalla lohdullinen. Suomenkieliset kirjat herättivät eristyksissä elävissä kuuntelijoissa vahvoja muistoja ja tunteita.

Olli Löytty

**Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmat ja
sivuainetutkielmat vuodelta 2023 ja keväältä 2024**

Björkell, Rasmus 2023: Vapaus, tasa-arvo ja veljeys – mutta missä järjestyksessä? Jussi Valtosen *He eivät tiedä mitä tekevät* dystooppisena fiktiona

Kaijansalo, Heli 2024: Miten onnelliseksi? : Hyvinvointioppaan retoriset keinot psykofyysiseen hyvinvointiin ohjaamisessa Teemu Syrjälän teoksessa *Elinvoimaisen miehen kirja*

Kujala, Saara 2023: Sukupuoli, ylijäämä ja ekologia Johanna Sinisalon romaanissa *Linnunaivot*

Leiwo, Ennaliina 2024: ”Mä toivon, että se vois parantaa maailmaa” : Haastattelututkimus nuortenkirjallisuuden kokemuslukijoiden kirjallisuuskäsityksistä Suomessa

Nääppä, Petra 2023: Hegemoninen maskuliinisuus kriisissä – Sukupuolistunut väkivalta vallankäytön välineenä Pajtim Statovcin teoksessa *Bolla*

Räisänen, Pinja 2023: Luontosuhteet ja saaristolaiselämä Johanna Venhon saaristolaisromaanissa *Syyskirja*

Suontama, Joel 2024: ”Vaikeus kieltäytyä croissantista” Yhteiskuntaluokan ruumiillisuus Harry Salmenniemen novellikokoelmassa

Uusiperhe, Nadja 2023: ”–Miks teiän pittää saaha tappaa kaikki.” : Olennot inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteen kuvaajina Juhani Karilan romaanissa *Pienen hauen pyydystys*

Oppiaineen gradupalkinto myönnettiin Ennaliina Leiwolle ja Joel Suontamalle kirjallisuusaineiden kevätjuhlassa 15.5.2023.

Onnittelut kaikille gradunsa valmiiksi saaneille!

Turun yliopisto
Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2023